

Mellom pennestrøk og frontlinjer

En undersøkelse av historikerens persona i bøker om norske frivillige i
Waffen-SS

Tormod Moseng Stumlien

Masteroppgave i historie
Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap
Universitetet i Bergen

Vår 2024

Forord

Krigshistorie har vært en interesse for meg siden jeg var ung. Da jeg skrev bacheloroppgaven min i Sogndal, hadde jeg lyst til å skrive en oppgave med andre verdenskrig tematikk. Dette ble ikke noe av siden jeg ikke fant en problemstilling som tilfredsstilte min egen nysgjerrighet, samtidig som den var avgrenset og snever nok for en slik type oppgave. Da jeg denne gangen fikk mulighet til å skrive en oppgave med krigen som tematikk, bestemte jeg meg for at jeg måtte gripe sjansen.

I min 301-oppgave, som skulle gi en innføring i forskningsfelt som kunne være relevant for masteroppgaven, skrev jeg om frivillige 'ikke-tyskere' som kjempet på tysk side. 301-oppgaven med et internasjonalt perspektiv gjorde meg interessert i å lære mer om nordmenn som også meldte seg til å kjempe på tysk side: frontkjempere.

Jeg vil rette den største takknemlighet til min veileder, Thomas Ewen Daltveit Slettebø. Thomas har gitt meg veldig god hjelp gjennom hele masterløpet mitt ved Universitetet i Bergen. Han har hjulpet meg enormt med tidligere innleveringer, problemstilling og veiledning av masteroppgaven. Det var ved slik veiledning jeg ble satt på sporet av en problemstilling som kunne omhandle frontkjempere, noe som var kjempespennende. Selv om jeg har vært interessert i krigshistorie tidligere, så har jeg ikke gjort et skikkelig dypdykk før denne oppgaven. Frontkjempere var et tema jeg hadde svært lite kunnskap om, men denne delen av historien har vært veldig interessant å lese om. Thomas har vært fleksibel, tatt ting på sparket og alltid møtt meg med et smil. Jeg vil rette en enormt stor takk til Thomas for hans innsats, vilje og positive innstilling til dette prosjektet. Takk for fine samtaler med online-tilkobling mellom Frankrike og Bergen, og fysiske møter i Bergen.

I tillegg vil jeg rette en stor takk til Det humanistiske fakultetet ved UiB. Fakultetet har tilrettelagt på en god måte slik at jeg, til syvende og sist, har fått fullført denne oppgaven.

Jeg vil også takke Herman Paul som har gjort denne oppgaven mulig ved å danne grunnlaget for teoridelen, samt utfyllende svar på mine henvendelser over e-post.

Jeg vil takke den amerikanske professoren Lisa M. Lane for å ha vært behjelpelig over e-post.

Til Egil Ulateig, Vegard Sæther og Sigurd Sørli: jeg tar forbehold om feil i oppgaven, og retter en beklagelse til dere dersom jeg har tolket noe av deres arbeid feil. Det har ikke vært min intensjon å trekke konklusjoner som strider mot deres egne tanker, ut fra de fire bøkene. Takk til Ulateig for en hyggelig telefonsamtale. Jeg vil også rette en takk til både Sæther og Sørli som har hjulpet meg med å presisere informasjon i de respektive kapitlene om deres bakgrunn.

Til slutt vil jeg rette en takk til familie og venner som har støttet meg hele veien. De har hjulpet meg med gode samtaler og til tider også hjulpet meg med å få tankene over på noe annet enn denne oppgaven.

Tormod Moseng Stumlien

15. mai, 2024

III

Sammendrag

Frontkjemperne, de nordmennene som meldte seg frivillig til å kjempe på tysk side under andre verdenskrig, har vært en omdiskutert gruppe i lang tid. På midten av 2000-tallet eskalerte en stor debatt om de norske frontkjempernes mulige deltagelse i krigsforbrytelser. Et problem med forskning på dette spørsmålet er mangel på tilgang til relevant kildemateriale, i tillegg virker det som om det har eksistert en konsensus blant frontkjemperne om å ikke snakke om denne delen av tematikken. Likevel har forskningen funnet tilstrekkelig bevis til å sannsynliggjøre at nordmenn deltok i krigsforbrytelser på Østfronten. Debatten om frontkjemperne dukket også opp igjen i forbindelse med NRKs dokumentarserie *Frontkjemperne* fra 2021. Historikere som medvirket i serien splittet seg i to ulike sider, hvor den ene side stilte seg kritisk til frontkjempernes egne fortellinger og tok avstand fra serien etter at de mente serieskaperne ikke hadde lyttet til deres tilbakemeldinger – mens den andre siden forsvarte serien.

Med utgangspunkt i denne tematikken analyserer denne oppgaven fire forskjellige bøker av tre ulike forfattere, som trolig har ulik motivasjon for å skrive om frontkjemperne og derfor også drives mot ulike goder. I lys av dette vil oppgaven anvende persona-begrepet, med fokus på Herman Paul sin artikkel om *scholarly persona*, for å analysere bøkene for å finne ut hvilken rolle forfatterens implisitte og eksplisitte selvframstilling spiller i deres tekster. Den overordnede problemstillingen er: *Hvordan kommer historikerens persona til uttrykk i bøkene de har skrevet, og hvilken rolle spiller dette? Hvordan kan historikerens relasjon til studieobjektet påvirke «forskningen»?*

Analysen utforsket forfatterens motiver for å skrive de aktuelle bøkene og identifiserte ulike typer historiker-personligheter. Den viste hvordan nærheten til forskningsobjektet kunne påvirke forskningens kritiske refleksjon og behandlingen av kontroversielle temaer. Videre ble historikerens personlighet diskutert i lys av deres tilnærming til forskning. Forslag til videre forskning inkluderer en bredere studie med et større utvalg av historikere og forskningsobjekter for å få en dypere forståelse av denne dynamikken.

Abstract

"Frontkjemperne", the Norwegians who voluntarily signed up to fight for the Germans during the Second World War, have been a debated group for a long time. In the mid-2000's, a large debate escalated about the potential participation of Norwegian volunteers in war crimes. One problem with research on this issue is the lack of access to relevant source material, in addition there seems to have been a consensus among the group of volunteers not to discuss this part of the subject. Nonetheless, research has found sufficient evidence to support the claim that this group of Norwegians did, in fact, participate in war crimes on the Eastern Front. The discussion about "frontkjemperne" resurfaced with NRK's documentary series *Frontkjemperne* in 2021. Historians that contributed in the series split in two. Individuals on one side was critical of the volunteers' own narratives and distanced themselves from the series after feeling their feedback was not listened to by the creators, while the other side stood by and defended it.

Based on this theme, this thesis analyzes four different books by three different authors, who are likely to have different motives for writing about the front fighters and therefore also driven toward different goals. In the light of this, this thesis will apply the concept of persona, focusing on Herman Paul's article on *scholarly persona*, to analyze the books in order to determine the role of the authors' implicit and explicit self-representation in their work. The central research question is: *How does the historian's persona manifest in the books they have written, and what role does this play? How can the historian's relationship with the subject of study influence the "research"?*

The analysis explored the authors' motives for writing their books and identified different types of historian's personae. It showed how proximity to the research subject can shape critical reflection and the treatment of controversial themes. Furthermore, the historian's persona was discussed in light of their approach to research. Suggestions for further studies involve conducting a broader investigation with a larger sample of historians, and therefore also likely more types of personas, and research subjects to gain a deeper understanding of this dynamic.

Innholdsfortegnelse

1. Introduksjon	1
1.1 Innledning.....	1
1.2 Problemstilling.....	5
1.3 Bakgrunn og historiografi.....	6
1.3.1 Forskning på Waffen-SS fra et internasjonalt perspektiv	8
1.3.2 Norsk forskning og debatt.....	11
1.3.3 Forskning om ‘persona’	15
1.4 Disposisjon.....	16
2. Teori og begreper	17
2.1 Persona.....	17
2.2 Herman Paul	18
2.3 Herman Pauls ti teser om ‘scholarly personae’.....	18
2.4 Begrepsavklaring	25
2.5 Kilder og hvordan man bruker dem	27
3. Metode	29
3.1 Kildegrunnlag, begrunnelse, datainnsamling og analyse.....	29
3.2 Problematikk som har dukket opp underveis	32
4 Analyse og diskusjon	33
5 Egil Ulateig – Journalisten	34
5.1 Sammendrag av <i>Veien mot undergangen: Historien om de norske frontkjemperne</i>	35
5.2 Analyse av boken.....	36
Motiv	36
Kildegrunnlag og kildebruk	39
Ansvarsfraskrivelse?	45
Unngår vanskelige spørsmål	46
«Jeg liker ikke ordet sovjetere»	48
Anti-sovjetisk?	49
Selvfremstilling	51
Kildereferanser	52
Oppsummering	53
5.3 Sammendrag av <i>Jakten på masseorderne</i>	54
5.4 Analyse av boken.....	55
Motiv	55
Kildegrunnlag og kildebruk	56
Tar ansvar.....	58
Et kritisk blikk.....	61
Selvfremstilling	62
Kildereferanser	64

Oppsummering	65
5.5 Konklusjon Ulateig.....	66
6 Vegard Sæther – Krigshistorikeren som utelukket den virkelige krig?	68
6.1 Sammendrag av «En av oss». Norske frontkjempere i krig og fred.....	68
6.2 Analyse av boken.....	69
Motiv	69
Kildegrunnlag og kildebruk	70
Varierende grad av kildekritikk?	72
Spørsmålet om forbrytelser	73
Selvfremstilling	74
Kildereferanser	76
Oppsummering	76
7 Sigurd Sørli – Krigshistorikeren som fokuserer på Holocaust	78
7.1 Sammendrag av <i>Solkors eller hakekors: Nordmenn i Waffen-SS 1941-1945</i>	79
7.2 Analyse av boken.....	80
Motiv	80
Kildegrunnlag og kildebruk	81
Spørsmålene om forbrytelser	84
Selvfremstilling	86
Kildereferanser	89
Oppsummering	89
8 Konklusjon.....	90
9 Litteraturliste.....	94

1. Introduksjon

1.1 Innledning

Frontkjemperne har skapt stor debatt her i landet, særlig siden starten av 2000-tallet. Historiker Knut Flovik Thoresen påstår til og med at: «Det har neppe vært en gruppe norske krigsdeltagere som det har vært skrevet og forsket mer på enn nettopp frontkjemperne».¹ Om påstanden stemmer kan nok diskuteres, men det er ingen tvil om at denne gruppen nordmenn har vekket stor interesse og skapt stor debatt. I 2021 kom NRK med en dokumentarserie kalt «Frontkjemperne». Serien høstet stor kritikk blant norske historikere, men det var også enkelte med interesse for tematikken som forsvarte dokumentaren. I en kronikk i VG fra 5. april 2021 kom fire historikere med skarp kritikk av serien.² Disse historikerne var involvert i dokumentaren, men ble skeptisk da de så en tidlig versjon av serien og valgte derfor å ta avstand fra den.³ Historiker Terje Emberland fra HL-senteret kritiserte blant annet serien for å ha misbrukt ham og hans tre kollegaer i det han beskriver som en hvitvasking av nordmennene som meldte seg frivillig til Waffen-SS.⁴ Kritikken tok utgangspunkt i deres mening om at serien skaper avstand mellom norske SS-frivillige og «nazismen og dens forbrytelser (...)».⁵ En annen som har kritisert serien er Sigurd Stenwig (Stenwig var ikke en av de som deltok i serien), som har skrevet masteroppgave om nordmenn i tysk krigstjeneste,⁶ som i et debattinnlegg fremmet en påstand om at «Frontkjemperne»-serien fremstiller de norske frontkjemperne som passive tilskuere.⁷ På den andre siden av debatten tok historikerne Vegard Sæther og Knut Flovik Thoresen serien i forsvar.⁸ De kjente seg ikke igjen i historikernes kritikk av NRK-serien. Sæther og Thoresen har et annet syn både på serien og øvrige påstander om norske frontkjemperne, som blant annet Guri Hjeltnes, datidens direktør for HL-senteret, kommentar om at frontkjemperne «hadde sterke antijødiske ideer allerede før de kom inn i Waffen-SS».⁹

¹ Thoresen, 6. april 2021.

² Sørli et al., 5. april 2021.

³ Borgersrud et al., 5. april 2021.

⁴ Svarstad, 2021.

⁵ Sørli et al., 5. april 2021.

⁶ Stenwig skrev i 2014 masteroppgaven «Ideologi eller pragmatisme? En studie av nordmenn i tysk krigstjeneste som flyktet til Sverige 1941-1945».

⁷ Stenwig, 2021.

⁸ Sæther & Thoresen, 21. april 2021.

⁹ Hjeltnes, 2021.

Begrepet «frontkjemper» har i lang tid vært brukt om de som kjempet ved første linje på fronten. Nå til dags brukes begrepet som oftest i sammenheng med nordmenn som kjempet på tysk side, enten de tjenestegjorde i Waffen-SS eller Wehrmacht.¹⁰ Som oftest refererer man til nordmenn i Waffen-SS om man benytter seg av begrepet, det er også utgangspunktet for bøkene som analyseres i denne masteroppgaven. Om man regner med både Waffen-SS og Wehrmacht, så utgjorde antallet nordmenn som tjeneste gjorde i Tysklands væpnede styrker totalt rundt 4500.¹¹ Mange av disse var svært unge mennesker. Det finnes flere motiver for hvorfor disse unge menneskene vervet seg, blant disse motivene finner man ideologisk grunnlag med politisk overbevisning, men også motiver som eventyrlyst og kameratskap. Flere frontkjemper hadde tilknytning til Nasjonal Samling. Frontkjemperne bidro i ulike militære enheter på Østfronten, hvor Divisjon Wiking var en av de mer kjente, og også brutale, enhetene.¹² Divisjonen begikk krigsforbrytelser, og de var direkte involvert i utryddelsesaksjoner.¹³

Frontkjemperne unngikk lenge faghistorikernes interesse,¹⁴ men i de siste tiårene har det vært en økt interesse for studier av frivillige i Waffen-SS.¹⁵ Det kan ha vært ulike grunner til at frontkjemperne, som gruppe, lenge ikke fikk rettet historikernes oppmerksomhet mot seg. Tabu og en tendens til å lene seg mot ««Hjemmefront-narrativet» kan være noen av forklaringene. I Danmark har det blitt gitt en mulig forklaring ved at det kan ha skyldtes at man tidligere opplevde en holdning fra seierherrenes side om at «landsforrædernes side» var likegyldig.¹⁶

På midten av 2000-tallet oppstod det en stor debatt om norske SS-frivilliges potensielle deltagelse i alvorlige krigsforbrytelser, massedrap og Holocaust. En problematikk med denne delen av tematikken er at det i utgangspunktet vil være veldig vanskelig å dokumentere at norske frivillige deltok i krigsforbrytelser,¹⁷ grunnet manglende kildemateriale. Særlig vanskelig er det å identifisere individer som har begått ugjerninger. Et argument for å takle

¹⁰ Se Sigurd Sørli's nylig publiserte artikkel «I dødens tjeneste: De SS-frivillige og holocaust» i Agora nr. 1-2 2024 på side 151 hvor det står: «'Frontkjemper'» har vært den vanligste betegnelsen på de om lag 4 500 nordmennene som gikk i tysk krigstjeneste under andre verdenskrig».

¹¹ Sørli, 2024, s. 151. Merk at estimatet av antall norske frontkjemper varierer fra ulike verk, men 4500 ser ut til å være et rimelig estimat.

¹² Sørli, 2024, s. 158.

¹³ Helland, 2024, s. 204.

¹⁴ Odd-Bjørn Fures forord i Terje Emberland og Matthew Kott sin bok *Himmlers Norge*, s. 9.

¹⁵ Sørli, 2019, s. 321.

¹⁶ Christensen et al., 2005, s. 11.

¹⁷ Sørli, 2024, s. 153.

problematikken er at det må regnes som tilstrekkelig å argumentere for sannsynliggjøringen av nordmenns deltakelse i krigsforbrytelser.¹⁸ En annen del av spørsmålet om norske frivilliges forhold til krigsforbrytelsene er hvorvidt de visste om, og skjønnte, hvilket utryddelsesprosjekt de tok del i. Her viser det seg, ifølge historiker Sigurd Sørлие, at «mange av nordmennene, også blant dem som ikke deltok direkte, forsto at volden og drapene var ledd i et prosjekt som tok sikte på å utrydde Europas jøder».¹⁹ Så, selv om det er vanskelig å identifisere hvem som deltok i krigsforbrytelser ned på individnivå, så var de norske frontkjemperne utvilsomt med på en tilintetgjørelseskrig og mange av dem hadde kunnskap og forståelse om prosjektet de var delaktig i.

I denne oppgaven står delen om frontkjemper-tematikken knyttet opp mot alvorlige krigsforbrytelser, massedrap og Holocaust, sentralt. Oppgaven skal analysere fire bøker utgitt av tre ulike forfattere. Grunnen til at tematikken om krigsforbrytelser står sentralt i denne oppgaven er fordi konteksten i tiden rundt bøkens utgivelse i stor grad er påvirket av debatten om frontkjempernes potensielle deltagelse i krigsforbrytelser. I tillegg er dette ett av punktene hvor forfatterne fra mitt analyserte utvalg er mest ulike. Som oppgaven blant annet skal vise i analysedelen er denne tematikken omdiskutert og har også blitt håndtert ulikt av ulike historikere.

Frontkjemper-tematikken er et av mange emner fra andre verdenskrig som berører vanskelige sider ved norsk historie. Den såkalte Michelet-debatten, altså debatten om Marte Michelets bok *Hva visste hjemmefronten? Holocaust i Norge: Varslene, unnvikelsene, hemmeligholdet* (2018), berører et annet slikt tema. Den viste at historikernes posisjoner, metoder og selvfremstillinger er blitt en del av debatten. Med tanke på at historikernes posisjoner, metoder og selvfremstillinger kan påvirke historieskrivingen som utgangspunkt, i tillegg til inspirasjon fra tidligere forskning,²⁰ vil jeg undersøke temaet med utgangspunkt i nettopp forfatternes relasjon til stoffet, metode og selvfremstilling.

¹⁸ Sørлие, 2024, s. 154: «(...) å bevise enkeltindividens konkrete forbrytelser hinsides rimelig tvil (...) er med dagens tilfang av kilder uoppnåelig» og «Det må (...) være tilstrekkelig å argumentere for at det er sannsynlighetsovervekt for at nordmenn deltok».

¹⁹ Sørлие, 2024, s. 175.

²⁰ Se Jan Heiret sin artikkel «Hva kan vi vite om det norske holocaust? En analyse av Michelet-debatten» fra 2023, i tillegg til kapittel 1.3.3 om Mona Ringvejs artikkel og Caroline Strømsnes sin masteroppgave.

Denne masteroppgaven handler om *persona* i historiefaget, sett i lys av tematikken om norske frontkjempere. Oppgaven tar for seg dette begrepet senere i teksten, og utdyper mer om *persona* blant historikere, hvordan dette er relevant for historiefaget og denne oppgaven. I korte trekk innebærer begrepet en rolle som enkeltpersoner inntar i ulike situasjoner eller kontekster, og som ofte gjenspeiler sider av deres ønskede presentasjon til andre. Dette kan omfatte atferd, holdninger, og egenskaper som er tilpasset spesifikke sosiale roller eller forventninger. Oppgaven skal senere anvende *persona*-begrepet til historiefaget, og i forbindelse med dette vil den rollen som individer inntar bli sett i lys av hvordan de forholder seg til forskning og skriving. Dette innebærer hvordan individet presenterer seg selv ved å praktisere ulike dyder, ferdigheter, jobbe mot ulike goder, hvilken motivasjon de har for å jobbe med en tematikk og hvordan de posisjonerer seg i forhold til dette temaet. For historikerens posisjon og plassering påvirker historieskrivingen. Dette skjer gjennom flere valg i forskningsprosessen: problemstilling, behandling av kilder og litterære grep som blir brukt.²¹ Formålet med oppgaven er å undersøke og belyse hvordan ulike historikere håndterer arbeidet sitt, når de forsker på samme tematikk.

Forskjellige historikere vil ha forskjellige metoder for hvordan de arbeider: hvordan de innhenter informasjon, hvilke og hvor mange kilder de bruker, hvordan de bruker kildene, hvordan de vinkler tekstene sine og lignende. Baserer teksten seg kun på en type kilder eller et bredt utvalg av ulike kilder og kildetyper? Stiller forfatteren de vanskelige spørsmålene, eller er det noen spørsmål som blir utelatt? Dette er spørsmål som vil bli besvart i oppgaven, i håp om å opplyse meg selv og leserne av oppgaven om mer bevisst lesing. Om en tekst er godt skrevet, og av en som er utdannet innen fagfeltet, så kan en nøytral leser bli overbevist om at forfatter «har rett» i det hen skriver. Men tekstene kan si mye mer enn selve ordene som er skrevet. Selv om det ikke er en skjult agenda, så kan for eksempel spørsmål som utelates, bevisst eller ubevisst, være med å skyve narrativet i en bestemt retning.

Ordet *historie* har en dobbeltbetydning i faget: *det som har skjedd* og *fremstillingen* av det som har skjedd.²² Jeg er ikke ute etter å finne ut av hvem som har «mest rett» eller hvem som «tar feil» av historien. Mitt fokus vil være selvframstilling, hvordan forfatteren fremstiller seg selv og sitt arbeid. I tillegg vil jeg se på hvordan forfatteren eventuelt fremstiller andre og deres arbeid, og hva som skiller deres arbeid ut fra andres. Arbeidsmetoder, hvilket

²¹ Melve, 2020, s. 213.

²² Folkenborg, 2018, s. 15.

kildemateriale forfatterne har benyttet seg av, forfatternes etos og deres relasjon til studieobjektet vil være relevante elementer for å analysere dette. Summen av alt dette kan føre til at jeg avdekker noe som er problematisk eller virker utroverdig i historikerens arbeid, men i utgangspunktet er jeg likevel opptatt av hvordan ‘historikeren’ selv spiller en rolle i en debatt om en kontroversiell del av historien.

For å undersøke ulike persona i tekster om norske frontkjemper vil jeg ta utgangspunkt i fire bøker: *Veien mot undergangen: Historien om de norske frontkjemperne* (2002) av Egil Ulateig, *Jakten på masseorderne* (2006) av Ulateig, *Solkors eller hakekors: Nordmenn i Waffen-SS 1941-1945* (2015) av Sigurd Sørli, og «*En av oss*». *Norske frontkjemper i krig og fred* (2010) av Vegard Sæther. Disse bøkene vil være utgangspunktet for å undersøke deres persona. Denne undersøkelsen gjøres ved hjelp av Herman Paul sine teser om *scholarly personae* innenfor historiefaget, som handler om hvordan man fremstår som en troverdig historieforteller og de kvalitetene som kreves for at man skal kunne kalle seg «en ekte historiker». Det er viktig å presisere at historikerens persona ikke er en universell standard på tvers av rom og tid, men en kontingent størrelse som er gjenstand for endring og konflikt.²³ Paul beskriver modellene som ustabile, omstridte og preget av diskusjon (se tese 8 i kapittel 2.3).

1.2 Problemstilling

Oppgaven skal altså ta for seg de fire nevnte bøkene som omhandler frontkjemper. Disse bøkene vil analyseres for å svare på denne problemstillingen:

Hvordan kommer historikerens persona til uttrykk i bøkene de har skrevet og hvilken rolle spiller dette? Hvordan kan historikerens relasjon til studieobjektet påvirke «forskningen»?

Merk at jeg samler alle forfatterne under begrepet ‘historikere’ her. Sørli har doktorgrad i historie, Sæther har tatt hovedoppgave i historie og Ulateig har ingen formell historieutdanning, men alle refereres til som forfattere eller historikere i denne oppgaven. I tillegg er ordet *forskning* skrevet i anførselstegn ettersom ikke alle bøkene er like vitenskapelige gjennomført. Oppgaven skal ta for seg historikerens persona og hvordan man kan identifisere kjennetegn knyttet til persona. Her vil jeg også se om forfatternes forhold til

²³ Paul, 2014, s. 365-367.

studieobjektet har påvirket arbeidet deres, og eventuelt hvordan. Et underspørsmål knyttet til denne oppgaven vil være å se om man finner noen likheter eller forskjeller mellom en «journalist-historiker», i dette tilfellet en journalist uten historieutdanning, sin metode og tilnærming til stoffet i forhold til de andre historikerne, i dette tilfellet en med hovedfag og en historiker med ph.d., sin metode og tilnærming til forskningsobjektet – her vil jeg altså ha en sammenlignende tilnærming. I tillegg vil det være naturlig å avgjøre hvor nyttig det er å anvende persona-begrepet på den måten som har blitt gjort i denne oppgaven. Bøkene som skal analyseres vil bli undersøkt ved hjelp av Herman Pauls teser om ‘scholarly personae’, i tillegg til andre relevante fagartikler. Med dette forsøker jeg å gi et eksempel på hvordan en form for forskning med anvendelse av ‘persona’-begrepet, mer presist ‘historikerens persona’, kan se ut. I så måte er oppgaven et forsøk på å ta for seg spørsmål som tidligere har hengt etter i forskningen (se kapittel 1.3.3).

1.3 Bakgrunn og historiografi

Andre verdenskrigs historie har vært et populært tema i lang tid. Det har ikke bare interessert faghistorikere, men også journalister og amatørhistorikere. Tematikken om okkupasjonen og nordmenn som meldte seg inn i NS har ført med seg flere debatter gjennom årene.²⁴ Blant annet har man vært opptatt av hvorfor nordmenn meldte seg inn i NS.²⁵ Det er skrevet mye om nordmenn som deltok frivillig i Waffen-SS, men det meste av denne forskningslitteraturen er ganske fersk.

Holocaust er tett knyttet opp mot historiografien rundt frontkjemper-tematikken, derfor inkluderes en del om dette her. *Holocaust* viser til det systematiske drapet av europeiske jøder utført av nazistene og deres samarbeidspartnere under andre verdenskrig.²⁶ Begrepet ble en anerkjent betegnelse for dette på 1960-tallet.²⁷ Tyskerne kalte dette for «den endelige løsning» på «jødeproblemet».²⁸ Dette var et forsøk på å tilintetgjøre en hel gruppe mennesker. Drapene foregikk på ulike måter, men de fleste gikk tapt til de omfattende, systematiske dødsleirene – konsentrasjonsleirene. De fleste som ble drept, enten i konsentrasjonsleirer eller på annet vis, var jødene. Over 6 millioner europeiske jøder ble drept under krigen.²⁹

²⁴ Se f.eks. *Okkupasjonstidens lange skygger* av Susanne Maerz, s. 156-171 om debatten rundt tv-serien «I solkorsets tegn» fra 1981.

²⁵ Maerz, 2010, s. 158.

²⁶ Imperial War Museums, u.å.

²⁷ Waage, 2013, s. 272.

²⁸ Palmer et al., 2014, s. 872.

²⁹ Palmer et al., 2014, s. 872.

Det var også andre folkeslag og grupper som også led samme skjebne som disse 6 millioner jødene. Blant disse finner man millioner av andre polakker, russere, mennesker fra andre slaviske land og sigøynere, samt flere.³⁰ Det var også målrettede aksjoner mot grupper som nazistene så på som lavtstående, blant annet homoseksuelle og mennesker med funksjonshemninger.³¹ Dette har ført til at begrepet *Holocaust* har blitt omdiskutert. De fleste jøder vil definere begrepet slik at det omhandler den systematiske drepingen av jøder, og kun jøder.³² Andre kan ha lidd samme skjebne som jødene, men jødene ble valgt ut som mål eller «fiende» basert på at han eller hun var en jøde. Grondelski oppsummerer det godt: «not all the Nazi's victims were Jews, but all Jews were the Nazis' victims».³³ Noen kan skille mellom massedrapet av jøder alene og massedrapet av jøder samt andre folkegrupper. Dette kan gjøres på forskjellige måter. Historiker Richard Lukas beskrev massedrapet av ikke-jøder som «the forgotten Holocaust».³⁴ En kan også skille mellom begrepet *Holocaust* når man snakker om folkemordet på jødene, og *holocaust* uten stor forbokstav når man inkluderer ikke-jøder.³⁵

Grunnen for at det økende fokuset på Holocaust nevnes her er for å legge et grunnlag slik at leseren kan sette seg inn i konteksten for å forstå 2000-tallets historiografi og minnekultur. Fremstillingen av jødisk historie har fått en stadig mer betydningsfull rolle i både internasjonal og norsk minnekultur og historieskriving siden 1970.³⁶ Forfatter Arnold Jacoby kom i samarbeid med Herman Sachnowitz, en av få norske jøder som overlevde konsentrasjonsleirene, ut med boken *Det angår også deg* (1976). Sachnowitz forteller i boken en gripende historie om oppholdet i Berg fangeleir, veien videre til Auschwitz og senere til konsentrasjonsleiren Bergen-Belsen. Fortellingen beskriver detaljert den grusomme behandlingen de jødiske fangene ble utsatt for.³⁷ Boken har blitt oversatt til en rekke språk og i 2015 ble den kåret til en av de ti mest betydningsfulle norske bøkene om andre verdenskrig.³⁸ Selv om jødisk historie ble viktigere siden 1970-tallet påpekte historiker Synne Corell i 2010 at jødernes skjebne under andre verdenskrig i Norge hadde blitt underkommunisert i store historieverk. Denne mangelen på fokus gjelder både volum (antall

³⁰ Palmer et al., 2014, s. 872.

³¹ Holocaust Museum Houston, u.å.

³² Grondelski, 1991, s. 482-483.

³³ Grondelski, 1991, s. 483.

³⁴ Grondelski, 1991, s. 483.

³⁵ Banik, 2024.

³⁶ Hoffmann, 2013, s. 240.

³⁷ Sachnowitz og Jacoby, 1976.

³⁸ Cappelen Damm, u.å.

sider i bøkene)³⁹ og retorikk. Utover 1980-tallet blir Holocaust viktigere innen historieskriving og minnekultur,⁴⁰ men det er ikke før 1990-tallet at dette virkelig blir viktig. Internasjonalt kan man vise til eksempel som at International Holocaust Remembrance Alliance, forkortet IHRA, som ble stiftet i 1998. Formålet med IHRA er å bekjempe Holocaustbenektelse og antisemittisme, blant annet ved å styrke og fremme utdanning som tar for seg Holocaust.⁴¹ I Norge blir det også tydelig at Holocaust får en mer sentral rolle i historien, dette gjelder også minnekulturen og samfunnet generelt. Dette skjer etter det Anette Storeide refererer til at landet har lidd av et «national consensus syndrome», hvor fokuset på motstandsfolk hadde dominert.⁴² Skarpnesutvalget ble oppnevnt i 1996 med hensikt å kartlegge hva som hadde skjedd med de norske jødene eiendeler under andre verdenskrig,⁴³ og også tilbakebetale det jødene eventuelt ikke hadde fått tilbake som et slags økonomisk oppgjør med fortiden. I 2001 ble HL-senteret, også kalt Senter for studier av Holocaust og Livssynsminoriteter eller Holocaustsenteret, etablert. Formålet med etableringen av dette senteret var at senteret skulle være et senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter.⁴⁴ Ellers har man i minnekulturen minneseremonier, snublestener og filmer som i økende grad har tatt for seg tematikken. Den økende viktigheten og oppmerksomheten rundt Holocaust, som særlig tok seg opp på 1990-tallet, har holdt seg fram til i dag.

1.3.1 Forskning på Waffen-SS fra et internasjonalt perspektiv

Det finnes et stort utvalg bøker med forskning på Waffen-SS. Ikke alle kan nevnes her, men dette kapitlet vil gi en introduksjon i forskningen som finnes. Utvalget som har blitt gjort ut fra oppgavens perspektiv er i stor grad basert på visse aspekter ved studiene jeg fokuserer på. Jeg er mest interessert i forskning som tar for seg frivillige fra andre land enn Tyskland, og jeg er særlig interessert i hvordan forfatterne behandler Holocaust og krigsforbrytelser.

Den amerikanske historikeren George Henry Stein ga i 1966 ut det som senere har blitt omtalt som et «landmark study»⁴⁵ i boken *The Waffen-SS: Hitler's Elite Guard at War 1939-1945*.

³⁹ Se for eksempel s. 155 i *Krigens ettertid: okkupasjonshistorien i norske historiebøker* av Synne Corell hvor det vises til underkapitlet om jøder i bind 4 av *Norge i krig. Holdningskamp* som kun strekker seg over tre sider. Dette bindet inneholder totalt 256 sider.

⁴⁰ Levy & Sznajder, 2002, s 93-96.

⁴¹ International Holocaust Remembrance Alliance, u.å.

⁴² Storeide, 2019.

⁴³ NOU 1997: 22, s. 4-5.

⁴⁴ HL-senteret, u.å.

⁴⁵ Cornell University Press, 1983, s. 3.

Dette standardverket tar for seg Waffen-SS i krigsårene, og hvordan denne organisasjonen vokste under krigen. Frivillige i Waffen-SS er ikke i fokus, men det er heller ikke utelatt og det nevnes at rekrutteringen av disse menneskene kom som følge av et økende behov for mannskap gjennom krigens gang. Før, og i begynnelsen, av krigen ble det stilt strenge krav til hvem som ble tatt opp i organisasjonen, men etter hvert som krigen gikk sin gang økte behovet for mannskap og man senket standarden sin for hvem som kunne verve seg til Waffen-SS. Stein antyder at det er viktig å avvise myten om at Waffen-SS bestod av en multinasjonal hær som kjempet mot Sovjetunionen med formål om å beskytte Vesten mot kommunismen.⁴⁶ Forfatteren forteller også at Waffen-SS var implisert i regimets forbrytelser, og at avdelinger av Waffen-SS deltok i den tyske utryddelsespolitikken som ble ført under andre verdens krig.⁴⁷ Naturlig nok, med tanke på at denne boken er et av de første store verkene om Waffen-SS, bygger Stein sine teorier og påstander på en ganske tynn samling av data. Nå, nesten 60 år etter denne publiseringen, har man tilgang til betydelig mer informasjon.

En annen som også har forsket på Waffen-SS er den tyske historikeren Bernd Wegner med sin bok *The Waffen-SS: Organization, ideology and function* (1990). Boken er en omfattende studie av Waffen-SS fra etableringen i 1933 til Tysklands kapitulasjon. Wegner tar for seg rekrutteringen av germanske frivillige og har et fokus på at denne rekrutteringen var planlagt fra før krigen. Ifølge Wegner skyldes dette tanken om det «germanske folket», pangermanismen som Himmlers SS ble et uttrykk for. Samtidig hevdes det også at Waffen-SS mistet sin identitet utover krigen ettersom man gikk vekk fra standarden med strenge krav og frivillighet blant medlemmer i Waffen-SS.⁴⁸

I nyere tid har de to tyske historikerne Jochen Böhrer og Robert Gerwarth redigert boken *The Waffen-SS: A European History* (2017), et verk som er sammensatt av tekster med bidrag fra over 30 historikere. Blant annet inneholder boken et kapittel om frivillige fra Nord-Europa, som blant annet belyser frivillige fra Norge. Dette verket er den første paneuropeiske forskningen på de hundretusener av ikke-tyske frivillige som kjempet i Waffen-SS. Boken er et forsøk på å få en mer nyansert forståelse av de ikke-tyske som frivillig tjenestegjorde i Waffen-SS. Tematikk som tas opp er de frivilliges bakgrunn, motiv og holdninger. I tillegg

⁴⁶ Stein, 1966.

⁴⁷ Stein skriver om dette i hele kapittel 10: *The Tarnished Shield* fra s. 250-281.

⁴⁸ Wegner, 1990.

tas spørsmålet om de frivilliges deltagelse i masse mord opp i denne boken. Verket inkluderer også den transnasjonale identiteten som oppstod blant ikke-tyske frivillige i Waffen-SS, i den grad denne identiteten ble til.⁴⁹

Building a Nazi Europe: The SS's Germanic Volunteers (2017), skrevet av den amerikanske historikeren Martin Gutmann, tar for seg et interessant fenomen: mennesker fra nøytrale land som frivillig meldte seg til å bli Waffen-SS soldater. De nøytrale landene han tar for seg er Sveits, Sverige og Danmark. Hans argument for å inkludere Danmark som et nøytralt land sammen med Sveits og Sverige er at Danmark ble gitt stor frihet når det gjaldt å styre sin egen utenrikspolitikk.⁵⁰ Historiker Sigurd Sørli har kommet med en anmeldelse av boken hvor han blant annet kritiserer noen av Gutmanns valg og påstander. Blant annet skriver Sørli at betingelsene for de danske frivillige skilte seg vesentlig fra situasjonen i Sverige og Sveits. Sørli viser også til at dette reflekteres ut fra statistikken, hvor de frivillige fra Danmark utgjorde rundt 90% av det totale antallet fra alle de tre nevnte landene.⁵¹ Det interessante med Gutmanns vinkling er at mennesker som kunne holde seg trygge i sitt nøytrale hjemland, selv valgte å rekruttere seg til å delta i krigen på tysk side. Gutmann angriper myter som at frivillige i Waffen-SS var forrædere eller utstøtte fra samfunnet, og vektlegger at denne gruppen mennesker også bestod av velstående menn med sterke personligheter og god utdanning.⁵²

På slutten av 1990-tallet publiserte de danske historikerne Claus Bundgård Christensen, Niels Bo Poulsen og Peter Scharff Smith sitt verk *Under hagekors og Dannebrog: Danskere i Waffen SS 1940-1945* (1998). Som tittelen tilsier, fokuserer denne boken spesifikt på danske frivillige i Waffen-SS. Utgangspunktet for denne boken var deres *speciale*, tilsvarende norsk hovedfagsoppgave, om danske SS-frivillige i 1994. Deres *speciale* førte til videre ønske om å undersøke stoffet nærmere. Som de skriver i bokens forord, hadde den eksisterende litteraturen i høy grad vært skrevet på de frivilliges egne premisser.⁵³ Dette ønsket de å gjøre noe med, og dette ønske førte til boken som anses som den første akademiske forskningen av

⁴⁹ Böhler & Gerwarth, 2017.

⁵⁰ Gutmann, 2017, s. 3.

⁵¹ Sørli, 2019, s. 322.

⁵² Gutmann, 2017.

⁵³ Christensen et al., 1998, s. 10-11.

danske frivillige i SS.⁵⁴ Funnene fra danskenes arbeid fikk også betydning for frontkjemper-tematikken i Norge.

Christensen, Poulsen og Smith ga også ut boken *Waffen-SS: Europas nazistiske soldater* i 2019. Denne boken tar for seg Waffen-SS både med et perspektiv fra SS-ledelsen, men også fra den individuelle soldat og hans opplevelser gjennom blant annet dagbøker og brev. Verket inneholder kapittel om ideologi og disiplin i Waffen-SS. Den tar også for seg hvordan SS-ledelsen forsøket å takle de utfordringene som oppstod ved det store mangfoldet med soldater fra mange ulike land og kulturer. Danskene tar også for seg tematikken rundt krigsforbrytelser som ble begått, og også oppgjøret og livet for veteranene etter krigen.⁵⁵ Disse historikerne er også blant de over 30 historikerne som har bidratt til Böhler og Gerwarth sin bok *The Waffen-SS: A European History*.

1.3.2 Norsk forskning og debatt

Fram til 1970-tallet ble det skrevet lite om norske frontkjemper. Mesteparten av det som har blitt skrevet senere i norsk forskning som tar for seg nordmenn som kjempet frivillig på tysk side omhandler Waffen-SS, selv om det også fantes nordmenn i Wehrmacht. I 1972 ble hovedoppgaven *Frontkjemperbevegelsen i Norge, med særlig vekt på «Den norske legion»* av Ole Andreas Dahl skrevet. Blant annet skrev han her om norske og tyske motiver for å verve frontkjemper.⁵⁶ To år senere skrev motstandsmann og historiker Svein Blindheim sin hovedoppgave om frontkjemperne i Norge.⁵⁷ I 1977, tre år senere, ga Blindheim ut boken *Nordmenn under Hitlers fane: De norske frontkjemperne* som for første gang tok for seg helheten av nordmenn i tysk tjeneste. Han fokuserer på nordmenn i Waffen-SS, men nevner også de nordmennene som tilhørte Wehrmacht.⁵⁸ Historiker Ivo de Figueiredo hevdet i 2001 at dette var de eneste forskningsarbeidene om «de norske frontkjemperne i noen bredde».⁵⁹ I 1999 kom Odd-Bjørn Fure, historiker, senere direktør ved HL-senteret og leder for forskningsprosjektet «Nordmenn i Waffen-SS»,⁶⁰ med en oppfordring om at fremtidig forskning på norske frontkjemper skulle fokusere på deres rolle i Waffen-SS under krigen,

⁵⁴ Christensen et al., 2005, s. 481.

⁵⁵ Christensen et al., 2019.

⁵⁶ Dahl, 1972.

⁵⁷ Blindheim, 1974.

⁵⁸ Blindheim, 1977.

⁵⁹ Figueiredo, 2001, s. 537-541.

⁶⁰ Emberland & Kott, 2012, s. 9.

inkludert deres mulige deltagelse i massedrap av sivile.⁶¹ Interessen for nordmenns deltagelse i nazistiske forbrytelser er relativt ny.⁶² I 2001 kom Figueiredo med en lignende oppfordring som Fure, hvor han blant annet etterlyser svar på hva som skjedde i felten der «bildet er svart» og hvor frontkjemperne tier. Figueiredo hevdet at litteraturen var preget av det emosjonelle menneskelige aspektet og opplevelsene til frontkjemperne, og oppfordret til å fylle de hullene som fantes – både de som var oversett og de som bevisst var utelatt.⁶³

Synet på frontkjemperne har utviklet seg over tid. Frontkjemperne selv forsøkte å ta tak i diskursen og produsere et narrativ som renvasket dem. Tidligere NS-medlemmer og frontkjemper selv skrev, som oftest anonymt, i den politiske avisen *Folk og Land* med et formål om å rehabilitere seg selv og de som ble dømt i Landssvikoppjøret. For de som ble dømt i dette oppjøret fungerte avisen som et organ for de som ønsket en revisjon av rettsoppjøret.⁶⁴ Avisen støttet åpenlyst det som under krigen var NS, men innleggene bestod som regel av anonyme undertegnelser. I en meningsytring fra 1970 står det «(...) Med Adolf Hitler gikk historiens største personlighet etter Kristus bort», undertegnet 'ALFA',⁶⁵ altså en anonym skribent. Gjennom tiårene publiserte avisen tekster som benektet Holocaust, dette holdt på hvert fall fram til 1975.⁶⁶ Frontkjemperveteranene forsøkte også å etablere et narrativ om at de var del av en militær elite som «reddet» Europa fra bolsjevismen og Sovjetunionen, dette nevnes mer senere i oppgaven.

Sigurd Sørli, som har skrevet en doktorgradsavhandling om nordmenn i Waffen-SS,⁶⁷ har gitt en overordnet tolkning av hvordan synet på frontkjemperne har utviklet seg i artikkelen «From Misguided Idealists to *Genocidaires*: The Waffen-SS Volunteers in Norwegian Memory Culture».⁶⁸ Her skriver han blant annet at denne gruppen mennesker generelt sett ikke var så fordømt som det har blitt påstått. Sørli aviser påstanden om at de ble foraktet og skriver at det ikke finnes noe grunnlag for en slik påstand, i tillegg skriver han at de heller ikke ble fremstilt som mindreverdige eller onde.⁶⁹ Han skriver om offentlighetens sympatiske syn på frontkjemperne, en offentlighet som så på disse menneskene som unge og som ble ofre

⁶¹ Sørli, 2014a, s. 288.

⁶² Emberland & Kott, 2012, s. 20.

⁶³ Figueiredo, 2001, s. 537-541.

⁶⁴ Dahl, 2024.

⁶⁵ ALFA, 1970.

⁶⁶ Simonsen, 2019, s. 8-25.

⁶⁷ Sørli, 2015.

⁶⁸ Sørli, 2014a.

⁶⁹ Sørli, 2014a, s. 294.

for sosial press og omstendighetene.⁷⁰ I slutten av 1990-tallet og starten av 2000-tallet ble dette sympatiske synet utfordret, og man stilte seg mer kritisk til spørsmålet om frontkjempernes krigsdeltagelse hvor det ble stilt spørsmål om nordmenn i Waffen-SS hadde deltatt i krigsforbrytelser når så mange ordinære tyskere, også i Wehrmacht, hadde deltatt i slike ugjerninger⁷¹ – derav tittelen «From Misguided Idealists to *Genocidaires*». Holdninger og syn på frontkjemperne som finnes vil være relevant for denne oppgaven, særlig i analysedelen.

I november 2004 sendte NRK en sending av Lørdagsrevyen som tok for seg problematikk rundt norske frontkjemperne. En dansk historiker som hadde forsket på danske frontkjemper og deres rolle under krigen⁷² hevdet her at norske frontkjemper var involvert i massedrap.⁷³ Resultatet av dette ble en intens debatt, både i det historiske fagmiljøet og i en bredere offentlighet, om hvorvidt norske frontkjemper hadde deltatt i massakre på Østfronten. På samme tid kom det spørsmål fra Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research rettet mot HL-senteret om hva Norge hadde gjort for å utforske samme problematikk.⁷⁴ Mangelen på kunnskapen om dette feltet og den sterke offentlige interessen førte til at det ble innvilget støtte til HL-senteret i Oslo for å sette i gang et forskningsprosjekt som skulle finne ut mer om de norske frontkjemperne, og hva de var delaktig i.⁷⁵ Det ble utlyst tre forskerstillinger med tre års varighet, stillinger som ble tildelt Terje Emberland, Sigurd Sørli og Matthew Kott.⁷⁶ Forskningsprosjektet resulterte blant annet i to bøker: *Himmlers Norge* (2012) av Emberland og Kott, og Sørli's doktorgradsavhandling *Solkors eller hakekors. Nordmenn i Waffen-SS 1941-1945* (2015). Forskningen konkluderte blant annet med at «nordmenn må ha kjent til og vært implisert i ulike grusomheter begått ved fronten».⁷⁷

Historiker Vegard Sæther har skrevet bøker om norsk andre verdenskrigshistorie med titler som *Krigsseilere. En fortelling om glemte helter* (2013), *Frontsøstre – Norske kvinner under hakekorset* (2015) som omhandler tematikken slik titlene tilsier. I tillegg har han skrevet

⁷⁰ Sørli, 2014a, s. 291.

⁷¹ Sørli, 2014a, s. 292-293.

⁷² Den danske historikeren er Claus Bundgård Christensen, medforfatter av *Under hakekors og Dannebrog: Danskere i Waffen SS 1940-1945*.

⁷³ NRK TV, 2019, 13:34.

⁷⁴ Emberland & Kott, 2012, s. 9.

⁷⁵ Emberland & Kott, 2012, s. 9.

⁷⁶ Emberland & Kott, 2012, s. 10.

⁷⁷ Emberland & Kott, 2012, s. 21.

boken om frontkjemper som er gjenstand for denne oppgaven: «*En av oss*». *Norske frontkjemper i krig og fred* utgitt i 2010. Denne boken kommer vi tilbake til i analysedelen, men den tar for seg spørsmål rundt vervingen av nordmenn til tysk krigstjeneste, beskrivelse av hvordan denne prosessen foregikk og litt om krigens forløp samt etterspill.

Debatten som oppstod etter Lørdagsrevyen i november 2004 er ikke den eneste debatten om de norske frontkjemperne som NRK har bidratt til å sette i gang. Som nevnt innledningsvis skapte dokumentarserien *Frontkjemper* fra 2021 stor debatt blant faghistorikerne. Det oppstod to ulike sider med historikere. Den ene siden mente at de hadde blitt oversett i tilbakemeldingene som hadde blitt gitt til serieskaperne, og disse stilte seg sterkt kritisk til hvordan serien fremstilte frontkjemperne med en apologetisk tilnærming uten å stille kritiske spørsmål. Denne siden bestod av historikerne Terje Emberland, Sigurd Sørli, Lars Borgersrud og Arnfinn Moland. Den andre siden forsvarte serien og trakk frem at det var positivt at frontkjemperne fikk fortelle sin egen historie.⁷⁸ Denne siden bestod av historikerne Knut Flovik Thoresen og Vegard Sæther, som begge medvirket i dokumentarserien. Serien ble klaget inn til Kringkastingrådet, som roste serien.⁷⁹ Dette viser at det er sterke meninger knyttet til tematikken, en tematikk som er preget av følelser og tidligere tabuer. Selv i dag er det ingen svart på hvitt 'fasit' som alle historikere er enig i.

Det er ikke bare historikere eller personer med hovedoppgave i historie som har skrevet om norske frontkjemper. Interessen for frontkjemperne har økt sterkt siden 2000-tallet og dette har også ført til økt omfang av litteratur som tar for seg denne tematikken. Egil Ulateig er en forfatter som lenge har interessert seg for andre verdenskrigshistorie, særlig siden 1980-tallet da han blant annet skrev en bok om russiske krigsfanger i Norge og en bok som har sammensatt skildringer fra en frontkjemperns dagbok. Sistnevnte kommer vi tilbake til senere i teksten. Senere skriver han mer om norske frontkjemper og to av disse bøkene er med i analysen. Hans bøker har ofte skapt diskusjon, og det er blant annet dette kombinert med hans bibliografi som tar for seg andre verdenskrigshistorie både med og uten fokus på frontkjemper, som gjør at han er en viktig forfatter i denne kategorien av litteratur.

⁷⁸ Thoresen, 6. april 2021.

⁷⁹ Mæland, 2021.

1.3.3 Forskning om ‘persona’

De tidligere kapitlene har tatt for seg internasjonal og norsk forskning på Waffen-SS og frivillige som deltok på tysk side under krigen. Det sentrale ‘persona’-begrepet, som vi kommer tilbake til, i denne oppgaven er det lite forskning på. Selv om man graver for å lete etter tekster som tar for seg dette, særlig persona-begrepet i lys av tematikk som omhandler andre verdenskrig eller frontkjemperne, så er det vanskelig å finne. Funnene som har blitt gjort i arbeid med denne oppgaven er disse:

I 1988 skrev Roger D. Cherry artikkelen «Ethos Versus Persona. Self-representation in Written Discourse». Som tittelen tilsier tar han for seg begrepene ‘etos’ og ‘persona’, som han nevner har blitt ansett som overlappende.⁸⁰ Her forteller han at forskning på selvframstilling henger etter og viser til at dette konseptet ikke har blitt grundig studert enda. Ifølge Cherry er denne forsømmelsen verdt å legge merke til «given the almost universal significance attached to the self-as-speaker or self-as-writer by rhetoricians and discourse theorists».⁸¹ I 2016 tok engelskprofessor Iga Maria Lehman for seg denne artikkelen i sin egen artikkel som blant annet har som hensikt å tydeliggjøre et skille mellom begrepene ‘etos’ og ‘persona’.⁸²

Historiker Mona Ringvej har skrevet om Michelet-debattens form. Her gjorde hun refleksjoner rundt de retoriske virkemidlene som ble kjennetegn for debatten. Blant annet tok hun for seg debattens etos og vektlegger også hvordan *ad hominem*, personangrep, preget debatten. Ringvej kritiserte også metoden til Marte Michelet og hennes kildebehandling. I tillegg rettet Ringvej også kritikk mot forfatter Espen Søybye, som forsvarte Michelets bøker om Holocaust, hvor hun kritiserte hvordan Søybye overså kildekritiske problemer og hvordan han forsøkte å trekke linjer mellom kritikken av Michelet til ren personkritikk (personangrep) fra kritikernes side.⁸³ Etos og *ad hominem* er to retoriske strategier som har tilknytning til persona. Etos refererer til talerens karakter, og om motpartens.⁸⁴ Etos-argumentasjon handler om å tale slik at man fremstår som forstandig, dydig og velvillig.⁸⁵ Sterk etos kan føre til at leseren tilegner forfatteren kvaliteter som troverdighet, integritet og moral – i tillegg til at leseren ofte ser på forfatteren som en med høy faglig kompetanse. Personangrep innebærer

⁸⁰ Cherry, 1988, s. 259-260.

⁸¹ Cherry, 1988, s. 252.

⁸² Lehman, 2016, s. 189-200.

⁸³ Ringvej, 2023, s. 11-30.

⁸⁴ Vestrheim, 2018, s. 81.

⁸⁵ Vestrheim, 2018, s. 83.

som regel at man setter seg selv høyere og i bedre lys enn mottakeren, som igjen påvirker hvordan forfatteren fremstiller seg selv og hvordan andre fremstilles i forhold til dette. Selv om Ringvej ikke omtaler begrepet *persona* direkte, så tar artikkelen hennes for seg begreper som er sterkt knyttet til historikerens persona som er med på å forme «selvet» og dermed er hennes artikkel også relevant å inkludere her.

Caroline Strømsnes skrev i 2023 masteroppgave om persona i Michelet-debatten. Her forsøker hun å svare på hvem av forfatterne som virker mer troverdig og som derfor kan kalle seg en ‘ekte historiker’.⁸⁶ Strømsnes fant blant annet ut at de involverte partene gjorde en betydelig innsats for å fremstille seg selv på en bestemt måte, samtidig som de forsøkte å svekke troverdigheten til andre parter. Denne oppgaven har også vært en inspirasjon for min masteroppgave, særlig hvordan forfatterne selv fremstiller seg gjennom teksten. Oppgavene omhandler til en viss grad ganske lik tematikk, men samtidig skiller oppgavene seg veldig fra hverandre. Strømsnes sin oppgave handler om en faktisk debatt hvor blant annet den ene boken er et direkte motsvar til en annen bok, en debatt mellom forfattere hvor bøkene har blitt deres debattarena. Min masteroppgave dreier seg ikke om en avgrenset debatt i så måte, selv om diskusjonen rundt frontkjempere har vært omfattende i flere tiår. I motsetning til Strømsnes sin oppgave hvor bøkene hun tar for seg kommuniserer direkte med hverandre, gjør ikke bøkene i denne oppgaven det i noen særlig grad. Slik sett kan det by på utfordringer ettersom forfatterne ikke forholder seg til ‘andre historikere’ i like stor grad som i Michelet-debatten, hvor de trolig sammenlignet ‘seg selv’ som historiker mot ‘andre’ historikere i hyppigere grad.

1.4 Disposisjon

Oppgaven er delt inn i fem hoveddeler. Kapittel 1 inkluderer en introduksjon til og avgrensing av temaet, og en innføring i eksisterende forskning. Neste kapittel dreier seg om teori som oppgaven baserer seg på. Her vil vi blant annet finne Herman Paul og hans artikkel om *scholarly personae*, samt noen definisjoner av begrep som er relevant for oppgaven videre. I påfølgende kapittel dreier det seg om metode: hvordan jeg har jobbet med oppgaven, valg jeg har gjort i forbindelse med oppgaven og analysen. Kapittel 4 inneholder analysen av de fire bøkene jeg har lest. Til slutt i hoveddelen vil jeg oppsummere hele analysen. Siste kapittel blir en avslutning på hele oppgaven.

⁸⁶ Strømsnes, 2023.

2. Teori og begreper

I hoveddelen av oppgaven, hvor jeg analyserer de fire nevnte historiske bøkene, vil jeg anvende Herman Pauls artikkel om *scholarly personae* for å belyse hvordan forfatterens persona kommer til uttrykk i arbeidet deres. Som nevnt tidligere i oppgaven vil jeg fortsette å bruke begrepet ‘historikerens persona’ i stedet for en annen oversettelse av *scholarly personae*, da jeg fant det vanskelig å oversette *scholarly* direkte siden vi ikke har en god oversettelse av *scholar/scholarly* på norsk. Man kan kanskje oversette det til *akademisk persona*, men jeg har valgt å holde meg til ‘historikerens persona’ i stedet. Derfor vil jeg referere til ‘historikerens persona’ der Paul beskriver *scholarly personae*, og videre i oppgaven der jeg finner det relevant å skrive om historikerens persona. Dette kapittelet, teoridelen av oppgaven, vil først ta kort for seg begrepet *persona*, for så å tilspisse begrepet mot Pauls artikkel og anvende det ut fra hvordan begrepet beskrives i hans teser. Derfor vil dette kapittelet i stor grad bestå av en gjennomgang av Pauls artikkel ved å oppsummere essensen fra hver tese. Det vil også komme en gjennomgang av relevante begreper som brukes i denne oppgaven, samt noen av bøkene. Til slutt vil det være en kort del om begrepet *kilder*.

2.1 Persona

Ordet *persona* kommer fra latin og betyr «maske».⁸⁷ Ifølge Det Norske Akademis Ordbok kan en betydning av begrepet være «den rolle eller karakter taleren eller forfatteren skaper av seg selv i talen eller teksten»,⁸⁸ dette kan være både gjennom bevisste valg og faktorer som forfatteren er uvitende om. Ifølge Lehman referer begrepet *persona* til «the social roles a writer adopts while writing (...)».⁸⁹ Konseptet *scholarly personae* er en videreføring av *persona* hvor man snakker om «rollen» eller «karakteren» som en akademiker skaper av seg selv gjennom sitt arbeid. Begrepet ‘*scholarly personae*’ (eller ‘*scientific personae*’), ble ifølge Herman Paul først introdusert på 2000-tallet av vitenskapshistorikerne Lorraine Daston og Heinz Otto Sibum.⁹⁰ Paul har i stor grad jobbet videre med dette konseptet.

⁸⁷ Daston & Otto Sibum, 2003, s. 1.

⁸⁸ Det Norske Akademis Ordbok, u.å.

⁸⁹ Lehman, 2016, s. 191.

⁹⁰ Paul, 2016, s. 136.

2.2 Herman Paul

Herman Paul (f. 1978) er professor i historie ved Leiden Universitetet i Nederland, og har blant annet spesialisert seg innen forskning på «scholarly self» og «scholarly virtues and vices».⁹¹ Hans nåværende forskning dreier seg om «scholarly selfhood», som handler om individers personlighetstrekk, karaktertrekk, intellektuelle og moralske dyder som skal bidra til gode akademiske verk.⁹² Blant annet medvirket han nylig i en artikkel om dyder som objektivitet ærlighet,⁹³ dyder som vi kommer tilbake til i analysedelen. Han har skrevet flere artikler som omhandler «scholarly personae»,⁹⁴ et begrep som er sentralt for denne masteroppgaven. For to år siden kom utga han boken *Historians' Virtues: From Antiquity to the Twenty-First Century*, som blant annet tar for seg hvordan historikerens egne personlige egenskaper spiller inn i historiske studier.⁹⁵ Det er dette denne oppgaven tar utgangspunkt i, nærmere bestemt artikkelen hans fra 2014: «What is a scholarly persona? Ten theses on virtues, skills and desires».⁹⁶ Som tittelen tilsier legger han her frem ti teser om hvordan historikers ferdigheter og dyder kommer frem i akademisk arbeid.

2.3 Herman Pauls ti teser om 'scholarly personae'

Tese 1: *Det er mer på spill enn skrivestiler*

Paul argumenterer for at historisk læring ikke bare handler om ulike skrivestiler, men også om ulike arbeidsmetoder som historikere benytter seg av, inkludert lesing, notering, undervisning, veiledning, nettverksbygging, markedsføring og selvpromotering. Han hevder også at ved å fokusere på dyder og ferdigheter knyttet til historikernes arbeid, kan man analysere oppførsel og karakter hos hver enkelt historiker. Derfor presenterer han i de påfølgende tesene definisjoner på *scholarly personae*, dyder og ferdigheter som kan fungere som et verktøy i en slik analyse.⁹⁷ Dette gir et rammeverk for å bedre forstå og evaluere historikernes arbeid og bidrar til å tydeliggjøre hva som kjennetegner ulike perspektiver og praksiser for historikere.

Tese 2: *'Scholarly personae' er idealtypiske modeller for akademisk identitet*

I denne tesen skiller Paul mellom «literary» *personae* og «scholarly» *personae*. Førstnevnte refererer til fortellerstemmen, «jeg-et», i en tekst, mens sistnevnte virker mer som en modell

⁹¹ Universiteit Leiden, u.å.

⁹² International Network for Theory of History, u.å.

⁹³ Hajek et al., 2024.

⁹⁴ Universiteit Leiden, u.å.

⁹⁵ Paul, 2022.

⁹⁶ Paul, 2014.

⁹⁷ Paul, 2014, s. 351-352.

for hvilke evner, holdninger og personlighetstrekk som anses som viktige for å drive vitenskapelige studier, i historiefaget i dette tilfellet. *Scholarly personae* i historiefaget kan ses på som et ideal for hvordan en historiker bør være, og hvilke ferdigheter og kunnskaper som kreves for å bli anerkjent i fagmiljøet. Begrepet defineres som idealtypiske modeller som deles av grupper av historikere, og i så måte kan *scholarly personae* bare endre seg hvis et stort antall forskere endrer mening om hva som regnes en sammensetning av forpliktelser typisk for «ekte» historikere.⁹⁸

Selv om modellen for historikerens persona skiller seg fra det litterære persona, så kan de overlape hverandre ettersom en viktig del av det å være historiker innebærer å skrive «profesjonelt». *Scholarly personae* er modeller som det kollektive historikermiljøet anerkjenner som modeller de er nødt til å konformere til, for å kunne ses på som «ekte» historikere.⁹⁹

Tese 3: *Historikerens persona former selvet*

Her påpeker Paul at det er viktig å skille mellom historikerens persona og det latinske begrepet «persona», som betyr «maske», og som referer til en rolle som kan tas av og på etter behov. Denne «masken» tas ikke av og på, men følger historikeren hele tiden. Paul argumenterer for at *scholarly personae* former historikere på et dypere nivå. Holdningene, ferdighetene og karaktertrekkene som kreves for å være en historiker er en del av en kontinuerlig tilstand, det er ikke en «maske» man kan ta av seg når man forlater arbeidsplassen. Ferdighetene som man utvikler gjennom å bli en «ekte» historiker, for eksempel kritisk tenkning, er ferdigheter som overføres til andre aspekter av livet.¹⁰⁰

Dette er egentlig ikke så viktig for meg i denne oppgaven. Man skal skille mellom forfatteren som individ og historikerens persona, men i denne oppgaven er det ikke så avgjørende dersom dette forveksles. Det som heller er interessant, og det som vil være fokuset, er hvordan forfatteren selv fremstiller sitt eget arbeid, hvordan de har jobbet (arbeidsmetode, kildebruk m.m.) og eventuelt om vedkommende snakker om andres arbeid, eller setter sine valg opp mot andre forfattere/historikere sine valg.

⁹⁸ Paul, 2014, s. 352-355 og s. 366-367.

⁹⁹ Paul, 2014, s. 352-355.

¹⁰⁰ Paul, 2014, s. 355-357.

Tese 4: *Historikerens persona representerer egenskaper som dyder og ferdigheter*

I den fjerde tesen i artikkelen drøftes begrepene «skills» og «virtues», som representerer de ulike kvalitetene som inngår i historikerens persona. Paul definerer «skills» som ‘mestring av en teknikk’, altså en kompetanse som er nødvendig for å utføre spesifikke oppgaver. I historiefaget og for historikere kan slike ferdigheter varierer avhengig av hva som studeres. Eksempler som blir gitt er at kompetanse i latin kan være avgjørende for en historiker som skal analysere dokumenter fra middelalderen, mens statistiske ferdigheter kan være nyttige når man arbeider med tallmateriale.¹⁰¹

«Virtues» omhandler personlighetstrekk eller personlige kvaliteter, og i likhet med «skills», er dette noe som må læres. Disse er imidlertid ikke like teknisk krevende som «skills», og de er heller ikke direkte knyttet til spesifikke oppgaver på samme måte. «Virtues» handler mer om personlige kvaliteter, verdier og hvordan disse påvirker historikerens arbeid. Dette kan for eksempel være egenskaper som mot, nøyaktighet og tålmodighet. Disse to begrepene danner sammen grunnlaget for det som kan betraktes som en *scholarly personae*.¹⁰²

Tese 5: *Dyder kommer med beskrivelser som spesifiserer godene de søker*

Pauls femte tese handler om skillet, og den komplekse sammenhengen, mellom «virtues» og «goods». «Virtues», som nevnt over, refererer til de personlige egenskapene man har. «Goods» beskriver fordelene som er et resultat av å drive med akademisk arbeid. Paul påpeker at man, for å oppnå goder, må man utøve flere dyder samtidig. Eksempelet som blir gitt er at godet kunnskap ikke bare kan oppnås ved å være nøyaktig, men også krever en balanse med andre egenskaper som for eksempel mot og utholdenhet. Paul understreker også at en dyd kan tjene flere goder samtidig. Her forklarer han at for eksempel dyden objektivitet kan tjene både historiske og moralske goder.¹⁰³

Tese 6: *Mennesker, inkludert akademikere, er forpliktet til flere goder*

Denne tesen handler om konflikten som kan oppstå hos akademikere når de står ovenfor flere motstridende forpliktelser. Det er vanlig at mennesker drives mot flere goder samtidig. For eksempel kan man befinne seg i en konstant vurdering mellom motstridende verdier, som for eksempel trygghet-spenning eller frihet-ansvar. Historikere kan ofte stå ovenfor flere

¹⁰¹ Paul, 2014, s. 358.

¹⁰² Paul, 2014, s. 358-360.

¹⁰³ Paul, 2014, s. 360-361.

motstridende forpliktelser som de ønsker å oppfylle, noe som gjør at det kan oppstå indre konflikter hos akademikerne. Paul innfører begrepet «relations» for å beskrive fenomenet. «Relations» brukes for å beskrive forpliktelsene, og viser til at de ikke nødvendigvis utelukker hverandre, men at de kan eksistere samtidig. Når man betrakter disse forpliktelsene i sammenheng med *scholarly personae*, kan man si at ferdigheter og dyder som hver individuell historiker innehar, kan være en indikasjon på de målene man ønsker å oppnå i sitt arbeid.¹⁰⁴

Tese 7: *Historikerens persona er en sammensetning av forpliktelser*

Her klargjør Paul hvordan 'scholarly personae', som han definerer som modeller av hvordan akademikere forstår og presenterer seg selv – akademisk selvoppfatning, kan betraktes som retningslinjer for hvilke verdier og mål en akademiker forplikter seg til. Han argumenterer for at det å bare studere en enkelt historiker ikke strekker til i søken om å identifisere en akademisk personlighet, en er nødt til å sammenligne historikere som drives mot ulike mål og goder. I disse sammenligningene vektlegger Paul betydningen av å se etter forskjeller og variasjon, man skal ikke forsøke å lage universale modeller som passer alle typer persona.¹⁰⁵

Mitt prosjekt står derfor i tråd med Paul sine meninger her, ettersom jeg skal sammenligne historikerne og forsøke å se etter ulikheter – ikke lage universale modeller som passer for dem alle. På en side studerer jeg ikke mange historikere innenfor hver persona-type, men samtidig sammenligner jeg tre historikere som trolig «drives mot ulike mål og goder» – dermed er det potensiale her for at det som gjøres er noe av det Paul etterlyser.

Tese 8: *Historikerens persona er omstridt og ustabil*

I den åttende tesen skriver Paul om hvordan *scholarly personae* er et omstridt tema og hvordan det stadig er diskusjoner om hvilke ferdigheter og goder man skal fokusere på. Dette gjør at begrepet hele tiden kan endre seg, spesielt kan det utvikle seg med tid og kontekst. Diskusjoner om hvilke ferdigheter og goder man skal fokusere på finner man mellom ulike akademiske grener, men også innad i historiefaget.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Paul, 2014, s. 362-363.

¹⁰⁵ Paul, 2014, s. 363-365.

¹⁰⁶ Pau, 2014, s. 365-367.

Tese 9: Dyder og ferdigheter er forankret i ønsker, som er utsatt for manipulasjon

Paul forklarer i denne tesen hvordan dyder og ferdigheter har røtter i historikerens ønsker. De dyder og ferdigheter man ønsker å tilegne seg eller allerede besitter som historiker, er knyttet til hva man ønsker å oppnå innen sitt fagfelt. Dette betyr at handlingene man tar ofte varierer avhengig av om man søker å tilfredsstille sin egen nysgjerrighet eller om man er ute etter å oppnå sosial status innenfor forskningsfeltet. For eksempel kan en historiker fokusere på å utforske ukjente områder av fortiden, mens en annen kan være mer opptatt av å bygge sitt omdømme og få anerkjennelse fra kollegaer innen fagfeltet. Hva man ønsker er ofte utsatt for påvirkning og manipulasjon. Selv om man i utgangspunktet er ute etter å tilfredsstille sin egen nysgjerrighet, så kan man bli påvirket av faktorer som karrieremuligheter, belønningssystemer innenfor akademia og posisjon i makthierarkier. Selv om historikere oppfordres til å følge sine egne veier, eksisterer det alltid impulser som kan føre til at man velger «den minste motstands vei», eller retninger som kan gi mer innflytelse, berømmelse eller økonomiske fordeler.¹⁰⁷ Dette viser hvordan historikers valg og prioriteringer ofte er påvirket av både indre motivasjon og eksterne påvirkninger fra det akademiske miljøet og samfunnet generelt.

Det vil være vanskelig å avgjøre hva som er en historikers motiv. Den britiske idéhistorikeren Quentin Skinner skriver i sin bok *Visions of Politics: Regarding method* (2012) at det har blitt hevdet at man kan finne både tekstens motiv og intensjon (motiv og intensjon betyr altså ikke det samme) på 'innsiden' av teksten, altså ved å lese selve teksten.¹⁰⁸ Samtidig skriver han også at denne påstanden har blitt sagt imot ved at man ikke kan finne ut av hva som er motivet eller intensjonen bak en tekst, han viser til et sitat om motiver og intensjoner: «[they are] private entities to which no one can gain access».¹⁰⁹ Skinner selv hevder at man kan finne forfatterens intensjon ved å lese den ut av selve teksten,¹¹⁰ men motivet kan ikke utleses. Jeg vil allikevel forsøke å finne ut hva som er forfatterens motiv eller tekstens intensjon, ved hjelp av å lese og analysere bøkene etter beste evne. Om vi skal følge Skinners tanke, så vil det kun være historikeren selv som vet motivet for å skrive teksten, med mindre hen deler dette med andre og da med et forbehold om at historikeren er ærlig når vedkommende uttrykker sitt motiv.

¹⁰⁷ Paul, 2014, s. 367-369.

¹⁰⁸ Skinner, 2002, s. 94.

¹⁰⁹ Skinner, 2002, s. 95.

¹¹⁰ Se Skinner, 2002, s. 96-102 hvor det argumenteres for dette, mer spesifikt om hvordan man kan utlese forfatterens intensjon gjennom teksten står skrevet på s. 101-102.

Tese 10: Hvis historiefilosofi har som oppgave å oppklare hva som kreves for å studere fortiden, så fortjener historikerens persona betydelig oppmerksomhet

Den siste tesen handler om relevansen av persona-konseptet innen dagens historiefilosofi. Det er en betinget tese på grunn av at ulike forskere tilskriver ulike oppgaver til dette feltet. Det er et omstridt felt som ikke har en felles agenda eller faglig identitet. Noen ser på det som en underdisiplin innenfor vitenskapsfilosofi, mens andre ser det som et åpent felt der forskere fra ulike fagområder utvikler verktøy for å studere fortiden. Tesen argumenterer for at dersom historiefilosofien har som mål å belyse studiet av fortiden, så fortjener historikerens persona, med sine typiske forpliktelser, betydelig oppmerksomhet.¹¹¹

Paul skriver at det er minst tre grunner til dette:¹¹²

- Historisk sett har historiefilosofi fokusert på resultater (forklaringer, narrativ) og «ting som er gjort» (artikler, monografi) i stedet for prosessene (undervisning, skrive en tekst) og «gjøremål» (innhente og samle arkivmateriale, lage notater) som er involvert i historisk forskning. Å undersøke historikerens persona vil kaste lys over ferdigheter, holdninger og disposisjoner som historikere trenger for å oppnå goder som ses på som verdige akademiske mål.
- De dominerende eksemplene på folk med «historiker»-titler bygger på akademikere fra vesten. Denne dominansen blir nå utfordret, både av ikke-vestlige akademikere og også historiografien som stadig jakter en «global» eller «multikulturell» historie i historieforskningen. Det «vestlige akademiske personaet» som tidligere har blitt ansett som 'riktig' blir utfordret, og man krever at fenomenet studeres nærmere. Dette utfordrer definisjonen av hva det betyr å 'være en historiker' og understreker viktigheten av å reflektere over den profesjonelle historikerens forpliktelser.
- Det er et økende press på historikere, og forskere generelt, om å følge økonomiske eller sosiale former for ekspertise. En utvikling innen forskningsfeltet er at akademikerne trekkes mer mot økonomiske og sosiale goder enn tidligere. Denne endringen utfordrer tradisjonell 'scholarly personae', som for eksempel «arkivhistorikeren» eller den feministiske forskeren, da disse ikke verdsetter økonomiske goder like høyt som tilsynelatende ellers har blitt normen innenfor noen akademiske retninger. Dette bidrar til at definisjonene innen historikerens persona er i konstant endring.

¹¹¹ Paul, 2014, s. 369.

¹¹² Paul, 2014, s. 369-371.

Paul argumenterer også for at historiefilosofier ikke kan eller burde ha lyst til å fortelle historikere hvilken form for persona de bør adoptere, men heller hjelpe dem med å forstå utfordringer de står ovenfor.¹¹³ Konseptet om historikerens persona muliggjør en utforskning av ønsker, goder, dyder og ferdigheter som er essensielle for historieforskning. Nåværende uenigheter om 'ekspertise' i historiepraksisen involverer kontroverser rundt ønsker, goder, ferdigheter og dyder. Historiefilosofene kan forklare at ulike typer historikere krever ulike kombinasjoner av disse elementene. Det foreslås at dersom målet deres er å klargjøre hva som kreves for å kalle seg 'historiker' bør de også kunne gi historikere verktøy til å reflektere over sine ønsker, goder de vil oppnå, og hvilke ferdigheter og dyder de må praktisere for historisk forskning.¹¹⁴

Oppsummering av teser

Herman Paul kommer med ti teser som gir et grundig overblikk i hva 'scholarly personae' dreier seg om, her innenfor historiefagets retning. 'Scholarly personae' er noe som stadig er i endring innad i sine respektive forskningsfelt, men det er også forskjeller på tvers av fagområder. Ytre faktorer, som blant annet berømmelse eller økonomiske fordeler, kan påvirke hvordan historikerens persona utvikler seg. For å danne seg et bilde av persona kan man gjøre analyser og undersøkelser ved å se nærmere på ferdigheter og personlighetstrekk den enkelte historiker vektlegger, hvilke goder de vil oppnå, hvilke forpliktelser man er bundet av og om historikeren forholder seg til disse forpliktelsene. Historikerens persona handler om de kvaliteter som kreves for å drive med historisk arbeid som er 'verdige', slik Paul kaller det.

Ikke alle tesene vil være like relevant for denne oppgaven. Noen av de mest sentrale tesene for denne oppgaven vil være relevante er tese to, fire, fem, seks og ni. Disse handler om hvilke ferdigheter, kunnskaper og personlighetstrekk som kreves for å historiske verk, hvilke spesifikke kunnskaper som trengs for ulike temaer, sammenhengen – og skillet – mellom goder og ferdigheter, konflikten som kan oppstå når historikere står tår ovenfor motstridende forpliktelser, og hvilke intensjoner man har med arbeidet sitt.

¹¹³ Paul, 2014, s. 371.

¹¹⁴ Paul, 2014, s. 371.

2.4 Begrepsavklaring

Vi har allerede fått en omfattende forklaring og beskrivelse av begrepet historikerens persona, som senere anvendes til å analysere bøker om de norske frontkjemperne. I tillegg er det andre begreper som kan være fordelaktige, for oppgavens forståelse, å forklare nærmere. Det kan være vanskelig å holde følge med begrepene som brukes når man snakker om krig, og kanskje særlig i forbindelse med tematikk som tar for seg andre verdenskrig. Begrepene som defineres lenger ned har nok de fleste kjennskap til, men det kan være vanskelig å vite nøyaktig hva for eksempel ordet 'krigsforbrytelser' innebærer. Derfor skal dette kapittelet hjelpe til med å forklare og konkretisere disse begrepene, slik at forståelsen av denne oppgaven ikke forstyrres grunnet mangel på forståelse og oversikt av begrepene.

Krigsforbrytelser

Et begrep som kan være vanskelig å forholde seg til, uten nærmere avklaring, er ordet *krigsforbrytelse*. Ifølge Amnesty er en krigsforbrytelse «et brudd på bestemte regler i krigens folkerett»¹¹⁵ Her poengteres det at krigsforbrytelser også kan begås etter en krig har endt. Et eksempel på en krigsforbrytelse kan være «et målrettet angrep mot sivile eller tortur eller annen mishandling av enten fiendtlige soldater eller sivile».¹¹⁶ Stortinget definerer det slik: «krigsforbrytelser er drap av sivile og andre ikke-stridende og andre alvorlige krenkelser av den internasjonale humanitærretten som er begått i forbindelse med en væpnet konflikt».¹¹⁷

Krigsforbrytelser kan altså være drap av sivile, brudd på rettsregler som gjelder krig avklart av krigens folkerett eller andre alvorlige krenkelser av den internasjonale humanitærretten i forbindelse med krig. Det er derfor ikke alltid så lett å avgjøre nøyaktig hva som refereres til, når man leser om krigsforbrytelser. I denne oppgaven vil det nok som oftest gjelde angrep, drap og tortur mot sivile, særlig tortur og drap av jøder – men også andre grupper mennesker, og også fiendtlige soldater. Dette kan også involvere seksuelle overgrep, for eksempel overgrep av sivile i områder som man har okkupert ved fremmarsj og ettersom man har tatt over landområder under krigens gang.

¹¹⁵ Amnesty International, u.å.

¹¹⁶ Amnesty International, u.å.

¹¹⁷ Innst. O. nr. 29 (2007-2008) kap. 5.1.1.

Antisemittisme

Antirasistisk senter sier at «antisemittisme er en form for rasisme» og «antisemittisme brukes om fiendtlige holdninger og handlinger rettet mot jøder eller det som oppfattes som jødisk, basert på bestemte forestillinger om jøder».¹¹⁸ Blant annet blir ordet *jødehat* også brukt, slik vi blant annet ser i analysedelen. IHRA gir en definisjon på antisemittisme slik: «Antisemittisme er en bestemt oppfatning av jøder og kan komme til uttrykk som hat mot jøder. Språklige og fysiske former for antisemittisme rettes mot jødiske og ikke-jødiske enkeltpersoner og/eller deres eiendom, og mot jødiske institusjoner og religiøse samlingssteder».¹¹⁹ Det gis her eksempler på antisemittisme, blant annet «å fornekte folkemordet på jødene som ble begått av Nazi-Tyskland og deres støttespillere under andre verdenskrig (Holocaust) – enten det gjelder det faktum at folkemordet skjedde, eller mekanisme (for eksempel gasskamrene) eller intensjonene bak».¹²⁰

Antisemittisme har sine røtter fra langt tilbake i tid, også her til lands. I 1687 ble det vedtatt at ingen jøder fikk lov til å oppholde seg i Norge uten leidebrev fra kongen.¹²¹ Dette forbudet mot jøder ble videreført i grunnloven fra 1814: «Jøder ere fremdeles udelukkede fra Adgang til Riget».¹²² Denne paragrafen blir ofte referert til som *Jødeparagrafen*, og ble opphevet i 1851.¹²³ I årene fra starten av 1900-tallet og mot begynnelsen av andre verdenskrig nådde antisemittismen sitt høyeste punkt i vestlige land.¹²⁴ Allerede i 1925 da Hitler ga ut *Mein Kampf* var han veldig opptatt av å skrive om jødene, med forferdelige beskrivelser som blant annet at de var et skittent folk¹²⁵ som ikke tilhørte resten av menneskeheten,¹²⁶ at de ranet staten¹²⁷ og at jødernes hele eksistens baseres på en løgn.¹²⁸ De var en fiende av staten ifølge Hitler. Under krigen drev Nazi-Tyskland med en politikk som var gjennomsyret av antisemittisme. Rasepolitikken gjorde jødene til en syndebukk og satte jødene som en undergruppe av menneskeheten. På denne tiden stod nok denne definisjonen på

¹¹⁸ Courtade, 2021.

¹¹⁹ International Holocaust Remembrance Alliance, u.å. (merk at dette er en arbeidsdefinisjon, altså en definisjon som skal fungere i en spesiell sammenheng).

¹²⁰ International Holocaust Remembrance Alliance, u.å.

¹²¹ Stortinget, 2018.

¹²² Stortinget, 2018.

¹²³ Stortinget, 2018.

¹²⁴ Brustein & King, 2004, s. 1.

¹²⁵ Hitler, 1925/1972, s. 57.

¹²⁶ Hitler, 1925/1972, s. 56: «The more [jøder] I saw, the more sharply they became distinguished in my eyes from the rest of humanity».

¹²⁷ Hitler, 1925/1972, s. 193.

¹²⁸ Hitler, 1925/1972, s. 232.

antisemittisme sterkt blant tyskerne og de som støttet tyskerne: «å anklage jøder som folkeslag for å være ansvarlig for det som en enkelt jøde eller en gruppe jøder har gjort galt, enten det faktisk har skjedd, er oppdiktet eller handlingen egentlig er begått av ikke-jøder».¹²⁹

2.5 Kilder og hvordan man bruker dem

Kildegrunnlaget som bøkene benytter seg av er vesentlig for historien som skrives. Forfatterens kildebruk er tett knyttet opp mot arbeidsmetoden til vedkommende. Denne metoden har sammenheng med historikerens persona, og det er derfor relevant å ha kunnskap om kilder og kildebruk.

Det finnes mange ulike kildetyper, og også ulike måter man kan nyttiggjøre forskjellige kilder avhengig av hvilke spørsmål historikeren stiller. I dag er det vanlig å operere med et *funksjonelt* kildebegrep. Dette betyr at en kilde alltid kan være en kilde til noe, avhengig av hvilke spørsmål man stiller.¹³⁰ Ettersom en kilde alltid er en kilde til noe, så er det viktig å ha en formening om hvorfor man benytter det kildematerialet man benytter seg av. I begynnelsen av en forskningsarbeidet må man presisere hvilket kildemateriale man skal bruke, det er også viktig å begrunne hvorfor man velger dette bestemte kildematerialet og denne begrunnelsen bør ha sammenheng med problemstillingen.¹³¹

Av ulike grunner er det ikke alltid like lett å inkludere det man ønsker i en tekst, for eksempel kan mangel på tid eller plass være årsaker til at man utelater noe. Problemstillinger skal ikke være for vide eller for smale,¹³² derfor er det viktig med avgrensning. Det som er viktig å huske på når man tar valg for å avgrense oppgaven, er å begrunne valgene sine og spesielt begrunne hvorfor man har valgt å ikke benytte relevant kildemateriale.¹³³ Om man gjør avgrensinger som fører til at det man utelater bidrar til å skape feil inntrykk, så har man et problem. Avgrensinger skal ikke gå på bekostning av viktige spørsmål og tematikk, dette bør i det minste nevnes kort.

¹²⁹ International Holocaust Remembrance Alliance, u.å.

¹³⁰ Andresen et al., 2019, s. 45.

¹³¹ Melve & Ryymän., 2020, s. 27.

¹³² Melve & Ryymän., 2020, s. 19.

¹³³ Melve & Ryymän., 2020, s. 27.

Kildehenvisning er i vinden om dagen¹³⁴ og er viktig uavhengig av akademisk gren. Referanser i historiefaget er viktig for fagets etterprøvbarhet, som alle historikere dedikerer seg til.¹³⁵ I tillegg er kildekritikk en vesentlig del av historiefaget, og ble lenge regnet som den historiske arbeidsmåten¹³⁶. Kildebruk, kildemateriale og kildekritikkens sentrale rolle i historiefaget gjør at dette blir tatt opp igjen i analysedelen av oppgaven ettersom dette er relevant å se på i forbindelse med historikerens arbeidsmetode, valg og begrunnelser som igjen kan medvirke i en historikerens persona.

¹³⁴ Her refereres det til hvordan både Sandra Borch og Ingvild Kjerkol trakk seg fra sine ministerposter etter at de ble «tatt» for plagiat.

¹³⁵ Paul, 2014, s. 365.

¹³⁶ Melve, 2020, s. 35.

3. Metode

I denne masteroppgaven skal jeg analysere tekster i ulike bøker for å se hvordan forfatterens persona kommer frem i selve teksten. Oppgaven skal se nærmere på hvordan historikerens persona kommer til uttrykk i bøkene. Dette kapittelet vil ta for seg kildegrunnlaget, begrunnelse for valgene jeg har tatt og hvordan jeg har samlet inn data. I tillegg vil det komme en kort beskrivelse av hva jeg har gjort med disse kildene og hvordan jeg har gått til verks for å analysere de. Til slutt vil jeg nevne problematikk som jeg har støtt på underveis i dette arbeidet.

3.1 Kildegrunnlag, begrunnelse, datainnsamling og analyse

Denne oppgaven tar for seg fire bøker som handler om nordmenn som frivillig meldte seg inn for å kjempe på tysk side. Disse nevnes i kronologisk rekkefølge: *Veien mot undergangen* fra 2002 av Egil Ulateig, *Jakten på masseorderne* fra 2006 av samme forfatter, «*En av oss*» fra 2010 av Vegard Sæther og *Solkors eller hakekors* fra 2015 som er en doktorgradsavhandling av Sigurd Sørli. De to førstnevnte er av samme forfatter, Egil Ulateig som har bakgrunn i journalistikk og er ikke utdannet innen historiefaget. De to sistnevnte er begge av personer med bakgrunn innen historiefaget, Vegard Sæther har utdanning med hovedfag i historie og Sigurd Sørli har avlagt doktorgrad i historie.

Dette utvalget er basert på at jeg har lyst til å inkludere en «amatørhistoriker» i Ulateig, i tillegg til to høyt utdannede historikere for å se om det er noe forskjell i skrivemåte, arbeidsmetode og hvordan de forholder seg til forskningen generelt. Det er også verdt å nevne at de to sistnevnte var på hver sin side av debatten om NRK-dokumentaren *Frontkjemperne*. I tillegg har alle bøkene ulik stil og ulike prosjekter. Grunnen til dette er blant annet at jeg tror det vil være enklere å belyse ulike karaktertrekk og akademiske ferdigheter når forfatterne har ulike bakgrunner. Her har jeg tatt for verk som har vært viktige for fagmiljøet og det generelle publikummet i offentligheten, enten verkene er viktig for en av områdene hver for seg eller begge samtidig. Grunnen til at jeg har valgt to bøker fra Ulateig er fordi jeg på forhånd visste at han legger frem to helt motstridende konklusjoner etter at han gjorde en «vending» i synet på frontkjemperne i arbeidet med boken fra 2006.

Jeg har valgt å forholde meg til de utgavene som ble utgitt i de nevnte årstall fra utsnittet over, grunnen til dette er enkelt og greit fordi jeg vil lese originalverket uten eventuelle endringer i andre utgaver. Utvalget kunne kanskje vært større,¹³⁷ men denne avgrensingen synes jeg var passende i forhold til tid og plass for en slik oppgave. I tillegg synes jeg ikke at utvalget er for lite heller, og dermed svekkes ikke oppgaven av mangel på bredere kildeutvalg. Både Ulateig og Sæther ble inkludert av frontkjempermiljøet, dermed har vi en journalist uten historieutdanning og en med hovedfag i historie som begge har et forhold til frontkjempermiljøet – i tillegg til en historiker som ikke har tilknytning til dette intervjuet i Sørli. I utgangspunktet skulle jeg inkludere flere bøker i analysen, men jeg har måttet kutte ut noen bøker fra analysen. Dette er rett og slett på grunn av hensyn til tid og plass. Hovedsakelig er dette fordi analysen tok større plass i oppgaven enn jeg først hadde tenkt. Det kan hende jeg kunne ha begrenset analysen og avgrenset den i større grad, men personlig føler jeg ikke at det er noe i analysen som ikke burde vært der. Resultatet av at jeg ikke har analysert flere bøker er at jeg har mistet bredde, men siden analysen er såpass detaljert har oppgaven fått dybde. Analysens dybde har altså gått på bekostning av en bredde som oppgaven kunne vært tjent med, men i et slikt arbeid må man ta valg som tar hensyn til tid og plass – og jeg føler analysen veier opp for manglende bredde, selv om jeg selvfølgelig hadde ønsket en bredere analyse.

I tillegg til dette utvalget av bøker har jeg i tillegg har jeg gjort strategiske søk i digitale databaser for å finne frem til relevante kilder på en enklere måte. Funksjonen til disse 'relevante kildene' har vært å gi mer informasjon og supplere til resten som er skrevet i oppgaven. Disse kildene har bestått av avisartikler som omhandler debatten rundt frontkjemperne for å sette meg inn i konteksten av debatten, og særlig tiden disse bøkene ble gitt ut. Det er avisartikler som inkluderer omtale av bøkene. I tillegg er det relevante fagartikler som tar for seg forskningen på frontkjemperne, særlig var dette nyttig for å danne et grunnlag for debatten og forskningens kontekst som jeg skrev om i innledningskapittelet.

¹³⁷ For eksempel kunne det vært interessant å se på *Fars krig* (2008) av journalist, forfatter og historiker Bjørn Westlie eller *Morfar, Hitler og jeg* (2014) av forfatter Ida Jackson hvor begge forfatterne er i slekt med frontkjemperne som skrives om i de respektive bøkene. Førstnevnte vant Brageprisen i samme år som den ble gitt ut og oppfattes som et vesentlig bidrag til diskusjonen om norske frivillige i Waffen-SS sin deltagelse i krigsforbrytelser. Jacksons bok har blitt nominert til samme pris. Boken *Vi sloss for Norge* (2007) av journalist og forfatter Arvid Bryne er også verdt å nevne, som handler om både frontkjemper Bjørn Østring og motstandsmann Svein Blindheim – og deres beretninger.

Dette gjelder blant annet på Nasjonalbiblioteket sine nettsider hvor jeg for eksempel har søkt etter relevante stikkord og årganger for aviser, for å se hvordan de ulike bøkene ble tatt imot blant et bredt publikum. Jeg har også benyttet meg av søk hvor det har dukket opp relevante artikler fra NRK,¹³⁸ VG, Aftenposten m.m. Slike søk har jeg også gjort på sider som JSTOR, Idunn, Internet Archive og mer. JSTOR er en amerikansk database for vitenskapelige tidsskrifter med fokus på humanistiske fag, Idunn er Universitetsforlagets digitale plattform for fag- og forskningstidsskrifter og Internet Archive er en organisasjon som jobber med å skape og opprettholde et nettbasert bibliotek og arkiv. Fordelen med de strategiske søkene jeg har gjort er at det er tidsbesparende ved at man fort finner frem til relevant informasjon, ulempen er at man kan ha gått glipp av relevant informasjon ved at det ikke har blitt fanget opp at de stikkordene jeg har søkt etter eller at det er informasjon fra tidsrammer som jeg ikke har inkludert. Jeg føler jeg har lett etter informasjon der det er naturlig å lete, og har i så måte ikke forholdt meg til en stringent metode eller analyse.

Utenom dette samlet jeg inn data ved å tenke ut en strategi for punktene jeg ville se nærmere på. I analysen har noen av analysekapitlene egne delkapitler som er *spesielt* rettet mot boka, men det finnes også noen generelle punkter som: motiv, kildegrunnlag og kildebruk, hvordan de forholder seg til tematikk som folkemord og krigsforbrytelser, selvframstilling og et lite delkapittel som tar for seg praktiske momenter i bøkene. Først leste jeg gjennom alle bøkene mens jeg noterte ned momenter på ulike sidetall som jeg tenkte kunne være relevant for oppgaven. Dette var vel bra, men jeg fant ut at det allikevel var mye som gikk glemt fra lesingen. Denne glemselen førte til at jeg igjen måtte lese gjennom bøkene, men denne gangen skumlese, og se etter spesifikke ting i bøkene som var relevant for å besvare problemstillingen. Hele denne prosessen var langvarig og tidkrevende, men samtidig spennende og lærerik.

For å analysere disse bøkene i lys av historikers persona, har jeg tatt utgangspunkt i Herman Pauls artikkel som inkluderer ti teser om 'scholarly personae'. Ut fra dette har jeg blant annet sett på hvordan forfatterne fremstiller seg selv og sitt arbeid isolert også opp mot andres arbeid, hvilke historiefaglige kunnskaper og dyder de gir uttrykk for. Analysedelen tar utgangspunkt i faktorer som er med på å forme historikerens persona, og der det lar seg gjøre

¹³⁸ Hos NRK har jeg også sett sendingen fra 2004 som stiller spørsmål ved frontkjempernes krigsdeltagelse på Østfronten, i tillegg til *Frontkjemper*-serien fra 2021.

refererer jeg til Pauls teser så godt jeg kan. Resultatet av datainnsamlingen og denne analysen hører til i neste kapittel.

3.2 Problematikk som har dukket opp underveis

En problematikk jeg opplevde var da jeg jobbet med analysen hvor jeg synes det var mye enklere å fremheve negative aspekter ved forfatternes verk, for eksempel påpeke svakheter særlig hos Ulateigs første bok. Et annet eksempel er at jeg synes analysen av Sørlie sin bok var den som var vanskeligst, noe som kanskje er ironisk med tanke på at Sørlies verk er mest vitenskapelige verket av alle bøkene – og dermed føler jeg at det i utgangspunktet skal være enklere å anvende Pauls teser om *scholarly* personae i forbindelse med Sørlies bok kontra Ulateig eller Sæther sine. Grunnen til dette er jeg ikke helt sikker på selv, men jeg tror det kan ha noe med iboende egenskaper hos mennesker hvor det er grunnleggende enklere å trekke frem negative sider ved et arbeid enn å trekke frem det positive. I tillegg kan det ha noe med at jeg verken er ekspert på tematikken eller ‘persona’-begrepet. Allikevel har jeg løst det etter beste evne og opplever at jeg har gjort en tilstrekkelig god jobb for å svare på problemstillingen.

En annen problematikk er min posisjonering i forhold til Ulateigs bøker, da jeg på forhånd visste at han mottok sterk kritikk for *Veien mot undergangen* og at han etter grundigere gjennomgang av kildemateriale endret sitt syn. Dette kan ha ført til at jeg har lest hans første bok med et mer kritisk blikk enn de andre bøkene. Til tross for min kjennskap til forfatteren og hans bøker fra forhånd har jeg etter beste evne forsøkt å fremstille ham rettferdig og forstå hans prosjekt.

4 Analyse og diskusjon

I denne delen vil jeg presentere de fire bøkene i kronologisk rekkefølge etter utgivelsesdato. Først presenteres forfatteren av boken med relevant informasjon, deretter vil jeg presentere et sammendrag av boken. Etter dette vil jeg analysere, undersøke og forklare hvordan de ulike forfatternes persona kommer frem i deres respektive verk. Disse bøkene er historiske verk og den faglige betydningen av historie innebærer både det som har skjedd og fremstillingen av hva som har skjedd.¹³⁹ Målet med denne oppgaven er ikke å se på *hva som har skjedd*, men heller et slags fokus på fremstillingen av hva som har skjedd i lys av begrepet (historikerens) persona. Dette gjøres ved å se på hvordan forfatterne har håndtert temaet, hvordan de har jobbet med temaet, hvordan de fremstiller seg selv og sitt arbeid, og eventuelt hvordan de fremstiller seg selv og sitt arbeid opp mot andre. For å undersøke dette vil jeg anvende Herman Pauls teser om ‘scholarly personae’ innen historiegrenen, som et analytisk verktøy. Til slutt vil jeg forsøke å oppsummere disse analysene og komme med en konklusjon.

¹³⁹ Folkenborg, 2018, s. 15.

5 Egil Ulateig – Journalisten

Egil Ulateig (f. 1946) er en norsk journalist og forfatter, i tillegg til at han driver sitt eget forlag: Forlaget Reportasje. Han har skrevet en rekke bøker og er en av de som har hatt stor interesse innenfor krigshistorie, særlig har han konsentrert seg om de norske frontkjemperne. Mange av bøkene til Ulateig har et felles trekk hvor tematikken handler om en ‘glemt gruppe’,¹⁴⁰ som Ulateig gjerne vil løfte opp og gi oppmerksomhet til. Flere av bøkene hans handler om disse frontkjemperne, og noen av dem har også bidratt til debatt. I 1987 skrev han *Dagbok frå ein rotnorsk nazist*, en bok som følger frontkjemper Sverre Ryen fra Gudbrandsdalen ved hjelp av utdrag fra frontkjemperens dagbok. Denne boken førte, ifølge Ulateig selv, til at forfatteren ble tatt inn i varmen i frontkjempermiljøet og fikk et svært nært forhold til mange frontkjemperne. 15 år etter boken om Sverre Ryen skrev han *Veien mot undergangen* som forteller de norske frontkjempernes historie. Ulateig mottok da sterk kritikk for mangel på kildereferanser, utelatelse av viktige temaer¹⁴¹ og for å bidra til en apologetisk fremstilling av frontkjemperne. Men boken førte også med seg betydelige konsekvenser.¹⁴² I 2006 tar han et oppgjør med sine tidligere påstander og konklusjoner i boken *Jakten på masseorderne*. Det er de to sistnevnte bøkene som er mest relevante for denne oppgaven, og som skal analyseres i hoveddelen, men det vil komme litt mer informasjon om den førstnevnte også ettersom dette kan hjelpe oss med å forstå hvorfor frontkjempermiljøet opplevde at de kunne stole på Egil Ulateig.

Selv om Ulateig ikke er utdannet historiker og verkene hans ikke regnes som akademisk historie har jeg vurdert det slik at jeg allikevel kan analysere hans persona på lik linje med de andre forfatterne i oppgaven. Om man skal utelukke alle historiske verk av forfattere som ikke har en utdanningsbakgrunn innen historie, så ville jeg gått glipp av et stort og viktig utvalg av historieskriving. Denne typen historisk sakprosa blir lest av mange nordmenn og står for en viktig del av historielitteraturen i landet. Å utelukke Ulateigs, og tilsvarende, verk, som av mange norske lesere assosieres som historieverk, ville ført til at man mister verdifullt lesestoff og også en viktig del av historien: hvordan samfunnet forholder seg til historien. Derfor er det også legitimt å ta med i en oppgave som dette her. I tillegg vil det sannsynligvis

¹⁴⁰ Foruten hans bøker om de norske frontkjemperne har han også boken *Fordømte engler: Norske kvinner på Østfronten* (2004) om de norske kvinnene som frivillig reiste til Østfronten for å pleie sårede/døende soldater. Han har også skrevet boken *Hjem til Stalin: skjebnen til 83 000 russiske krigsfanger i Norge* (1985).

¹⁴¹ Larssen, 2002, s. 13.

¹⁴² Se Veum, 2002, s. 1-2 hvor det står at Ulateigs bok fra 2002 inspirerte Veum: «Ulateig slår nærmest fast at norske frontkjemperne ikke på noen måte har deltatt i krigsforbrytelser. Det pirret min nysgjerrighet».

berike oppgaven med et annet perspektiv ettersom en journalist trolig har en annen tilnærming til faget enn det en historiker ofte vil ha. Mest sannsynlig vil oppgaven avdekke at 'journalisten' har andre kvaliteter og dyder enn 'historikeren'.

5.1 Sammendrag av *Veien mot undergangen: Historien om de norske frontkjemperne*

Boken beskriver et levende bilde av opplevelsene til frontkjemperne, ut fra deres egne fortellinger. Forfatteren er opptatt av å «løfte en 'glemt gruppe'», han mener at denne gruppen ikke har fått fortalt sin historie og at det nå er på tide at denne historien fortelles. Ulateig skriver godt og man kan oppleve krigens spenning gjennom ordene som leses. Leseren dras inn i fortellingene og får et menneskelig perspektiv nedenfra hos menneskene på slagmarken. Boken begynner med en skildring av fronten ved Leningrad i starten av 1944, men utover boken hopper den litt frem og tilbake både i tid og rom. Leseren kommer over flere fortellinger om ulike frontkjemper på individnivå, og deres møte med krigen. Disse frontkjemperne beskrives ofte med positive adjektiv. Blant annet leser man om skjegerbataljonen og man møter også frontkjemper Olav Tuff som i senere tid har kommet med en oppsiktsvekkende tilståelse og mange andre individer som får fortalt deler av sin historie. Til tider kan det være vanskelig for leseren å henge med når boken konstant snakker om ulike navn, avdelinger, steder og tidspunkt. Ulateig vier litt tid og plass til spørsmålet om krigsforbrytelser, men dette er ikke veldig omfattende og konklusjonen er at det ikke finnes antydninger til at nordmenn deltok i alvorlige krigsforbrytelser.

Journalist og historiker Bjørn Westlie kommer med gode poeng i sin anmeldelse av boken¹⁴³ i 2003. Blant annet skriver han:

Vi leser frontkjempernes historie gjennom kunnskapen om holocaust. Det har brennmerket frontkjemperne og overlatt dem til historiens harde dom. Det er motivene deres og viljen til å gå til krig Ulateig er mest opptatt av. Mellom linjene vil han vise oss at frontkjemperne hadde ærlige og kanskje edle motiver.¹⁴⁴

Et interessant poeng i Westlies anmeldelse er at han kritiserer Ulateigs begrunnelse av det som kan forstås som bokens motiv. Der Ulateig mente at det var på tide å fortelle frontkjempernes historie, skriver Westlie: «En av de gjenstridige mytene om de norske

¹⁴³ Merk at denne anmeldelsen ikke er en ren bokanmeldelse av Ulateig alene, da Westlie også tar for seg annen frontkjemperlitteratur her.

¹⁴⁴ Westlie, 2003, s. 6.

frontkjemperne er at de aldri har fått frem sin historie. Slik er det ikke.»¹⁴⁵ Anmeldelsen kritiserer også Ulateig for å frifinne frontkjemperne, at han i liten grad tar opp spørsmålet om frontkjempernes forhold til jødene og at han går tilbake på tidligere konklusjoner om at nordmenn måtte ha deltatt i massakre.¹⁴⁶

Tittelen *Veien mot undergangen* kan både referere til den individuelle ‘veien’ til soldatene som kjempet på Østfronten og elendigheten denne reisen førte med seg som lidelse, død og ødeleggelse - hvor mange møtte sin personlige ‘undergang’ (død), i tillegg til den større historiske sammenhengen som førte til nazistenes nederlag under andre verdenskrig.¹⁴⁷ Altså kan tittelen referere til individets ‘vei mot undergangen’, men også undergangen til felttoget mot øst¹⁴⁸ samt tilbaketrekningen til Berlin som også skildres som en ‘undergang’.¹⁴⁹

5.2 Analyse av boken

Motiv

Et grunnleggende spørsmål man kan inkludere i analyse av en historisk tekst er hvorfor teksten ble skrevet,¹⁵⁰ i dette tilfellet hva som fikk Ulateig til å produsere dette verket. Slik Ulateig fremstiller sitt eget motiv for å skrive boken, var hensikten å løfte en gruppe mennesker som hadde blitt glemt i norsk historie. Dette er en moralsk bekymring som Paul skriver om, hvor han hevder at å gi «a voice to the voiceless» henger sammen med historikerens moralske forhold til fortiden.¹⁵¹

Sannsynligvis bærer denne metoden særlig preg av Ulateigs journalistiske bakgrunn, hvor en historiker trolig ville tilnærmet seg stoffet på en annen måte. Den amerikanske historieprofessoren Lisa M. Lane beskriver denne forskjellen i journalistens og historikerens metode.¹⁵² Ifølge Lane trenger ikke en journalist å komme med et nytt perspektiv, men kan heller fokusere på en interessant historiefortelling som fanger leserens oppmerksomhet og trekker hen inn. Journalisten er ikke strengt bundet til å grave i kildene eller gjennomgå

¹⁴⁵ Westlie, 2003, s. 8.

¹⁴⁶ Westlie, 2003, s. 10-11. Som sagt i tidligere fotnote skulle Westlie noen år senere gi ut boken *Fars krig*, som vant Brageprisen.

¹⁴⁷ Ulateig nevner ordet ‘undergang’ og ‘undergangen’ flere ganger i boken.

¹⁴⁸ Det står skrevet om årsaker til «felttoget mot øst ble til en undergang for det tyske folket» på s. 165 i *Veien mot undergangen*.

¹⁴⁹ Det står skrevet om «undergangen i sentrum av Berlin» ved krigens slutt på s. 282 i *Veien mot undergangen*.

¹⁵⁰ Ryymin, 2020, s. 51.

¹⁵¹ Paul, 2014, s. 362.

¹⁵² Lane, 2018.

tidligere forskning, slik historikeren typisk er.¹⁵³ I tillegg kommer journalistens større frihet når det gjelder kilder, til uttrykk ved at en journalist «do not need to consult as many [kilder] because they are not always balancing opposing views. They can use anyone to support the point they're trying to make, even if they aren't «professional» or «expert»». ¹⁵⁴ Den amerikanske advokaten Robert Bruce Zoellick¹⁵⁵ – som også har studert historie – skriver i en bokanmeldelse, av boken *Self-Inflicted Wounds* skrevet av journalisten Hobart Rowen, at de fleste av 'journalisthistorikerne' innrømmer at deres verk ofte er en innledende undersøkelse av mennesker eller hendelser, som historikere kanskje ønsker å bygge videre på ved en senere anledning.¹⁵⁶ En journalist som skriver historiebøker er som regel mer opptatt av en 'sensasjon' enn å bringe frem noe originalt og nytt, slik en historiker etterstreber å gjøre.

Ulateig hevder at «tiden er for lengst inne til å våge å lete etter et ærlig svar» på spørsmål om hva disse menneskene gjorde under krigen.¹⁵⁷ Han beskriver at hensikten med boken er å svare på nettopp dette spørsmålet. Ulateig bruker ordet 'våge', altså fremstiller han det selv som at det kreves mot og ærlighet for å gjøre det han skal gjøre i denne boken. Dette er dyder som Paul beskriver i tese 4, som eksempler på personlige kvaliteter som inngår i historikerens persona.¹⁵⁸ Ulateig knytter seg her til en diskurs om glemsel og tabuer, hvordan diskusjonen om andre verdenskrig i Norge ofte har unngått visse temaer og vært fokusert på heltmotstanden. Suzanne Maerz, forfatter av boken *Okkupasjonstidens lange skygger: Fortidsbearbeidelse i Norge som identitetskurs* (2010), påpeker dette.¹⁵⁹ Hun skriver om en diskurs hvor fokuset i stor grad var på heroisme og motstandshelter, mens andre aspekter, som NS-forskning, ble oversett. Maerz nevner at Ulateig forsøkte å bryte et av tabuene med boken *Med rett til å drepe* (1996), hvor han stilte spørsmål om nordmenn i motstandsbevegelsen under andre verdenskrig hadde rett til å drepe tyskere og nazister.¹⁶⁰ Her viser hun til hvordan representanter for Hjemmefronten styrer diskursen ved å hevde at Ulateig har «NS-syn» og at opplaget som ble igjen etter det ordinære salget av *Med rett til å drepe* ble trukket tilbake for

¹⁵³ Lane, 2018.

¹⁵⁴ Lane, L. M., personlig kommunikasjon, 3.-9. mai 2024. Her poengterer Lane at «the best journalists, of course, use the best sources and verify».

¹⁵⁵ Zoellick har også hatt en viktig rolle innen politikken. På side 198 i bokanmeldelsen hans står det at han var en «under-secretary of state and deputy chief of staff at the White House during the Bush administration. He also served as counselor to the secretary of the treasury during Ronald Reagan's second term.» Zoellick var også den 11. presidenten av the World Bank Group.

¹⁵⁶ Zoellick, 1995, s. 198.

¹⁵⁷ Ulateig, 2002, s. 7.

¹⁵⁸ Paul, 2014, s. 358-360.

¹⁵⁹ Maerz, 2010, s. 8-14: her oppsummerer hun diskursen gjennom ulike tiår.

¹⁶⁰ Maerz, 2010, s. 281.

å forhindre en rettsak mot forfatteren.¹⁶¹ Historiker Ola Svein Stugu diskuterer dette videre i sin bok *Den andre verdenskrigen i norsk etterkrigsminne* (2021) hvor han refererer til «den patriotiske grunnfortellingen».¹⁶² Stugu mener at denne fortellingen overser viktige temaer som jødedeportasjon og kollaborasjon. Det var ikke før en ny generasjon historikere, som Øystein Sørensen, kom på banen at disse temaene begynte å få oppmerksomhet. I Sørensen sin artikkel «Forskningen om krigen i Norge: tradisjonelle og nye perspektiver» poengterte han viktigheten av distansen til forskningsobjektet: «når man får tingene på avstand, kan man lettere sette dem inn i et større perspektiv».¹⁶³ Sørensen og andre historikere la vekt på å bryte med den tradisjonelle fortellingen og utforske det som tidligere hadde blitt oversett. Diskursen om glemsel kan ha vært en motvekt mot en hegemonisk patriotisk grunnfortelling, og en påstand som «jeg skriver om en glemt gruppe» har blitt brukt som en retorisk strategi – selv om det ikke alltid stemmer.

Måten Ulateig prøver å svare på spørsmålet om hva frontkjemperne gjorde under andre verdenskrig er ved å beskrive en menneskelig beretning fra krigen, han beskriver «mennesker av kjøtt og blod, innfall og tilfeldigheter» og er ikke opptatt av «meningsløs statistikk».¹⁶⁴ Dette er en interessant beskrivelse av hvordan Ulateig selv fremstiller sitt verk ettersom det sier noe om hans idealer for historieskriving og hans holdninger til en viss type kildemateriale. I dette tilfellet er han interessert i det menneskelige aspektet og den menneskelige faktoren i historien. Men hva er det han ikke er så interessert i? Han definerer bort det han kaller «meningsløs statistikk», noe som er en veldig upresis formulering. Paul skriver om ulike *skills* sin fjerde tese om historikerens persona, her viser han til at *skills* innen arbeid med statistikk. Skills er definert i relasjon til prosjektet og studieobjektet,¹⁶⁵ men her viser Ulateig tegn til generelle negative holdninger mot en type kildemateriale som han utelukker fra sitt historiske arbeid og definerer som uinteressant. Holdninger er, på lik linje med ferdigheter, viktige for historikerens arbeid for å kunne tilegne seg goder som gjenkjennes som verdige innen academia.¹⁶⁶ Boken er resultatet av Ulateigs forsøk på en samlet fremstilling av de norske frontkjempernes krigsinnsats, med et fokus på hvordan individene og menneskene som deltok på tysk side opplevde krigen i sin helhet.

¹⁶¹ Maerz, 2010, s. 281-282.

¹⁶² Stugu, 2021.

¹⁶³ Sørensen, 1989, s. 51.

¹⁶⁴ Ulateig, 2002, s. 5.

¹⁶⁵ Paul, 2014, s. 358.

¹⁶⁶ Paul, 2014, s. 370.

Allerede tidlig i teksten gir Ulateig et inntrykk av at temaet betyr mye for han. Dette er ikke nødvendigvis en ulempe, og kan til og med være en styrke. De fleste forfattere, og særlig forskere, har nok en stor interesse for det de skriver om. Allikevel kan man få et inntrykk av at Ulateigs motiver for dette verket kan bidra til at bokens resultat kommer til å være påvirket av hans emosjonelle tilknytning til tematikken. Dette er selvfølgelig også greit, og kan også være en styrke ettersom man kanskje er villig til å gå noen skritt ekstra for å finne ut mest mulig om tematikken. Men i dette tilfellet kan man sitte igjen med en følelse av at hans emosjonelle tilknytning og motiv kan føre til at han har blitt for subjektiv i sin oppfatning med arbeidet hvor han prosesserer informasjonen fra ulike kilder.

Kildegrunnlag og kildebruk

Ulateig har basert *Veien mot undergangen* på et utvalg førstehåndskilder. Det er snakk om ferske intervjuer med frontkjempere, samtidige beretninger som dagbøker, historier skrevet ned da minnet fortsatt var friskt etter krigen, brev, avisartikler, rapporter og andre dokumenter fra krigstiden. Han hevder selv at han har basert boken i begrenset omfang på de ferske intervjuene som ble gjort mange tiår etter krigen. Fokuset har heller vært å basere seg på samtidige tekster,¹⁶⁷ altså primærkilder fra andre verdenskrig. Hvorvidt dette faktisk stemmer kan være vanskelig å etterprøve ettersom de muntlige kildene er anonyme og det ikke henvises til fotnoter eller annen egnet referansestil. Det kan godt være at boken baserer seg mer på ferske intervjuer enn det han selv gir uttrykk for i forordet av boken. Det som i hvert fall er mulig å fastslå er at å arbeide med kilder på den måten som Ulateig har gjort krever et meget kritisk blikk.

Muntlige kilder kan vise seg å være til hjelp. Er det mulig å få kastet lys over det vi lurte på ved å snakke med folk, så må vi benytte denne muligheten.¹⁶⁸ Muntlige kilder og særlig intervjuer kan gi oss unik og verdifull kunnskap. Det kan ofte være informasjon som få eller ingen andre vet om og som derfor kanskje aldri har blitt skrevet ned, informasjon som kan være viktig å bevare. Samtidig må man være bevisst på hvordan man håndterer disse kildene og informasjonen man henter ut, man er nødt til å være våken og kritisk til slik kildebruk. Dette er spesielt relevant når hendelsene er så langt tilbake og tematikken er såpass sår som den er, både for vedkommende det gjelder og vedrørende i form av familie eller lignende.

¹⁶⁷ Ulateig, 2002, s. 6.

¹⁶⁸ Grove & Heiret, 2020, s. 123.

Hendelser som fant sted langt tilbake i tid kan ofte være påvirket av at personen selv ikke husker riktig, tolker annerledes utfra påvirkning fra personens subjektivitet og/eller nåtid/samtid.¹⁶⁹ Om mulig, bør man innhente så mange muntlige kilder som mulig slik at man kan vurdere nærmere om hvorvidt det som blir sagt stemmer overens med det andre beretter. Til tider kan det hende at man ikke har noen flere tilgjengelige kilder, kanskje det for eksempel er en muntlig kilde som forteller om et møte mellom tre personer hvor de to andre nå ikke lenger er i live. Hva som da skjedde på dette møtet vil være vanskelig eller umulig å bevise, fordi den eneste faktiske kilden man sitter igjen med er et enkeltmenneskes fortelling eller mening som man ikke kan vite helt sikkert er den faktiske sannheten eller ikke. Dette kan også være et veldig aktuelt scenario i arbeidet med muntlige kilder som kommer fra frontkjemperne, spesielt ettersom hendelsene omhandlet store mengder dødsfall under krigen og hvor denne generasjonen nå i fredstid er i ferd med å dø ut. I tillegg har man andre risikoer ved bruk av muntlige kilder, særlig ømfintlige temaer som andre verdenskrig og frontkjemperne selv, som at informantene vil danne et bilde som ikke stemmer eller at informantene har en agenda.

Åpenbart er ikke disse risikoene ukjent for Ulateig:

«De som fremdeles lever av de tidligere frivillige, er blitt meget gamle krigere nå, og hukommelsen er blitt til en mosaikk med mange tapte biter. Og selvsagt er også de opptatt av å bygge sine egne myter, og ubevisst eller bevisst pynte på historien, selv om jeg tror at de aller fleste av dem ønsker å være ærlige.»¹⁷⁰

Denne formuleringen kan til en viss grad antyde identifikasjon. I dette tilfellet kan beskrivelsen «gamle krigere» bety at gruppen selv antageligvis oppfatter seg selv som «gamle krigere». I tillegg er dette med på å ufarliggjøre: denne gruppen mennesker er nå gamle og vanligvis assosierer man ikke gamle mennesker med noe som er farlig og problematisk, men man kan heller få et sympatisk syn på gamle mennesker. Det ville vært interessant å se hvordan den gjennomsnittlige nordmann forholder seg til frontkjemperne om de ser bilder og videoer av gamle mennesker som snakker om sin opplevelse av krigen og hva de deltok i versus om man ser bilder av unge menn i SS-uniformer og får høre at frontkjemperne deltok i

¹⁶⁹ Andresen et al, 2019, s. 84-85.

¹⁷⁰ Ulateig, 2002, s. 6.

krigsforbrytelser.¹⁷¹ Sannsynligvis vil man føle mer sympati ovenfor de gamle menneskene, men det er jo tross alt disse unge mennene i SS-uniformen og de årene på 1940-tallet som man snakker om. «Gamle krigere»-formuleringen kan bidra til å forklare Ulateigs sympati ovenfor frontkjemperne, for Ulateig møter dem som en gjeng med gamle menn som ikke har fått lov til å fortelle sin historie og ikke som unge og fysisk godt trente, bevæpnede menn iført SS-uniformer.

Ulateig er klar over risikoen ved bruk av frontkjempernes egne beretninger. Hva som får han til å tro at «de aller fleste av dem ønsker å være ærlige» kan man bare spekulere i, men en mulig forklaring kan være den nære relasjonen han selv beskriver at han har fått til denne gruppen. Gjør hans forhold til denne gruppen det vanskelig for Ulateig å stille kritiske spørsmål ovenfor deres egne beretninger? Det er Ulateig selv som kjenner disse frontkjemperne godt og har kommet såpass nært innpå dem og deres miljø, så hans uttalelse må han selv stå inne for. Historikeren som innhenter informasjon i form av dialog eller intervju med informanten kan i tillegg også være med å påvirke intervjuet, og dermed også utbyttet av intervjuet,¹⁷² noe som er hyperaktuelt i et scenario hvor historikeren (les: forfatteren Ulateig) intervjuer frontkjemper som han har fått et tett bånd til. At han har vært så nær dette miljøet gjør det mer sannsynlig at han viser tillit, og kanskje mangel på et kritisk blikk, når det gjelder hva slags informasjon de gir han i form av muntlige samtaler, intervjuer, brev og dagbøker fra krigstiden m.m. For Ulateig kan det oppstå en konflikt i denne situasjonen, dette tas blant annet opp i Pauls sjette tese. Som historiker har han visse forpliktelser å forholde seg til, for eksempel i denne situasjonen vise en evne å tenke kritisk og strebe etter å være objektiv. Dette strider mot hans ønske om å beholde et godt forhold til frontkjempermiljøet ved å være en kompis av frontkjemperne, ettersom dette kan stride mot viljen til å stille kritiske spørsmål. For det har vært knapt med frontkjemper som har stått frem og fortalt hva de deltok i når det gjelder krigsforbrytelser og jødeutryddelser, frem til 2013 benektet de unisont for å ha deltatt i krigsforbrytelser og jødeutryddelser.¹⁷³ Nå er det bevist (innenfor rimelig tvil), og blant annet innrømmet av Olav Tuff, at i hvert fall nordmenn deltok i krigsforbrytelser på Østfronten.¹⁷⁴ Ifølge historiker og forfatter Terje Emberland, som

¹⁷¹ I Emberland & Kott, 2012, s. 21 står det at «nordmenn må ha kjent til og vært implisert i ulike grusomheter begått ved fronten».

¹⁷² Grove & Heiret, 2020, s. 126.

¹⁷³ Flyum, 2013.

¹⁷⁴ Se Sigurd Sørli's artikkel «I dødens tjeneste: de SS-frivillige og holocaust», i AGORA nr. 1-2, 2024, s. 151-175 hvor det argumenteres for sannsynligheten av norske frontkjemperes deltakelse i krigsforbrytelser.

også er forsker ved HL-senteret, har nordmenn befunnet seg på samme sted til samme tid som slike massakrer.¹⁷⁵ Nordmenn i Waffen-SS var involvert i krigsforbrytelser og forbrytelser mot menneskeheten,¹⁷⁶ det er det ingen tvil om lenger.¹⁷⁷ En av utfordringene er heller å knytte enkeltindivider opp mot massedrap. Tilbake til Ulateig og hvordan han «tror at de aller fleste av [frontkjemperne] ønsker å være ærlig»: han referer til et hav av tidligere frontkjemper i sin referanseliste, kapittelet ved navn «Kilder».¹⁷⁸ Blant disse frontkjemperne finner vi Olav Tuff. Relasjonen mellom Ulateig og Tuff er, for meg, uvisst. I så måte vil det være vanskelig å avgjøre omfanget av deres tilknytning og eventuelle samtaler. Allikevel er det interessant å nevne at Olav Tuff, i 2013, kom med en innrømmelse om at han deltok i drap på sivile.¹⁷⁹ Dette er altså drøye 10 år etter *Veien mot undergangen* ble utgitt. Spørsmålet er da kan stille seg er om Olav Tuff har løyet til Ulateig, ettersom Tuff er oppført som kilde i *Veien mot undergangen*. Det kan hende at Tuff ikke direkte har løyet til Ulateig, men samtidig er det åpenbart at han ikke har fortalt hele sannheten om sin krigsinnsats til Ulateig. I dette tilfellet kan man i så fall anta at det var et bevisst valg av Tuff.

Ulateig har hatt et uvurderlig og unikt forhold til norske frontkjemper og deres miljø. Det er en gruppe mennesker som har holdt ting for seg selv og forholdt seg til hverandre når det gjelder snakk om krigen. Etter krigsoppgjøret fulgte det flere år med stillhet. Dette er fordi medlemmer av Waffen-SS enten var skamfulle eller redde for oppmerksomhet.¹⁸⁰ De har åpnet seg opp for han, men samtidig virker det som om de enten har løyet eller bevisst unnlatt å fortelle deler av historien. I forordet av boken nevnes det at han har utviklet dette gode forholdet til denne gruppen mennesker etter at han i 1987 skrev boken *Dagbok frå ein rotnorsk nazist*. Denne boken følger frontkjemper Sverre Ryen fra Gudbrandsdalen ved hjelp av utdrag fra frontkjemperens dagbok, og med tilleggsinformasjon rundt konteksten av

¹⁷⁵ Hagen, 2021.

¹⁷⁶ Emberland & Kott, 2012, s. 237: «Deres [de norske frivillige og deres kamerater i Wiking] første måneder i fronttjeneste (...) markerte ikke bare deres militære ilddåp, men også deltagelse i massive grusomheter mot «rasefienden» og s. 492: «Gjennom SS ble nordmenn involvert i krigsforbrytelser og forbrytelser mot menneskeheten».

¹⁷⁷ Se Emberland & Kott, 2012, s. 21 og Sørliens sitat i Dagsavisen sin artikkel «Kritiserer Vega forlag» fra 23. februar 2021: «personell fra Division Wiking utførte omfattende massakrer på jøder. Det er ingen tvil om at også norske frivillige deltok i denne typen drap».

¹⁷⁸ Ulateig, 2002, s. 292.

¹⁷⁹ Flyum, 2013.

¹⁸⁰ Stein, 1966, s. 252 (merk at denne boka er utgitt i 1966 og at det her er snakk om Waffen-SS internasjonalt, i Tyskland, og ikke norske frontkjemper. Jeg har valgt å ta det med ettersom man kan trekke paralleller til hvordan frontkjemper veteranene her til lands har holdt seg til sine egne miljøer uten å fortro seg til særlig mange «utenfra», hvor Ulateig er en av få som har blitt tatt inn i miljøet).

Ulateig selv. Ifølge Ulateig døde Ryen april 1945 mens han kjempet for Hitler.¹⁸¹ Boken fremstiller Sverre Ryen på en empatisk og menneskelig måte, blant annet ved å gjentatte ganger kalle han bonde. Det hevdes at dagboken ikke forteller noe om Ryens syn på Europa, men at han «budde seg til å slåss for å redde det kjære fedrelandet sitt frå bolsjevikene og for å skape eit samfunn der bonden fekk sin rette plass att, heidersplassen.»¹⁸² For i Tyskland var Richard Walther Darré, landbruksminister fra 1933 til 1942, opptatt av at bøndene skulle presenteres som «the cornerstone of the German state» og at bøndene var «its most faithful sons».¹⁸³ Hitler skrev selv: «the possibility of preserving a healthy peasant class as a foundation for a whole nation can never be valued highly enough».¹⁸⁴ Ulateig skriver også at Ryen ikke skriver særlig om jødene i dagboken, men at holdningene hans allikevel kommer godt frem – og det poengteres at han ikke var alene i å dele dette synet på jødene.¹⁸⁵ Mot slutten av boken forteller Ulateig om en fest som frontkjemper-veteraner holdt 25 år etter krigens slutt. Ved denne festen holder «den gamle sjefen» tale:

Kamerater! Vi kom i sentrum for eit av dei største drama i historia og fekk merke det på kropp og sjel. Dette brakte oss saman, gjorde oss til kameratar i siger og nederlag. Eg meiner at vi har rett til å minnast dette, vi skjemmest ikkje av fortida og innsatsen vår. La oss roleg vekke minna til live att».¹⁸⁶

Taleholderen sier at det de opplevde under krigen skiller de fra andre mennesker og at nederlaget har ført med seg utfordringer for disse menneskene: «Alle opplevde vi kalde skuldrer, hånlege grin, hat. Alle opplevde vi trykket frå fleirtalet, men ingen skal fortelje oss at dette trykket var uttrykk for ein klår, fast og offervillig nasjonal front.»¹⁸⁷ Ulateig får frem at det virker som om disse «kameratene» ikke opplever anger eller skuffelse over sin innsats, men at de tvert imot virker stolte av dette ettersom de skal «vekke minna til live att» ved denne anledningen. Boken fremstiller ikke Ryen som en som var opptatt av et fascistisk Europa,¹⁸⁸ men at det heller var viktig å forsvare ‘fedrelandet mot bolsjevikene’ og ha et samfunn hvor bonden stod sterkt. Samtidig hevdes det også at Ryen, med andre

¹⁸¹ Ulateig, 1987, s. 215.

¹⁸² Ulateig, 1987, s. 120.

¹⁸³ Gustavo, 1990, s. 28.

¹⁸⁴ Hitler, 1925/1972, s. 138.

¹⁸⁵ Ulateig, 1987, s. 227.

¹⁸⁶ Ulateig, 1987, s. 231.

¹⁸⁷ Ulateig, 1987, s. 231.

¹⁸⁸ Ulateig, 1987, s. 232.

frontkjempere, trolig visste om jøder som ble drept, men ikke i hvilket omfang eller hvordan dette foregikk systematisk.¹⁸⁹ Allikevel påstår Ulateig at disse menneskene ikke ville ha protestert dersom de visste hvordan utryddingen av jødene var av høyeste prioritet hos Hitler, de ville ha tenkt at det var nødvendig og noen hadde nok også tenkt at jødene fortjente den skjebnen¹⁹⁰. Alt i alt fremstilles Ryen som et «vanlig menneske»¹⁹¹ som blir brukt som en brikke i et større spill uten at han egentlig er klar over hva det er han er med på, selv om Ulateig helt klart også trekker frem Ryens sterke antisemittistiske holdninger.

Denne boken var inngangsbilletten til frontkjempermiljøet,¹⁹² hvor Ulateig senere knyttet nære relasjoner og fikk tillit hos en rekke frontkjempere. Grunnen til dette var nok et resultat at hvordan Ulateig fortalte deres historie, i tillegg til at han fremstilte Ryen i et godt lys ved å fremstille han som en relativt alminnelig bondegutt. Ulateig har vært med frontkjemperne til gamle slagmarker, monumenter som de ville reise, vært på ulike treff – såkalte «kameratskapstreff».¹⁹³ Han skriver også at han gjennom årene har konfrontert dem med spørsmål om fortiden og informasjon som har dukket opp, inkludert pinlige hendelser. Dette virker på mange måter som et koselig kameratskap, men samtidig virker det som at han som forfatter stiller seg i et «amatør»-lys i form av hvor nært kildematerialet han tilhører, den emosjonelle tilknytningen han har til disse «kameratene» og hvordan han omtaler både kildematerialet, frontkjempere og deres relasjon til hverandre. Relasjonen mellom frontkjempere og Ulateig later til å forhindre Ulateigs evne til å tenke kildekritisk, selv om han ikke bruker ordet «kamerater» når han selv omtaler de, så virker det som om de er nettopp det – noe som kan forklare inntrykket som skapes av Ulateigs mangel på objektivitet, en dyd som Herman Paul forklarer at kan tjene historiske og moralske goder.¹⁹⁴ Når det gjelder Ulateigs persona, så kan dette kameratskapet gi leseren et inntrykk av empati, og det faktum at han inkluderer pinlige hendelser som noe av det han har konfrontert frontkjemperne med så kan det virke som om han har fri tilgang til alt av informasjon fra frontkjemperne og at ingenting er for vanskelig å stille spørsmål om. Et relevant spørsmål til dette kameratskapet vil være om denne relasjonen bygger på at Ulateig ikke stiller de vanskelige spørsmålene. Samtidig virker det veldig amatørmessig, dersom man leser det han skriver med et kritisk

¹⁸⁹ Ulateig, 1987, s. 226.

¹⁹⁰ Ulateig, 1987, s. 226.

¹⁹¹ Ulateig, 1987, s. 7.

¹⁹² Ulateig refererer selv til hvordan *Dagbok frå ein rotnorsk nazist* (1987) tok funksjon som «inngangsbilletten» hans inn i frontkjempermiljøet. Se s. 14 i *Jakten på masseorderne* (2006)

¹⁹³ Ulateig, 2002, s. 6.

¹⁹⁴ Se Pauls tese nr. 5 under teoridelen.

blikk. Paul skriver at det kildekritikk er en ferdighet som har blitt sett på som en fellesnevner for historikere¹⁹⁵ og han skriver også at denne ferdigheten kan være en forutsetning for å opptre sannferdig, korrekt og nøyaktig.¹⁹⁶ Men etter å ha lest Ulateigs verk, og hvordan han omtaler sitt kildegrunnlag og sin kildebruk, så sitter man igjen med en følelse av at han nesten har glemt denne ferdigheten.

Dette delkapittelet har forhåpentligvis vist at Ulateigs kildegrunnlag ikke bringer et balansert syn med motstridende synspunkter. Slik som ble nevnt under «Motiv»-delkapittelet er ikke en journalist nødt til å balansere motstridende synspunkter, ifølge Lane. Dermed er de ikke avhengig av å oppsøke like mange kilder, som for eksempel en historisk typisk vil være avhengig av. Journalisten kan benytte seg av hvem som helst til å underbygge poenget sitt, uavhengig av hvordan denne kildetypen tar form.¹⁹⁷

Ansvarsfraskrivelse?

Ulateig sin bok ble utgitt i 2002, en tid hvor det var en sterk økning i offentlig oppmerksomhet om Holocaust. Debatten om norske frontkjempers deltagelse i Holocaust og andre krigsforbrytelser blusset som sagt virkelig opp etter 2004, men det er allikevel ingen tvil om at oppmerksomheten rundt Holocaust var i fokus også i 2002 etter at denne tematikken fikk økt oppmerksomhet særlig siden 1990-tallet. Selv om Ulateig ikke er en utdannet historiker er denne økte oppmerksomheten omkring Holocaust såpass viktig innenfor denne tematikken at det ville vært naturlig å dedikere en del av boken til spørsmål rundt krigsforbrytelser, massedrap og Holocaust – slik som Fure oppfordret til i 1999.¹⁹⁸

Det skal sies at han kort tar for seg tematikken med en konklusjon om at det ikke er noen antydninger til at nordmenn deltok i krigsforbrytelser på Østfronten. Utenom dette er tematikken relativt fraværende i boken, dette fraværet begrunner han slik:

¹⁹⁵ Paul, 2014, s. 365. Merk at Paul selv mener at sammenligninger av «scholarly personae are *individualizing* («variation-finding») rather than *universalizing* comparisons». Ifølge Paul skal man ikke lete etter en universell modell som passer alle, men heller se etter ulikheter og variasjoner.

¹⁹⁶ Paul, 2014, s. 360.

¹⁹⁷ Informasjonen dette avsnittet bygger på stammer fra personlig kommunikasjon mellom Lane og undertegnede av masteroppgaven, i tillegg til påstand fra hennes nettside om at en journalist ikke er strengt bundet til å grave i kilder (se Lane, 2018).

¹⁹⁸ Sørli, 2014a, s. 288.

Dette er ikke et juridisk og moralsk oppgjør med fenomenet frontkjempere.¹⁹⁹

[Det] finnes mange forhold ved frontkjempernes historie som jeg knapt berører. (...)

Det er heller ikke en bok som dweler mye ved det moralske aspektet, om de gjorde galt eller rett. Det er en bok om nordmenn i krig, en innsats som det ikke finnes paralleller til i Norge. Jeg føler meg overbevist om at historikere og forfattere ville fylle alle disse hullene.²⁰⁰

Boken er ikke noen fullstendig historie om frontkjempernes krig. Den ville kreve mye større plass.²⁰¹

Dette er i og for seg en grei begrunnelse for valgene som han har tatt, med tanke på begrensninger i form av kapasitet, tid og tilgang til informasjon. Allikevel er det rettferdig å kritisere Ulateig og denne boken for å nærmest utelukke sentrale fenomener som krigsforbrytelser, massedrap og Holocaust. Et minimum kunne vært en egen refleksjon rundt dette mot slutten av boken. Selv om begrunnelser av perspektiv og avgrensning er helt vanlig og legitimt, ja nødvendig, i historiske arbeider, så kan akkurat denne avgrensningen like fullt ses på som ansvarsfraskrivelse hvor han selv ikke tar ansvar for å belyse en sentral del av tematikken. Avgrensningen som gjør at Ulateig ikke fokuserer på den tematikken kan føre til at boken vil mangle kritiske spørsmål til en så sentral del av tematikken som igjen kan lede til en konklusjon hvor leseren sitter igjen med et skjevt inntrykk av hva sannheten om frontkjemperne faktisk er. Som historieskriver har man et ansvar, for å inkludere såpass sentrale momenter og ikke unngå å stille de vanskelige, kanskje ukomfortable, spørsmålene.

Unngår vanskelige spørsmål

Avgrensning er, som nevnt over, nødvendig i historiske undersøkelser. Et viktig spørsmål man bør stille til avgrensninger er om det man eventuelt utelater bidrar til å skape et feil inntrykk. I arbeid med denne tematikken er det helt essensielt. Man burde ikke avgrense teksten slik at leseren kan sitte igjen med et inntrykk av at de norske frontkjemperne *ikke* kan ha deltatt i krigsforbrytelser, og dermed er renvasket nå, etter å ha fortalt historien med sine egne ord – da har man et problem. I dette tilfellet støter man nettopp på dette problemet ettersom det ikke vies noe særlig rom for kritiske spørsmål om krigsforbrytelser, folkemord eller Holocaust.

¹⁹⁹ Ulateig, 2002, s. 5.

²⁰⁰ Ulateig, 2002, s. 6.

²⁰¹ Ulateig, 2002, s. 5.

Dette fører til at leseren i verste fall kan sitte igjen med et inntrykk av at frontkjemperne ikke gjorde noe som var så ille, annet enn å være soldater i en krig.

Boken forteller at de fleste frontkjemperne var rasister og hatet jøder. «At det store flertallet av frontkjemperne var jødehatere, kan det ikke herske noen tvil om ut fra kildene»,²⁰² men ifølge Ulateig var det «ikke noe personlig hat» slik som man hadde hos soldater fra andre land.²⁰³ Om vi skal tro Ulateig så var heller ikke dette noe som var uvanlig på den tiden, heller ikke blant den generelle norske befolkningen: «også antisemittismen lå latent, antagelig hos flertallet av nordmenn i mellomkrigstiden, og var lett å utløse og bruke, dersom man var i behov av en syndebukk eller lettvindt forklaring på verdens urettferdighet».²⁰⁴ Med slike formuleringer kommer Ulateig så vidt innom tematikken, men samtidig børstes det veldig enkelt vekk ved å si at dette jødehatet 'ikke var så ille og at det var sånn alle mennesker tenkte på den tiden'.

«Begikk norske frontkjemperne krigsforbrytelser under partisanbekjempelsen i Kroatia og Bosnia?» spør Ulateig. For å svare på dette viser han både til at historikere har hevdet at den tyske krigføringen mot partisanene «var en eneste gigantisk krigsforbrytelse.» Men han viser også til at en internasjonal militærdomstol konkluderte med at krigføringen var innenfor folkerettens rammer, til tross for graden av brutalitet.²⁰⁵

Det nærmeste boken kommer når det gjelder kritiske spørsmål om norske frontkjempernes krigsdeltakelse på Østfronten er hvordan den tar for seg spørsmål om disse nordmennene deltok i alvorlige krigsforbrytelser som massehenrettelser av jøder og russere. Det nevnes at nordmenn ble vitne til vold mot jøder, men aldri at de deltok selv²⁰⁶ – faktisk nevnes det til og med at en nordmann protesterte mot og senere skjøt en tysker som hadde begått drap mot en 14 år gammel gutt.²⁰⁷ På spørsmål om de norske frontkjemperne begikk alvorlige krigsforbrytelser slik det står beskrevet i boken, lyder Ulateigs svar slik: «Det finnes ingen antydning til det, verken i de mange dagbøker, brev og beretninger som norske frivillige har etterlatt seg, eller i mine egne tallrike intervjuer over mange år med norske soldater i Divisjon

²⁰² Ulateig, 2002, s. 65.

²⁰³ Ulateig, 2002, s. 65.

²⁰⁴ Ulateig, 2002, s. 65.

²⁰⁵ Ulateig, 2002, s. 207-208.

²⁰⁶ Ulateig, 2002, se blant annet s. 103-106.

²⁰⁷ Ulateig, 2002, s. 111-112.

Wiking».²⁰⁸ Her er vi tilbake til spørsmålet om kildekritikk: er det rimelig å forvente at frontkjemperne ville fortalt at de deltok i alvorlige krigsforbrytelser dersom det var tilfellet? Han sier at «det ikke foreligger et eneste bevis for at nordmenn deltok i krigsforbrytelser».²⁰⁹ Ulateig nevner nemlig at det tidlig etter krigen, allerede på 1950-tallet, kom påstander om at «nordmenn deltok i massehenrettelser».²¹⁰ Han refererer også til den danske boken *Under hagekors og Dannebrog* som også hevdet at nordmenn sannsynligvis hadde deltatt i massakre.²¹¹ Alle disse påstandene avfeier Ulateig ved å si at det ikke finnes noen antydninger til at disse påstandene er sanne. Dette kan føre til at en ukritisk leser som ikke kan nok om emnet, trolig vil sitte igjen med en følelse av at de norske frontkjemperne ikke deltok i krigsforbrytelser og dermed er renvasket på dette området. Her virker det som at Ulateig renvasker disse nordmennene fra de påståtte krigsforbrytelsene ettersom han selv ikke har funnet konkrete bevis som kan knytte nordmenn til slike grusomheter, når han heller kunne formulert seg annerledes, vært mer kritisk og vært åpen for at dette kan ha vært tilfellet selv om han mangler de konkrete bevisene han er ute etter.

«Jeg liker ikke ordet sovjeter»

Forfatteren kommer med noen forklaringer, eller unnskyldninger som han også kaller det, i forbindelse med språkbruk i teksten.²¹² Blant en av disse forklaringene er: «jeg liker heller ikke ordet sovjeter, og har i mange tilfeller foretrukket ordet russere og russisk, selv om det strengt tatt ikke er helt korrekt».²¹³ Dette valget, isolert sett, trenger ikke å være av stor betydning. Å kalle Sovjetunionen for Russland trenger ikke å forstyrre tekstens kommunikasjon og en som leser uten et kritisk blikk vil nok ikke tenke mye over dette. Om man derimot ser dette valget i helhet med andre valg Ulateig har gjort gjennom hele arbeidet med boken, og i teksten sin helhet ellers, så kan man si at dette valget absolutt har betydning. Man sitter igjen med spørsmål om hvorfor Ulateig ikke liker ordet 'sovjeter' ettersom han ikke kommer med noen annen begrunnelse enn at han ikke liker ordet. Hvorfor liker han ikke dette ordet, og kan det ha noe med hans tette bånd til frontkjempermiljøet i Norge? Mange av disse frontkjemperne kjempet mot Sovjetunionen og kommunismen, og i så måte 'hatet' de sovjeterne som var deres fiende. Det er ikke utenkelig at dette hatet har smittet over på

²⁰⁸ Ulateig, 2002, s. 107.

²⁰⁹ Ulateig, 2006, s. 111.

²¹⁰ Ulateig, 2002, s. 106.

²¹¹ Ulateig, 2002, s. 106.

²¹² Ulateig, 2002, s. 6.

²¹³ Ulateig, 2002, s. 7.

Ulateig, hvert fall i en liten grad om ikke annet. Dette kan også forklare hvorfor han i boken stiller spørsmålet: «Reddet Hitler Vest-Europa ved å angripe Sovjet?».²¹⁴ Et slik narrativ tas opp i *The Waffen-SS: A European History* av Böhler og Gerwarth, som poengtert av Sigurd Sørli i hans anmeldelse av boken: «the authors document how the veterans sought to promote their own counter-narrative, portraying the Waffen-SS as an apolitical and truly European military elite that fought to save Europe from Bolshevism.»²¹⁵

Spørsmålet om Hitler 'reddet' Vest-Europa fra Sovjetunionen og bolsjevismen kan være et legitimt, hypotetisk spørsmål, men sett i tråd med resten av teksten og valget om å ikke bruke ordet 'sovjeter' virker det som at det styres mer av at Ulateig tar frontkjemperne i forsvar ut fra hvordan situasjonen kunne fremstå på 1940-tallet og en forvirring om hvem som var den faktiske fienden. Forfatterens verdier er en del av hans persona, og det å bytte ut et ord som 'sovjeter' med 'russere' uten videre forklaring annet enn at man ikke 'liker' ordet kan fortelle oss noe om hans syn på datidens Sovjetunionen.

Anti-sovjetisk?

I avsnittet over kom det frem hvordan Ulateig ikke «ikke liker ordet 'sovjeter'», i tillegg til andre beskrivelser, som kan fremstille boken som anti-sovjetisk. Isolert sett er disse eksemplene i forrige avsnitt kanskje ikke så overbevisende, men det finnes flere eksempler gjennom hele boken som kan overbevise en kritisk leser om at denne påstanden stemmer.

Blant annet er beskrivelsen hans av hvordan to russiske skarpskyttere ble drept ganske emosjonelt ladet: «de første russere som laget hans [frontkjemper Walter Tollefsens lag] skjød var to skarpskyttere, som datt ned fra et tre som om det var i storfugljakten».²¹⁶ Ordet som er viktig her er *storfugljakten*. Essensielt gir man de sovjetiske skarpskytterne animalske egenskaper ved å fremstille de som storfugler, man dehumaniserer dem. I tillegg fremstiller man Tollefsens lag som jegere, som gjennom menneskets historie alltid har vært til stede og som ofte har blitt sett på som en tradisjon man skal være stolt av, som jakter på disse storfuglene fra Sovjetunionen, byttet sitt.

²¹⁴ Ulateig, 2002, s. 97.

²¹⁵ Sørli, 2018, s. 447.

²¹⁶ Ulateig, 2002, s. 102.

I løpet av krigen døde over 11 millioner mennesker fra Sovjetunionens militære styrker, i tillegg til over 18 millioner skadde.²¹⁷ Over 3 millioner døde i løpet av siste halvdel i 1941,²¹⁸ under Operasjon Barbarossa som var kodenavnet på den tyske invasjonen av Sovjetunionen. Til sammenligning døde ‘kun’ litt over 100.000 flere i hele det påfølgende året. Hva kan være forklaringen på dette? I begynnelsen av den tyske invasjonen virket det som om Sovjetunionen ikke var kapable til å forsvare noe som helst,²¹⁹ og tyskerne avanserte dypt inn i landet. Stalin led store tap. I *Veien mot undergangen* virker det viktig for Ulateig å påpeke at disse tapene kom fra «denne grenseløse forakten for det individuelle livet som bærer hovedansvaret for de enorme russiske tapene, og ikke tysk brutalitet på slagmarken».²²⁰ Det ville vært helt legitimt å kritisere kampløsligheten og den militære strategien hvor Stalin og Sovjetunionen sendte utallige menn ut i døden, men her virker det som om det også er like viktig å fremstille tyskerne i et godt lys og at grunnen til at så mange mennesker døde ikke skyldtes at tyskerne var brutale.

Obergruppenführer Felix Steiner, en tysk offiser og general,²²¹ er et navn som stadig dukker opp gjennom hele boken. Ulateig skriver til og med et eget kapittel om denne mannen. Steiner fremstilles veldig positivt gjennom hele boken. Beskrivelser som «Steiner (...) hadde en sjelden evne til å gripe soldatene»,²²² «Steiner selv ledet dristige operasjoner»²²³ og «Flere tyske generaler erklærte mer eller mindre åpent at de ikke kunne følge disse ordrene (...) en av disse generalene var (...) Felix Steiner»²²⁴ dukker opp. Sistnevnte eksempel gjaldt ordre fra 1941 som sa at man ikke lenger trengte å følge tidligere ‘regler’ om å unngå grusomheter, unødvendige ødeleggelse og ikke drepe fiender som overga seg, i øst trengte man ikke å vise nåde fra 1941.²²⁵ Disse beskrivelsene fremstiller Steiner som respektert og godt likt, modig, med en evne til å tenke selv og stå imot ordre. Samtidig hadde «russerne på sin side få eller ingen restriksjoner for hvordan de kunne oppføre seg, såvel mot sin egen sivilbefolkning som mot tyske fanger. (...) Stalin hadde en grotesk form for rettferdighetssans – han var like ubarmhjertig mot sine egne»,²²⁶ ifølge Ulateig. Så her fremstilles Steiner i et meget godt lys

²¹⁷ Krivosjejev, 1997, s. 96.

²¹⁸ Krivosjejev, 1997, s. 96.

²¹⁹ Palmer et al., 2014, s. 859.

²²⁰ Ulateig, 2002, s. 96.

²²¹ Ulateig, 2002, s. 11.

²²² Ulateig, 2002, s. 14.

²²³ Ulateig, 2002, s. 93.

²²⁴ Ulateig, 2002, s. 108.

²²⁵ Ulateig, 2002, s. 107-108.

²²⁶ Ulateig, 2002, s. 108.

og med evne til å vise barmhjertighet ovenfor mennesker selv med ordre og tillatelse til å ikke vise nåde, mens Sovjetunionen fremstilles som barbarer i forhold. Dette, kombinert med hvor mye plass og positive beskrivelser Steiner får dedikert i boken, får det til å virke som om Ulateig er en tilhenger av Steiner – i motsetning til hans syn på Sovjetunionen.

Selvframstilling

Vi har allerede, i motiv-kapittelet, sett at Ulateig fremstiller seg selv som modig og ærlig ettersom hans arbeid krever mot og ærlighet. Dette er ikke den eneste beskrivelsen som sier noe om hvordan han fremstiller sitt arbeid og hvordan dette stilles opp mot andres arbeid. Denne framstillingen av modighet kommer igjen enda en gang: «Uten Geir Brenden og Tommy Natedals assistanse ville jeg knapt ha våget å utgi boken».²²⁷ Her 'våger' han nok en gang ved å utgi boken, etter å ha fått hjelp fra to andre historikere, slik som han 'våger' å lete etter ærlige svar på spørsmål om hva frontkjemperne gjorde under krigen. Han fremstiller seg selv som modig, som er et av Pauls eksempler på dyder som inngår i historikerens persona.²²⁸

I tillegg forsøker han å løsrive seg selv fra det emosjonelle aspektet med arbeidet av et tema som gjennom tiårene har vært et sårt tema: «[Brenden og Natedal] går til arbeidet med en nøkternhet og objektivitet, som dessverre er altfor sjeldent på dette utrolig følelsesladete feltet».²²⁹ På denne måten forsøker han indirekte å løsrive seg fra det emosjonelle aspektet, at han følger Brenden og Natedal sine fotspor i å jobbe med arbeidet med «nøkternhet og objektivitet». Denne objektiviteten er også en dyd i Pauls teser.²³⁰

I forordet forsvarer han valgene han har tatt slik: «Visst er utvalget subjektivt, men slik er det med all historieskriving, det er bare ikke alle historikere som erkjenner det».²³¹ Med denne formuleringen setter han et skille mellom seg selv og 'andre historikere' som ikke erkjenner at utvalget er subjektivt i all historieskriving. På denne måten hever han seg over andre historikere, i form at av at han har rett og vet bedre enn andre. I tillegg dytter han de andre historikerne som han referer til ned, plasserer de under seg i et slags historiker-hierarki.

²²⁷ Ulateig, 2002, s. 7.

²²⁸ Paul, 2014, s. 358-360, se også tese nr. 4 under teoridelen.

²²⁹ Ulateig, 2002, s. 7.

²³⁰ Se Pauls femte tese under teoridelen.

²³¹ Ulateig, 2002, s. 6.

Senere i boken kommer det også en formulering som kan skape et skille mellom Ulateig og andre historikere: «det er bare forskere som aldri har vært i krigen som tror at unge menns dypeste motivasjon når de går i krigen er å få drepe, uten noen risiko om straff».²³² Det kan hende at disse ordene kommer fra en frontkjemper selv, men siden det ikke er tegn til noen referanse kan man ikke utelukke en tolkning som tilsier at dette er Ulateigs egen formulering. I så måte vil dette være nok et forsøk på å skape et skille mellom han selv, derav også hans arbeid, og andre ‘forskere’ med sine egne arbeid. På denne måten kommer det nok en gang frem at Ulateig er ‘bedre enn de andre forskerne/historikerne’ ettersom han har en forståelse som resten ikke har. Summen av selvfremstillingen er at Ulateig fremstiller seg selv og sitt arbeid i *Veien mot undergangen* med dyder som modighet og ærlighet, og at han også er ‘over’ andre historikere eller forskere ettersom han besitter kunnskap og refleksjoner som disse andre historikerne ikke besitter.

Kildereferanser

Dersom man leser en akademisk historisk tekst uten å kjenne til denne typen tekst fra før, så vil man legge merke til alle referansene som dukker opp i teksten. Disse referansene føres gjerne som fotnoter nederst på hver side, i tillegg til i slutten av hvert kapittel eller helt til slutt i boken. Dette er for å forsikre vitenskapelighetens etterprøvbarhet og for å vise til om man bygger på andres arbeid eller ikke.²³³ Om man vil etterprøve kildene som benyttes i *Veien mot undergangen*, vil man støte på utfordringer. Kilderefereringen underveis i teksten, eller snarere mangelen på dette, kunne vært bedre. Kildehenvisninger mangler utenom det selve teksten referer til. Fotnoter, eller annen egnet referansestil, er savnet. Lesingen i seg selv går greit, men å vite hvor Ulateig har hentet informasjonen sin fra er som oftest ren gjetning. Han har en kildeliste i slutten av boken, men det savnes referanser underveis i teksten slik som forfatterne av oppgavens siste to bøker har. Dette har ikke noe med innholdet å gjøre, men det påvirker inntrykket man sitter igjen med når man skal vurdere Ulateigs persona i lys av Pauls teser om *scholarly personae* i historiefaget. Mangelen på orden og god føring av kildebruk påvirker forfatterens persona negativt, ettersom det virker uprofesjonelt i lys av hva en ville forventet av en akademisk historiker.

²³² Ulateig, 2002, s.44.

²³³ Andresen et al., 2019, s. 163.

Oppsummering

Med det blotte øyet er denne boken en god historiefortelling, men for en som stiller seg kritisk til teksten så er den ikke mer enn en fortelling og det stopper der. Ulateig fremstiller seg selv som modig som tør å ta opp tematikk som det er på tide å ta opp, men han er kanskje ikke så modig som han tror. Han setter et skille mellom seg selv og andre historikere hvor han setter seg selv høyere enn de andre historikerne som er opptatt av «meningsløs statistikk», som ikke innser at historieskriving er subjektiv eller som «tror at unge menns dypeste motivasjon når de går i krigen er å få drepe, uten noen risiko om straff». Mangel på evne til å stille kritiske spørsmål og vinkle et kritisk blikk over tematikken fører til at Ulateigs emosjonelle tilknytning til «kameratskapet» svekker arbeidet betraktelig. Valgene han tar underveis og mangel på god begrunnelse, for eksempel hvor han velger å bytte ut ordet 'sovjet' fordi han «ikke liker det», får Ulateig til å virke anti-sovjetisk og dermed kan kanskje hans fremstilling av tematikken ses på som partisk eller urettferdig.

Forfatterens persona virker å være preget av en typisk journalist-historikers tilnærming hvor man ikke er så opptatt av å frembringe noe nytt til fagfeltet, men heller er opptatt av å skape en gripende historiefortelling som skaper en 'sensasjon' i stedet for noe nytt og originalt. Verket er preget av et kildegrunnlag med et ensidig syn som bygger opp hans påstander, dette er ifølge Lane et karaktertrekk ved en journalists skrivemåte, som skiller seg fra historikerens arbeidsmetode, i forbindelse med skriving av historiebøker.²³⁴ Ulateig skriver frem sin persona på en slik måte at man sitter igjen med et spesifikt inntrykk. Blant annet sitter man igjen med et inntrykk av at forfatteren har latt seg påvirke i for stor grad av den emosjonelle tilknytningen han har til gruppen mennesker han skriver om. Interessen for det menneskelige aspektet og viljen til å fortelle individets egne opplevelser er stor. Forfatteren har en tanke om eget mot ved publiseringen av denne boken, i tillegg setter han seg selv i et bedre lys enn 'andre historikere' hvor han kritiserer andre for å ikke ha like stor forståelse for visse aspekter av tematikken som han har. Inntrykk av forfatterens persona er påvirket av alle disse faktorene, kombinert med mangelfull kildehenvisning, uoversiktlig tekstopbygging og en tendens til å være kritisk til Sovjetunionen.

²³⁴ Lane, L. M., personlig kommunikasjon, 3.-9. mai 2024.

5.3 Sammendrag av *Jakten på masseorderne*

I *Jakten på masseorderne* tar Ulateig et oppgjør med sine tidligere holdninger og syn på frontkjemperne. Før dette hadde Ulateig blitt kritisert for å fremstille de norske frontkjemperne i et lys som var for positivt. Forfatteren undersøker om det er noe han har oversett tidligere, og stiller seg kritisk til sine tidligere påstander. Han stiller spørsmål om frontkjemperne, som han tidligere stolte på, har lurt ham med løgner. Med denne boken skifter han mening etter å ha lest grundig gjennom litteratur og dagbøker, i tillegg til å studere i arkivene. Sentralt står flere historier om nordmenn som var vitne til massakre og andre krigsforbrytelser. Boken er allikevel ikke en ensidig fordømmelse av de norske SS-frivilliges innsats på Østfronten, men heller et forsøk på å forstå hva slags krigføring de deltok i – og legge ved bevis for ulike typer forbrytelser denne gruppen nordmenn begikk.

Forfatteren konkluderer med at det vil være helt umulig å tro at nordmenn ikke deltok i krigsforbrytelser.²³⁵ Han «hevder å ha vist at det vil bli svært problematisk i fremtiden å påstå at norske frontkjemper som enhet, kan gå rundt med helt uplettet samvittighet.»²³⁶ I boken har han skrevet konklusjonen: «(...) forekommer det mer og mer usannsynlig at ingen norske frivillige kjente til masseorderne som var på gang.»²³⁷ og at han «regner med å ha ført bevis i denne boken for at de norske frivillige ble klar over hvilket gigantisk drapsprosjekt de deltok i, selv om de hårdnakket benekter å ha begått overgrep selv».²³⁸ Allikevel sliter han med å gi konkrete eksempler på nordmenn som deltok i krigsforbrytelser, en problematikk som er velkjent i arbeid med denne tematikken.

Tittelen kan forstås i lys av hans tidligere utgitte bok. I sin forrige bok beskrev han frontkjempernes 'vei mot undergangen', hvor han mottok sterk kritikk for å ha fremstilt frontkjempernes for positivt. I denne boken er han ute etter å finne ut av hvem det var som gikk grusomhetene på Østfronten, og han er på 'jakt etter masseorderne'. Det han finner ut, med en grundig gjennomgang av kildemateriale, er at han trolig har blitt løyet til av frontkjemperne tidligere – og at faktisk de også var en del av 'masseorderne'.

²³⁵ Ulateig, 2006, s. 292: «Det er også blitt helt umulig, i alle for meg, å tro at nordmenn i Wiking ikke deltok i handlinger som må kunne betegnes som krigsforbrytelser». Han poengterer riktignok at dette er umulig *for han* og at nordmennene det er snakk om gjaldt de som var i Wiking, men jeg har allikevel skrevet en mer generell setning i brødteksten.

²³⁶ Ulateig, 2006, s. 291.

²³⁷ Ulateig, 2006, s. 136.

²³⁸ Ulateig, 2006, s. 272.

5.4 Analyse av boken

Motiv

Motivet i denne boken virker å være forfatterens ønske om å rette opp i hans tidligere 'feil', eller som han selv sier: utforske om det var noe han hadde oversett.²³⁹ At Ulateig har valgt å se om han har tatt feil tidligere, gjør at han fremstår som selvransakende. Ulateig legger selv frem at intensjonen med boken er å finne ut av sannheten, finne ut om han hadde blitt løyet til av frontkjemperne og se om det var noe han hadde oversett. Dette er både for å tilfredsstille nysgjerrigheten hans ved «å forstå en helt sentral side ved min egen samtid»,²⁴⁰ men det kan også være for å rette opp i hans eget omdømme. Med andre ord kan dette gjelde begge tilfeller som Paul nevner i tese 9 hvor det nevnes at historikerens ønsker både kan være å tilfredsstille egen nysgjerrighet eller å oppnå sosial status innen forskningsfeltet.²⁴¹ Forfatteren hadde innsett at «jeg ble betraktet som en slags forsvarer av slike som Borgir [Frontkjemper Arne Borgir som i boken beskrives som ekstrem i sine holdninger]». ²⁴² Han lurte på om han hadde havnet i problematikken med «å forklare oppførselen til de som begår slike onde gjerninger, kan føre til at en gradvis unnskylder dem». ²⁴³ Ulateigs intensjon med denne boken er å lete etter sannheten²⁴⁴ ved å grave dypere for å undersøke om det var noe han tidligere hadde oversett.²⁴⁵ Noe som er interessant med forfatterens intensjon er at ettersom intensjonen hans her er annerledes enn i *Veien mot undergangen*, så fører det til andre handlinger med en annen tilnærming til forskningen som igjen fører til en annen konklusjon.²⁴⁶

Han påpeker også at «denne boken er skrevet uten økonomisk støtte fra noen institusjoner eller privatpersoner.»²⁴⁷ Dette er interessant av flere grunner. På slutten av 1990-tallet kritiserte Ulateig historiker Arnfinn Moland for å ha tatt imot penger fra et fond fra en stiftelse som ble opprettet av nasjonalsosialisten Eugen Nielsen, som ble dømt for landssvik

²³⁹ Ulateig, 2006, s. 21.

²⁴⁰ Ulateig, 2006, s. 296.

²⁴¹ Se Pauls tese 9.

²⁴² Ulateig, 2006, s. 14; Se også Ulateig, 2006, s. 10-14 hvor Borgir beskrives som en «flatearther» som ikke trodde på 'verdensløgnen' (hans egne ord) om de seks millioner drepte jødene, i tillegg til å «nærme seg goebbelske høyder» som kan beskrive hans holdninger i form av utsagn som forfatteren selv hadde opplevd på nært hold, nektet for at «den stakkars gutten fra Drammen» som hengte seg kunne skyldes på tyskerne, og s. 31-32 hvor Borgir lo av forfatterens spørsmål om hvorfor ingen grep inn da en jødisk mann ble drept av ukrainske menn med balltre.

²⁴³ Ulateig, 2006, s. 14.

²⁴⁴ Ulateig, 2006, s. 296.

²⁴⁵ Ulateig, 2006, s. 21.

²⁴⁶ Dette konseptet, *intensjonale forklaringer*, forklares i Andresen et al., 2019, s. 145.

²⁴⁷ Ulateig, 2006, s. 296.

etter andre verdenskrig. Ulateig sa selv: «Jeg kunne aldri drømt om å søke midler herfra».²⁴⁸ Denne kritikken av Moland kan knyttes opp mot Ulateigs uavhengighet, som kan tolkes som en dyd. Det som kanskje er enda mer interessant er at Ulateig i *Jakten på masseorderne* igjen vil vise at han er uavhengig. Dette må ses i lys av den forrige boken, for han vil forsikre leseren om at han ikke har noen bånd og tilknytninger her. I tillegg avfeier han i dette tilfellet også tankene som gjøres i Pauls tese 9 og 10 hvor det nevnes at historikernes arbeid kan påvirkes av økonomiske goder.²⁴⁹

Motivet for boken kan knyttes opp mot den kritikken Ulateig mottok for sin tidligere bok som ble sett på som et forsvar av frontkjemperne. I tillegg kan det knyttes opp mot den intense debatten som oppstår i kjølvannet av Lørdagsrevy-sendingen fra november 2004, som tidligere nevnt. Ulateig følte «fremdeles uro» etter han var ferdig med *Veien mot undergangen*. Denne uroen ble nok forsterket av kritikken han mottok for denne boken, i tillegg til de bevisene som dukker opp hos våre danske naboer.

Kildegrunnlag og kildebruk

Ulateig hevder at «det meste av forskningen denne boken er bygd på, er hentet fra tyske avdelingers egne krigsdagbøker, rapporter og meldinger, ofte støttet av etterforskning og rettsaker etter krigen».²⁵⁰ Han har tatt for seg omfattende lesing av internasjonal litteratur, dagbøker og særlig gjort egne studier i arkivene – spesielt de tyske. Allerede her ser vi et klart skille fra boken han ga ut fire år tidligere, som i betydelig større grad var basert på frontkjempernes egne fortellinger. På denne måten skaper forfatteren avstand fra forskningsobjektet, en avstand som man ikke kunne gjenkjenne i boken fra 2002. «Arkivhistorikeren» er et eksempel på en ‘scholarly personae’ som tidligere har blitt kreditert med kvaliteter og ferdigheter som presisjon, forsiktighet, evne til å tolke ulikt kildemateriale og være kildekritisk, samt beherske ulike språk.²⁵¹ Ulateig gjør det klart «at bak denne boken ligger det først og fremst tyske kilder»,²⁵² og føyer seg her inn under en persona som inkluderer ferdigheten å beherske flere språk, særlig tysk i dette tilfellet.

²⁴⁸ Jakobsen & Svarstad, 1999.

²⁴⁹ Se Pauls tese 9 og 10.

²⁵⁰ Ulateig, 2006, s. 23.

²⁵¹ Se tese 4 og Paul, 2014, s. 357.

²⁵² Ulateig, 2006, s. 299.

I tillegg har han, som tidligere, hatt en unik tilgang til frontkjempernes egne dokumenter og arkiv,²⁵³ bare at denne gangen stiller han seg mer kritisk til hva slags informasjon han får tilgang til via frontkjemperne. Han viser videre evne til kildekritikk ved at han har brukt materiale som tar for seg tyske krigsfangers innrømmelser ovenfor sovjetiske domstoler med en skepsis ettersom han hevder at disse innrømmelsene ble tvunget fram.²⁵⁴ Han skriver her at «dette gjelder i en viss grad også vitner», som man kan tolke slik at vitnebeskrivelser ble tvunget fram eller manipulert eller at han også har benyttet seg av materiale til vitner med en skepsis. Om man forstår det slik som sistnevnte forslag til tolkning, så er det et stort sprang fra hans tidligere verk hvor han stilte seg langt mer ukritisk til disse vitnene. Videre forklarer han at han har vist mer tillit til dokumentene fra de allierte tribunalene etter krigen som kilder.²⁵⁵

Den mer skeptiske og kildekritiske tilnærmingen er et resultat av at Ulateig forsøker å løsrive seg sin emosjonelle tilknytning, tidligere meninger og bias. Dette skjer i en søken om å ta fatt i stoffet på en mer objektiv måte. Objektivitet, som vi så i tese 5, er en dyd som kan tjene både historiske og moralske goder.²⁵⁶ I dette tilfellet gjør den nok det ettersom resultatet av denne mer objektive arbeidsmetoden har ført til et mer nøyaktig bilde av historien hvor man tidligere utelot viktige spørsmål grunnet en subjektiv tilnærming og mangel på kritisk tilnærming. I tillegg tjener den moralske goder hvor Ulateig nå får tatt et oppgjør med sine tidligere oppfatninger og får 'rettet opp' i hans tidligere feilaktige uttalelser. Ferdighetene som tar for seg kildekritikk og evnen til å tyde tekster fører til en dydig oppførsel som er mer pålitelig, nøyaktig og korrekt.²⁵⁷

Når det gjelder kildegrunnet som benyttes i denne boken opplever man at forfatteren har vært mye mer forsiktig i forhold til kildebruk. Denne forsiktigheten er en dyd som læres over tid gjennom øving.²⁵⁸ Ulateig viser en mye større evne til å ikke utelate viktige kilder, og heller ikke viktig informasjon fra disse kildene. Dette er en kvalitet som bidrar til å danne et mer positivt bilde av historikerens akademiske persona i lys av de idealtypiske modellene og forventningene man har av en historiker.

²⁵³ Ulateig, 2006, s. 16-17.

²⁵⁴ Ulateig, 2006, s. 299.

²⁵⁵ Ulateig, 2006, s. 299.

²⁵⁶ Paul, 2014, s. 361.

²⁵⁷ Paul, 2014, s. 360.

²⁵⁸ Paul, 2014, s. 358.

Det rettes en takk til «de mange frontkjemperne som har bidratt til bøkene mine, også denne».²⁵⁹ Her nevnes ikke frontkjemperne ved navn slik det gjøres i boken *Veien mot undergangen* med en lang liste bakerst i boken. Grunnen til dette er trolig at dette stoffet er langt mer kritisk og at dette valget gjøres ut av respekt for hans (i hvert fall tidligere eksisterende) «kameratskap» og danner et mer negativt, men dog trolig mer nøyaktig, bilde av frontkjemperne. Dette valget kan påvirke hvordan Ulateig fremstilles gjennom teksten ved at han virker sympatisk, som ut av respekt ikke navngir frontkjemperne denne gangen i en mer kritisk bok i motsetning til hva han har gjort tidligere i sin langt mer ukritiske bok.

Tar ansvar

Ulateig ble kritisert for å fraskrive seg sitt ansvar som historiker i *Veien mot undergangen*, men i *Jakten på masseorderne* unngår han ikke dette ansvaret. Allerede tidlig i boken stiller han spørsmål ved muligheten av norske frontkjemperes deltagelse i massedrap og andre krigsforbrytelser. Han viser til boken *Ordinary Men* av den amerikanske historikeren Christopher R. Browning i 1992. Browning er særlig kjent for sin forskning på Holocaust og er en ekspert på gjerningspersoner under Holocaust. *Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland* (1992) er en detaljert undersøkelse av hvordan ‘vanlige menn’ ble til drapsmenn som drepte uten å nøle under Holocaust. Ulateig skriver: «Det er ikke mulig å avvise Brownings konklusjon: Vanlige menn kan, eller kunne, omformes til effektive og kaldblodige, om ikke helt følelseløse, masseorderere i løpet av noen måneder, og på en eneste natt utradere en polsk landsby eller en hviterussisk, jødisk ghetto».²⁶⁰ I 2003 skrev den tyske historikeren Christoph Rass boken *Menschenmaterial*²⁶¹ som tar for seg en divisjon i Wehrmacht. I *Menschenmaterial* legges det, ifølge Ulateig, frem sterke bevis på at denne vanlige Wehrmacht divisjonen begikk krigsforbrytelser nærmest på hverdagslig basis.²⁶² Ut fra denne informasjonen stiller Ulateig spørsmål om hvordan elitesoldatene i Waffen-SS kunne unngå deltagelse i krigsforbrytelser dersom en helt vanlig divisjon i Wehrmacht deltok i dette:

Det var helt umulig å skyve fra seg spørsmålet: Dersom en divisjon med helt vanlige, utskrevne unggutter kunne la seg bruke som bødler, og meie ned kvinner med små

²⁵⁹ Ulateig, 2006, s. 296.

²⁶⁰ Ulateig, 2006, s. 23.

²⁶¹ Det ser ut til at denne boken er et resultat av Rass sin doktorgradsavhandling fra 2001.

²⁶² Ulateig, 2006, s. 23.

*barn i armene i en grøft på et russisk jorde, hvordan kunne en divisjon av Himmlers politiske motiverte elitesoldater med dødningehodemerket, slippe unna de skitne, men planmessige pliktene?*²⁶³

Et lignende spørsmål går igjen når forfatteren stiller spørsmålet: «Kan denne historien være sann? Kunne virkelig soldater i en avdeling av Divisjon Wiking oppføre seg slik (...)?»²⁶⁴ etter å ha fortalt om gjenfortalt brutale hendelser hvor et stort antall jøder ble drept, og noen av de også torturert, kun få dager inn i krigen.²⁶⁵ Ulateig unngikk ikke lenger å stille kritiske spørsmål vedrørende frontkjempernes krigsdeltagelse. Det forekommer også at man *kunne* nekte å delta i henrettelser, som strider mot det Ulateig tidligere hadde blitt betrodd med av frontkjemperne selv, man måtte bare ha mot nok (i tillegg til at en av måtene for å nekte var å skyte seg selv, men stort sett var konsekvensen av å nekte at man ble foraktet og ydmyket).²⁶⁶

Spørsmålene som ble stilt var også rettet direkte til disse menneskene. Han stilte spørsmål på tomannshånd og forsøkte å få de til å innrømme det dersom de hadde sett noe eller deltatt selv.²⁶⁷ En norsk frontkjemper ble beordret til å drepe sovjetiske krigsfanger, men nektet. Om historien er sann kan man stille seg kritisk til, men det kan heller ikke utelukkes at den er det. Forfatteren skryter av frontkjemperens mot, men stiller også kritisk spørsmål etter at frontkjemperen forteller at han går ut fra at krigsfangene ble skutt av andre i enheten etter at han selv hadde nektet: «Men du visste at det var en krigsforbrytelse å skyte soldater som hadde overgitt seg?»²⁶⁸ Det er som om Ulateig stiller spørsmål til hvorfor han ikke grep inn i situasjonen for å forhindre krigsforbrytelsen som tok sted, men samtidig innrømmer han forståelse for at dette i praksis ikke lot seg gjøre og legger heller vekt på frontkjemperens mot som nektet ordren.²⁶⁹

Ulateig nevner grusomme historier som nordmenn ble vitne til. En nordmann ga «nådeskudd» til en jøde som hadde blitt tvunget til å spise et råttent hestehode for så å bli slått «halvt ihjel med spader», en annen så jøder grave sine egne graver og flere ble vitner til massakre og

²⁶³ Ulateig, 2006, s. 23.

²⁶⁴ Ulateig, 2006, s. 74.

²⁶⁵ Ulateig, 2006, s. 73-74.

²⁶⁶ Ulateig, 2006, s. 75 og s. 140.

²⁶⁷ Ulateig, 2006, s. 24.

²⁶⁸ Ulateig, 2006, s. 136.

²⁶⁹ Ulateig, 2006, s. 292.

andre overgrep.²⁷⁰ Det er allikevel vanskelig for Ulateig å identifisere individer som har deltatt i krigsforbrytelser. Han gir eksempler av vitnebeskrivelser og hva noen har sett, men det er vanskelig å nevne konkret hvilke individer som faktisk har deltatt i krigsforbrytelser. Konklusjonene han trekker er basert på en sammensatt vurdering av et omfattende arbeid med analyse og tolkninger av ulike kilder. Et konkret tilfelle vi kommer til er frontkjemper Sverre Ryen, som er skrevet om i tidligere kapitler om Ulateigs bok *Dagbok frå ein rotnorsk nazist*. Det nevnes at Ryen trolig opplevde represalier på nært hold, enten at han selv var delaktig eller *kun* var vitne til hendelsene.²⁷¹ I tillegg kommer et utdrag fra Ryens dagbok: «Vi gikk fra hus til hus, satte geværpipene inn gjennom dørene og trakk av. Mange triste skjebner å sjå, da det var bare kvinner og barn. Men i en krig kan man ikke bli centimental. Vi vet hva krigen gjelder.»²⁷² Hendelsene fra utdraget tok sted i Kroatia. Det kan virke som om dette utdraget forteller at Ryen selv var delaktig i drap av kvinner og barn, selv om det er umulig å slå fast hva som faktisk tok sted. Denne teksten har Ulateig inkludert i *Dagbok frå ein rotnorsk nazist* fra 1987, men i *Veien mot undergangen* formulerte han det slik: «Og andre steder skriver han [Ryen] at de stakk geværpipene inn gjennom vinduer og fyrte av, eller foretok «opprenskingsaksjoner»».²⁷³ Hvorfor han her ikke viser til direkte sitat fra dagboken og dermed utelater delen om at «det var bare kvinner og barn» (var disse etterlevende eller hadde de blitt drept) kan man lure på, men som konkludert tidligere så var denne boken langt mer passiv og hadde en apologetisk tilnærming. I alle fall er Ryen det mest konkrete tilfellet Ulateig finner frem til i *Jakten på masseorderne* når det gjelder å plassere individer opp mot krigsforbrytelser gjort av norske frontkjemper.

«Det er en bok som jeg vet noen vil bli forbannet over, og da tenker jeg mest på de gamle frontkjemperne. Men letingen etter sannheten kan enkelte ganger støte noen. Jeg har ikke kunnet la være å fortelle om resultatet av jakten på masseorderne, selv om jeg vet at somme vil si at jeg slår meg selv på munnen. Det er imidlertid ikke min stolthet det gjelder, men om å forstå en helt sentral side ved min egen samtid».²⁷⁴ Her tar forfatteren ansvar og oppsummerer selv hvordan dette ikke handler om hans stolthet, men om å rette opp i det som tidligere har blitt feilaktig fortalt i et ønske om å forstå en viktig del av historien.

²⁷⁰ Ulateig, 2006, s. 158-160.

²⁷¹ Ulateig, 2006, s. 238.

²⁷² Ulateig, 2006, s. 239.

²⁷³ Ulateig, 2002, s. 207.

²⁷⁴ Ulateig, 2006, s. 296.

Et kritisk blikk

Selv om Ulateig fortsetter å bruke uttrykk som «gamle krigere» og «kamerater» evner han i denne gang å løfte blikket sitt fra frontkjempernes egne beretninger. Han viser at han kan gjøre et godt stykke historikerarbeid med å grave i arkiv, dokumenter og lese seg opp på litteraturen. Det dukker stadig opp eksempler hvor han tviler på frontkjemperne, at han føler han har vært et offer for deres løgner og han er også i stor grad forsiktig med sine uttalelser.²⁷⁵

Etter å ha lest frontkjemper Olav Tuffs fortellinger spør Ulateig: «Hvorfor forteller han meg dette?»²⁷⁶ Dette etter å ha beskrevet Tuffs fortellinger som tilsynelatende ærlige. Dette var fortellinger som ikke var særlig hyggelig lesing.²⁷⁷ Ved å stille spørsmål ved disse ‘tilsynelatende ærlige’ fortellinger, retter Ulateig et kritisk blikk i retning Tuffs fortellinger. Dette blikket blir forsterket når man leser at han undres over hvorfor Tuff har vært så «ærlig». Kanskje hadde Tuff et behov for å fortelle så mye, men samtidig skjulte han kanskje noe også? Som tidligere fortalt var Tuff delaktig i krigsforbrytelser.²⁷⁸ Uavhengig av Tuffs motivasjon for å skrive og dele disse fortellingene, så er det Ulateigs evne til å stille kritiske spørsmål som her fortjener å nevnes ettersom denne evnen reflekterer hans utvikling fra boken han skrev fire år før.

«Jeg skrev en gang en bok om krigen deres, om veien deres mot undergangen. Den tok også for seg ryktene om overgrep, men da jeg var ferdig med boken, følte jeg fremdeles uro. Hva visste jeg egentlig om hva slags krig de hadde ført, utenom de blodige, ofte heltmodige slagene? Svaret var at jeg visste nok til ikke å kunne slå meg til ro med krigernes egne forsikringer, og samtidig så lite at jeg måtte vite mer».²⁷⁹ Her forteller han hvordan han etter *Veien mot undergangen* fortsatt ikke var tilfreds. Han var fortsatt nysgjerrig på hva som egentlig hadde skjedd og antyder at han, etter at boken var ferdigskrevet, var skeptisk til det frontkjemperne hadde fortalt og dermed også det han selv hadde skrevet. Denne refleksjonen kommer av en tolkning av utsagnet «jeg visste nok til ikke å kunne slå meg til ro med krigernes egne forsikringer».

²⁷⁵ Forsiktighet er en dyd som nevnes i Pauls artikkel fra 2014, s. 358.

²⁷⁶ Ulateig, 2006, s. 185.

²⁷⁷ Se Ulateig, 2006, fortellingene er skrevet på side 185-188.

²⁷⁸ Se ‘kildegrunnlag og kildebruk’-kapittelet under *Veien mot undergangen*.

²⁷⁹ Ulateig, 2006, s. 25.

Selvframstilling

Teksten består til dels av en fortellerstemme, et «jeg», som Paul tar for seg i tese 2 ved å skille mellom «literary» *personae* og «scholarly» *personae*. Disse skiller seg fra hverandre, men kan også overlappa kvarandre som er tilfellet med denne boken. I *Jakten på masseorderne* er dette «jeg-et» ofte brukt i sammenheng hvor forfatteren snakker om sitt eget arbeid eller tanker og følelser, for eksempel hvordan han har stilt spørsmål til frontkjemperne – enten indirekte eller direkte til, hvordan han har arbeidet med stoffet, hvordan han har blitt løyet til, hvordan han har følt sympati for enkelte eller til tider blitt forskrekket av stoffet han har undersøkt og om hans opplevelser med frontkjemperne som han har reist rundt med og deltatt i veteransamlinger med.

Forfatteren forsøker å finne ut av hva som bandt «de fire gamle krigerne», som han tilbrakte tid med i Østerrike, sammen. Som han selv sier så tvilte han på at det ikke var noe annett enn bare «ruiner av en tro og noen raserte verdier».²⁸⁰ Dette tyder på en iboende nysgjerrighet hos vedkommende. Det at Ulateig skriver at det er helt umulig å skyve fra seg spørsmålet om norske frontkjemperne deltok i massakre og andre krigsforbrytelser knytter seg til hans nysgjerrighet og ønske om hva som egentlig skjedd, og hva nordmennene på Østfronten egentlig drev med. Han er her ute etter å finne ut av sannheten, en praksis som er forbundet med historisk forskning.²⁸¹ Dette nysgjerrigheten går under tese 9 av Paul som forteller om historikerens ønsker med et arbeid.²⁸² Han ønsker blant annett å tilegne seg kunnskap,

Som vi så i *motiv*-kapittelet har ikke økonomisk gevinst vært en faktor i dette tilfellet.²⁸³ På denne måten framstiller han arbeidet sitt som uavhengig av ytre motivasjon. Samtidig kan arbeidet hans være motivert av en slags form for berømmelse, eller snarere en anerkjennelse for at han «retter opp i tidligere feil».

Forfatteren framstår sympatisk når han forklarer hvorfor han havnet i «dilemmaet» hvor man forsøker å forklare oppførselen til noen som har gjort onde gjerninger, men ender opp med å unnskyldte vedkommende i stedet. Han viser sympati ovenfor flere utover i boken. Blant annett for Sverre Ryen som det var «lett å identifisere seg med (ham) i hjertet» og frontkjempernes

²⁸⁰ Ulateig, 2006, s. 10.

²⁸¹ Paul, 2014, s. 351.

²⁸² Se tese 9.

²⁸³ Ulateig, 2006, s. 296.

«kvinner» som måtte lide gjennom mennenes straff og «opplevde ingen fred».²⁸⁴ På flere måter fremstilles han ‘menneskelig’, blant annet ved å nevne at han «av og til ble forskrekket» over det han hørte om frontkjempernes syn på jødene, Israel, USA og norske arbeidspartipolitikere.²⁸⁵ Han fremstiller seg selv som godtroende ved å ha stolt på frontkjempernes fortellinger, informasjon som han nå stilte spørsmål ved: «Hadde de løyet meg huden full?»²⁸⁶

Ulateig føler seg selv forrådt og måtte innrømme at hans informasjon som tidligere bøker baserte seg på ofte var «hentet fra de frivilliges egne beretninger og intervjuer, og velvillige historikere».²⁸⁷ Han lurte på om det er noe han har «oversett», som er et ganske unnskyldende ladet ord for mangel på et kritisk blikk. Her virker han å skifte fokuset fra sin mangel på kildekritikk til at leseren heller skal føle sympati for han som tross alt *bare* hadde gjort feilen ved å stole på de menneskene som fortrodde seg til han. Samtidig er han åpen om at kildegrunlaget hans fra tidligere bøker, bøker hvor han hadde fremstilt frontkjemperne som hederlige, var mangelfullt og kritikkverdige.

«Noen ganger under arbeidet har jeg følt meg som en kamerat som lar de andre i stikken (...) Men jeg spilte alltid med åpne kort overfor dem, og *jeg* hadde aldri sverget noen ed».²⁸⁸ Her fremstiller Ulateig seg som en forfatter med moral hvor han føler at han bryter tilliten til «kameratene» sine, men samtidig gjør dette for et større gode ved å finne sannheten og derfor er han også modig. I tillegg påpeker han at han alltid har vært ærlig med disse menneskene. Moral kan både være en dyd og man kan også oppnå moralske goder som beskrives i Pauls tese 5, samtidig er mot og ærlighet dyder som beskrives i tese 4.²⁸⁹

Selvframstillingen av at han er modig fortsetter gjerne i spørsmålene som «jeg-et» stiller til frontkjemperne. «Jeg stilte spørsmål til de gamle soldatene, helst på tomannshånd» og «Jeg sa det var likest at de fortalte hva de visste om krigsforbrytelser til meg først som sist, for enten ville jeg før eller senere avsløre og offentliggjøre dem» tydeliggjør hvordan han presset frontkjemperne, uten hell, til å være ærlige selv om de ble opphisset av slike spørsmål.²⁹⁰

²⁸⁴ Ulateig, 2006, s. 14-15.

²⁸⁵ Ulateig, 2006, s. 17.

²⁸⁶ Ulateig, 2006, s. 75.

²⁸⁷ Ulateig, 2006, s. 74-75.

²⁸⁸ Ulateig, 2006, s. 25.

²⁸⁹ Se tese 4 og 5 i oppgaven, men også Paul, 2014, s. 357-361.

²⁹⁰ Ulateig, 2006, s. 24.

Dette er vanskelige spørsmål som er ukomfortable å stille til «kamerater», men modigheten til forfatteren skinner i søken etter å finne ut sannheter. Forfatteren påpeker at «Letingen etter sannheten kan støte noen» og han er klar over at denne boken vil gjøre frontkjemperne forbannet. Han er også klar over at «somme vil si at jeg slår meg på munnen» når han motsier hans tidligere påstander, men at dette ikke gjelder hans stolthet og han ikke kan unngå å fortelle denne historien. Det virker altså å være mye å 'tape' for Ulateig, men han velger fortsatt å publisere denne boken som ut fra alle hans egne utsagn kan regnes som modig om man ser det ut fra hans rolle som «kamerat» med frontkjemperne.

Selvframstillingen er preget av en langt mer kritisk tilnærming til arbeidet med denne boken. Blant annet gjorde deltagelse i møter at forfatteren ble «mer betenkt».²⁹¹ Ulateig dras ikke lenger i to retninger, men drives mot å være mer objektiv²⁹² i sitt arbeid. Her unngår han i stor grad den konflikten som i tese 6 beskrives som med begrepet «relations», en konflikt som handler om at historikeren kan stå ovenfor flere motstridende forpliktelser.²⁹³ Forfatteren har ikke kunnet latt være å fortelle om resultatet av jakten på masseorderne, noe som danner et bilde av at hans selvoppfatning som historiker, som er skrevet om i tese 7, er preget av mål om tilegning av kunnskap og objektivitet. Dette bekreftes slik: «(...) [Det gjelder] å forstå en helt sentral side ved min egen samtid».²⁹⁴

Igjen kommer Ulateig med en påstand som skiller han fra 'andre'. «Materialet er så veldig, at den som påstår å ha skrevet den «definitive» historien om et emne som krigsforbrytelser begått av Waffen-SS-soldater, bare må karakteriseres som en bløffmaker».²⁹⁵ Igjen danner han et bilde av at han har en forståelse for dette emnet som ikke nødvendigvis alle besitter. Dersom det finnes noen andre der ute som hevder å ha skrevet den «'definitive' historien», som Ulateig sier, så skal de ses på som bløffmakere.

Kildereferanser

Som tidligere sagt er referanser viktig for historiefagets vitenskapelighet.²⁹⁶ *Jakten på masseorderne* lider av samme mangel på kildehenvisning som *Veien mot undergangen*.

²⁹¹ Ulateig, 2006, s. 20.

²⁹² Tese 5 beskriver at objektivitet er en dyd som kan tjene både historiske og moralske goder.

²⁹³ Se tese 6.

²⁹⁴ Ulateig, 2006, s. 296.

²⁹⁵ Ulateig, 2006, s. 299.

²⁹⁶ Se delkapittel «praktiske momenter» under analyse av *Veien mot undergangen*.

Kildehenvisninger underveis i boken mangler, utenom det som refereres til i selve teksten. Her hadde boken, for vitenskapelighetens skyld, vært tjent med å inkludere fotnoter. Bakerst i boken finner man en liste over kilder som har bidratt til verket og et register som gjør det enkelt å finne frem til forskjellige personer ved å lete etter navnet. Boken har altså referanser, men om noen skal etterprøve det som er skrevet hadde det vært praktisk med fotnoter underveis som refererer til sidetall for økt nøyaktighet. De færreste leser nok gjennom kildematerialet for å etterprøve en slik type tekst, men denne etterprøvbarheten er viktig for fagets vitenskapelighet.

Oppsummering

Før analysen av *Jakten på masseorderne* skal det nevnes at denne boken ble tatt bedre imot av kritikerne enn *Veien mot undergangen*. Selv om førstnevnte også har sine mangler, så ble den godt tatt imot av flere. Bokanmeldelser kommer blant annet med følgende skryt: «[Boken] inneholder (...) mye nytt stoff og viktig stoff om frontkjempernes liv og virke og ikke minst om selve krigen på Østfronten»²⁹⁷, «via et imponerende, detaljert og grundig detektivarbeid, belegger Ulateig at SS-enhetene hvor nordmenn gjorde tjeneste, beviselig deltok i massaker i Ukraina og Kroatia»²⁹⁸ og «nå har Ulateig snudd [i sitt syn på frontkjemperne], og det har han gjort etter grundige studier i tyske og engelske arkiver».²⁹⁹

Jakten på masseorderne er et oppgjør med Ulateigs tidligere forsvar av frontkjemperne. Han føler seg sveket etter å ha innsett av frontkjemperne har løyet han rett opp i ansiktet, eller i beste fall unnlatt å fortelle sannheter. De som viste han så stor tillit og betrodde seg til han hadde fortalt fortellinger preget av grove løgner. Han viste seg for godtroende til å stille kritiske spørsmål ved disse fortellingene tidligere, men dette endret seg i 2006 med denne boken. Han fremstiller seg selv som modig som stiller vanskelige og alvorlige spørsmålene direkte til frontkjemperne til tross for at de hisser seg opp når de var mottok slike spørsmål. Hele veien rettes det et kritisk blikk og han viser til eksempler hvor nordmenn var vitner til grusomme forbrytelser mot menneskeheten. Ulateig fører tunge argumenter for at nordmenn befant seg midt i sentrum av grove krigsforbrytelser. Dessverre har det seg slik at det er vanskelig å knytte individuelle norske frontkjemper opp mot krigsforbrytelser med solide bevis, en problematikk som også Ulateig kommer borti. Derfor holder Ulateig seg til

²⁹⁷ Pryser, 2006.

²⁹⁸ Kjekstad, 2006.

²⁹⁹ Rye, 2006.

konklusjonen som sier at «han regner med å ha ført bevis i denne boken for at de norske frivillige ble klar over hvilket gigantisk drapsprosjekt de deltok i».

Oppsummert sitter man igjen med et inntrykk av at forfatteren har gjort et grundig dykk i litteraturen, dokumentene og arkivene som finnes. Selvfølgelig har han ikke fått undersøkt alt av materiale, men begrunner dette med at materialet som kan forskes på rett og slett er av for stort omfang. Han har i stor grad lyktes å løsrive seg den emosjonelle tilknytningen til stoffet som han tidligere har hatt ettersom mange fra gruppen nordmenn han omtaler har blitt sett på som hans «kamerater». En kritisk tilnærming til tematikken kombinert med en evne til å stille ukomfortable, men viktige spørsmål gjør at troverdigheten heves betraktelig. Boken er på ingen måte perfekt og blant annet mangel på vitenskapelighet er kritikkverdig. Verket svekkes av svak kildeføring underveis i teksten, men det finnes en litteraturliste bakerst i boken. Totalt sett minner forfatterens persona om det Paul ofte refererer til som «arkivhistorikeren», samtidig som han har kombinert og tatt høyde for beretninger fra ulike hold.

5.5 Konklusjon Ulateig

I Pauls åttende tese påpeker han at ikke all forandring i historisk praksis henger sammen med endring av persona.³⁰⁰ I tese 3 så vi at persona ikke er en «maske» man kan ta av og på, det er noe som følger historikeren hele tiden. Holdningene, ferdighetene og karaktertrekkene er en del av en kontinuerlig tilstand, disse overføres til andre aspekter av livet og kan også utvikles.³⁰¹ Oppgaven forklarte i tese 2 at historikerens persona bare kan endre seg hvis et stort antall forskere endrer mening om hva som regnes å være en sammensetning av forpliktelser typisk for «ekte» historikere.³⁰² Så om man ikke kan si at Ulateigs persona har endret seg (noe jeg vil argumentere for at den har gjort), så kan man si at Ulateig har skrevet seg inn i ulike typer persona. I *Jakten på masseorderne* har Ulateig en vesentlig annerledes tilnærming til stoffet i form av metode og relasjon til forskningsobjektet. Dette har ført til at andre dyder og ferdigheter har kommet til uttrykk i denne boken enn i *Veien mot undergangen*. Erfaringene han gjorde mellom 2002 og 2006 førte til at han gikk fra en relativt ukritisk «modig forteller av en glemt gruppes historie» til å bli en nøktern, kritisk gransker.

³⁰⁰ Paul, 2014, s. 366.

³⁰¹ Se tese 3 og Paul, 2014, s. 355-357.

³⁰² Se tese 2.

Vi kan si at den historiker-persona som vi finner i *Veien mot undergangen* skiller seg fra den historiker-persona i *Jakten på masseorderne*. Dette skillet er i stor grad basert på kildegrunnlaget som danner utgangspunkt for sistnevnte bok, i tillegg til kildekritikken som er mye mer til stede. Spørsmålene som stilles er mer kritiske og holdningen til hele prosjektet virker å være mye mer objektivt enn innholdet i den første boken som har en tendens til å virke preget av emosjonell tilknytning til forskningsobjektet. Den mer kritiske tilnærmingen gjør at konklusjonen av forskning rundt samme tematikk er helt annerledes, selv om det også skal nevnes at kildematerialet er vesentlig annerledes hvor man i *Jakten på masseorderne* benytter seg av frontkjempenes egne beretninger i betydelig mindre grad sammenlignet med *Veien mot undergangen*.

6 Vegard Sæther – Krigshistorikeren som utelukket den virkelige krig?

Vegard Sæther (f. 1967) er en forfatter med hovedfag i historie, i tillegg til at han holder på med en dr.philos. avhandling med tematikk knyttet til norske frontkjemper. Sæther har også erfaring som lektor. Han har fungert som forfatter og redaktør i forbindelse med skrivingen av tre bind i bygdebokserien *Stor-Elvdal. Grend og slekt*. Når det gjelder krigshistorie har han skrevet seks bøker med slik tematikk. Senest i år ble *Møllergata 19 – Gestapos fengsel* publisert, og har allerede høstet god kritikk. I 2004 publiserte han *I grenseland. Den flygende kisten og andre historier om krigen i Østerdalen*, som kan ha spilt samme rolle for Sæther som det *Dagbok frå ein rotnorsk nazist* gjorde for Ulateig. På samme måte som Ulateigs bok fra 1987 fungerte som hans «inngangsbillett» inn i frontkjempermiljøet,³⁰³ gjorde kanskje Sæthers bok fra 2004 det samme for ham. Å kalle det en «inngangsbillett» er kanskje litt i overdrevent, men måten Sæther ble inkludert av frontkjempermiljøet hadde trolig sammenheng med at boken fra 2004 ikke var særlig kritisk til frontkjemperne – ifølge Østlendingen mente Sæther selv at tiden var inne for å se historien i et mer fordomsfritt lys, noe som kan fortelle oss litt om bokens natur.³⁰⁴ Andre bøker han har skrevet handler om blant annet krigsseilerne og frontsøstrene, i tillegg til boken denne oppgaven skal ta for seg: «*En av oss*». *Norske frontkjemper i krig og fred*. Denne boken er i stor grad basert på intervjuer som ble gjennomført i perioden 2004-2008,³⁰⁵ altså fra publiseringsåret til *I grenseland. Den flygende kisten og andre historier om krigen i Østerdalen* – som trolig har sammenheng med hans «inngangsbillett» til frontkjempermiljøet fra 2004. I debatten som oppstod i forbindelse med «Frontkjemper»-serien stod Sæther på motsatt side av Emberland, Sørli og co. Sæther var en av de som bidro til serien, og også forsvarte den i ettertid da den ble kritisert av andre historikere.³⁰⁶

6.1 Sammendrag av «*En av oss*». *Norske frontkjemper i krig og fred*

«*En av oss*». *Norske frontkjemper i krig og fred* er skrevet i kronologisk rekkefølge. Boken er godt skrevet, oversiktlig og leseren opplever at forfatteren har ført kildene nøye. Den begynner i mellomkrigsårene før den går over i krigsårene, etterfulgt av rettsoppjøret og

³⁰³ Ulateig benyttet begrepet 'inngangsbillett' i *Jakten på masseorderne* (2006), s. 14 om sin egen opplevelse med frontkjempermiljøet.

³⁰⁴ Sandberg, 2004.

³⁰⁵ Sæther, 2010, s. 329.

³⁰⁶ Sæther & Thoresen, 2021.

avsluttes med et kapittel om frontkjempernes liv etter soningen hvor blant annet krigens etterkjenninger, 'kameratskapet' og veterantreff får viet oppmerksomhet. En viktig del av boken er formidlingen av motiver og årsaker til hvorfor nordmennene vervet seg. Hoveddelen av oppgaven er lagt i krigsårene mellom 1941-1945, hvor hvert av disse krigsårene har fått tildelt et eget kapittel. Her tar forfatteren for seg soldatutdanningen, strategi som ble ført gjennom krigen, ulike operasjoner på Østfronten og frontkjempernes egne opplevelser. Sæther har i stor grad basert seg på intervjuer av de norske frontkjemperne, han sier selv at han har gjennomført «dybdeintervjuer med 50 tidligere frontkjemper»³⁰⁷. Han har også benyttet seg av blant annet brev fra fronten og privatarkiver. I mye mindre grad har han benyttet seg av forskningslitteratur og offentlige arkiver.

Bokens mangel på belysning av de nazistiske forbrytelsene er tidligere blitt påpekt som en svakhet. Niels Bo Poulsen, en av de danske historikerne bak *Under hagekors og Dannebrog*, kritiserer dette i en anmeldelse av boken ved å si at selv om tematikken rundt frontkjempernes forhold til krigsforbrytelser ikke er grundig undersøkt så «gør Sæther heller intet for selv at bringe forskningen fremad.»³⁰⁸ Ifølge Poulsen spiller disse forbrytelsene en sentral rolle i historien om de norske frontkjemperne. Poulsen har også skrevet at det tilsynelatende kan virke som at Sæther er av oppfatning av at de norske frontkjemperne var involvert i «ganske få forbrytelser.»³⁰⁹ Sæther viser for det meste til fortellinger om nordmenn som var vitner til krigsforbrytelser, men ikke at de deltok selv. Selv om Sæther ikke belyser tematikken i stor grad, er det verdt å nevne at i kapittelet om forfatterens egne refleksjoner kommer Sæther med denne påstanden: «det er nærmest utopisk å tro at alle nordmenn som befant seg på Østfronten, var så edle og hadde en så høy moral at de på et eller annet tidspunkt ikke deltok i slike handlinger.»³¹⁰ i forbindelse med spørsmålet om nordmenn deltok i massedrap.

6.2 Analyse av boken

Motiv

Som tidligere nevnt kan det være vanskelig, eller ifølge Skinner til og med umulig,³¹¹ å avdekke en forfatters motiv til å skrive en tekst. «*En av oss*». *Norske frontkjemper i krig og fred* er boken i denne oppgaven hvor det, hvert fall for undertegnede, er vanskeligst å

³⁰⁷ Sæther, 2010, s. 329.

³⁰⁸ Poulsen, 2012, s. 345.

³⁰⁹ Poulsen, 2012, s. 345.

³¹⁰ Sæther, 2010, s. 347.

³¹¹ Skinner, 2002, s. 95.

bedømme forfatterens motiv. Det som er enklere å avdekke er bokens intensjon. Sæther har selv skrevet at «hensikten med boken er verken å forsvare eller dømme, heller å presentere en ny måte å se historien på».³¹² Poulsen har blant annet påpekt et nytt perspektiv som Sæther bringer: «nyt i forhold til meget af den norske og den internationale litteratur om SS-frivillige er, at der gøres en hel del ud af den enkeltes netværk».³¹³ I tillegg er hans fokus på veteranenes følger i årene, han fokuserer blant annet på senskader og posttraumatiske symptomer, etter andre verdenskrig originalt.

Utenom intensjonen om å «presentere en ny måte å se historien på» virker det vanskelig å vise til noe som kan forklare forfatterens motiv, og oppgaven møter på problematikken som Skinner nevner i forhold til bedømming av forfatterens motiv. Originaliteten ved å presentere noe nytt er noe som kjennetegner historikere. Historikere vektlegger gjerne en original tilnærming, ifølge en undersøkelse av ‘fagfelleverderte paneldeltakere’.³¹⁴ Dette fokuset på originalitet og da gjerne et nytt perspektiv på historien skiller seg fra det vi tidligere i oppgaven har sett kan kjennetegne en journalists tilnærming til historieskrivingen.³¹⁵ Selv om dette ikke direkte knytter seg til motivet, kan dette drivet mot en original tilnærming knytte seg opp mot historikerens persona i dette tilfellet ettersom det sier noe om hans tilnærming til studieobjektet, hans utgangspunkt for metode og problemstilling.

Kildegrunnlag og kildebruk

Om man ved et raskt blikk ser på litteraturlisten bakerst i boken virker det som om Sæther har benyttet seg av et stort kildemateriale, hvor en stor del av det baserer seg på frontkjempernes egen versjon av historien. I stor grad baserer han hele arbeidet sitt på frontkjempernes egne fortellinger, enten det er fra de 50 intervjuene han har gjennomført av denne gruppen og beretninger – som brev fra fronten. Privatarkivene Sæther har benyttet seg av virker å være interessante, utenom dette er arkiver – særlig utenlandske arkiver – i stor grad utelatt.

De 50 ‘dybdeintervjuene’ gjennomført av Sæther er interessante. Selv har han skrevet: «spørsmålene har vært åpne; jeg ber personene fortelle om ... Målet har vært å få en bredest mulig dekning av viktig informasjon»,³¹⁶ noe som kan ha vært en lur fremgangsmåte. Med

³¹² Sæther, 2010, s. 17.

³¹³ Poulsen, 2012, s. 344.

³¹⁴ Guetzkow et al., 2004, s. 192 og 201-202.

³¹⁵ Se Lane, 2018 hvor det står «journalists need not provide a new perspective beyond the telling of an interesting story».

³¹⁶ Sæther, 2010, s. 329.

åpne spørsmål vil det trolig være lettere å la intervjuobjektet snakke uavbrutt uten å legge svar i munnen på den man intervjuer, og for at resultatet skal bli troverdig er det viktig at den som spør ikke legger svar i munnen på den som blir intervjuet.³¹⁷ Dette er et bevisst valg av Sæther som han begrunner med at hensikten var å få en bred dekning av viktig informasjon, noe som knytter seg til Sæthers kunnskap – et gode – om forståelsen av hvordan man håndterer muntlige kilder. I så måte knytter Sæther seg til en viktig gode i historiefaget. Hvor aktiv man skal være under et intervju er omdiskutert. En oppfatning er at man ikke skal avbryte informanten for mye, men heller være mer tilbakeholden – også om det kommer frem informasjon som man vet ikke stemmer overens med det man allerede vet. I andre tilfeller kan man være tjent med å stille seg kritisk til det som blir fortalt og gjerne stille kritiske spørsmål som kan utfordre intervjuobjektet.³¹⁸ Sæther har ikke presisert hvor aktiv han har vært i intervjuene, men dette har nok variert i mindre eller større grad.

Det står heller ikke noe om hvor kritisk forfatterens tilnærming har vært i disse intervjuene, annet enn at frontkjempernes forhold til ugjerningene som tok sted på Østfronten ikke er nevnt under hans tredelte oppdeling av intervjuenes struktur.³¹⁹ Dermed får man et inntrykk av at han ikke har stilt kritiske spørsmål rundt denne problemstillingen. Å utelukke denne vesentlige delen i intervjuene kan ha begrunnelse av at forfatteren ikke ønsker å påføre intervjuobjektene emosjonell belastning eller risikere å ødelegge forholdet han har til intervjuobjektene. Denne utelukkningen av et så sentralt aspekt av historien om frontkjemperne kan være legitimt, dersom dette aspektet undersøkes nærmere på andre måter. Det ser ikke ut til å ha skjedd i arbeidet med denne boken, og leseren kan sitte igjen med ett inntrykk – i likhet med det Poulsen mener er Sæthers oppfatning,³²⁰ at de norske frontkjemperne ikke var involvert i (særlig mange) forbrytelser. En slik feilfremstilling av forskningsobjektet kan være skummelt, men som tidligere nevnt påpeker Sæther i det minste at det trolig var noen nordmenn som på et eller annet tidspunkt deltok i masse mord på Østfronten.³²¹ Grunnen til at Sæther trolig ikke har vært nevneverdig kritisk i disse intervjuene kan ha sammenheng med det Herman Paul skriver i sin sjette tese,³²² hvor Paul beskriver at man kan oppleve forpliktelser som strider med hverandre. For eksempel kan Sæther som historiker være

³¹⁷ Andresen et al, 2019, s. 84.

³¹⁸ Grove & Heiret, 2020, s. 138.

³¹⁹ Sæther, 2010, s. 329.

³²⁰ Poulsen, 2012, s. 345.

³²¹ Sæther, 2010, s. 347.

³²² Paul, 2014, s. 362-363.

forpliktet til å belyse et så sentralt tema ved historien om frontkjemperne, men i viten om at dette er et sårbart tema som de fleste frontkjemper trolig ikke vil diskutere så kan han ha opplevd en motstridende forpliktelse om å forholde intervjuene i en kontrollert setting hvor han ikke risikerer å ødelegge sitt tilsynelatende gode forhold med frontkjempermiljøet.³²³

Varierende grad av kildekritikk?

Niels Bo Poulsen kritiserte Sæther for å ha fortalt den versjonen av historien som «SS-veteranerne foretrekker at huske», denne kritikken var særlig i lys av den manglende belysningen av forbrytelser begått på Østfronten.³²⁴ Kan man også trekke Poulsens konklusjon til resten av boken (ikke bare når det gjelder forbrytelsene)?

Sæther gjenforteller frontkjempernes historie med hjelp av informasjon han har tilegnet seg gjennom intervju av de norske frivillige. Forfatteren viser til forskning som, ifølge Sæther, sier at hukommelsen fungerer «på den måten at man gjenskaper erindringer hver gang man snakker om et spesielt tema. Dette blir forklart som en fotografisk erindring»³²⁵. Her virker det som om Sæther mener det er en ensidig styrke å bruke intervjuer av veteranene, selv om han poengterer at «erindringsforskyvning og tap av hukommelse er likevel faktorer det må tas høyde for».³²⁶ Det virker som om at Sæther ikke er så opptatt av risikoene ved å hovedsakelig lene seg på disse intervjuene som kilder. Han har for eksempel ikke nevnt at intervjuobjekter kan endre sine fortellinger ut fra hva som er akseptert å si og mene i dag.³²⁷

I boken fortelles det at forfatteren har mottatt relevante opplysninger fra blant annet enkelte frontkjemperes familier, da også pårørende etter de som falt i krigen.³²⁸ Dette nevnes kun kort i et par setninger. Disse opplysningene kan åpenbart være preget av bias, hvor familiene til frontkjemperne antageligvis vil stille de frivillige i et så godt lys som mulig grunnet emosjonell tilknytning og dermed kan opplysningene som har blitt gitt fra familien være preget av bias. Dette nevnes ikke, dermed sitter leseren igjen med et inntrykk av at disse opplysningene kan ha blitt tatt imot uten et kritisk blikk.

³²³ Det gode forholdet kommer til uttrykk ved at frontkjemperne har gitt Sæther tilgang til brev, de har latt seg intervju og de har til dels åpnet seg for han. Sæther skriver selv at han har deltatt på flere veteranmøter med tidligere frontkjemper, se s. 329.

³²⁴ Poulsen, 2012, s. 346.

³²⁵ Sæther, 2010, s. 330.

³²⁶ Sæther, 2010, s. 330.

³²⁷ Grove & Heiret, 2020, s. 128.

³²⁸ Sæther, 2010, s. 330.

Forfatteren har også hatt tilgang til brev fra felten ved Østfronten. Disse brevene er det «flere av de som ble intervjuet» som har stilt med.³²⁹ Ifølge Sæther er disse brevene uvurderlige kilder for en historiker som ser etter informasjon fra krigsårene, eller rettere sagt 1941-1945³³⁰ ettersom vervingen av nordmenn til tysk krigstjeneste i Waffen-SS først begynte i starten av 1941. I det som er skrevet om feltpostbrevene viser Sæther at han kan stille seg kritisk til disse som kilder da det ble gjennomført sensur av brevene som ble sendt fra og til frontkjemperne. I tillegg nevner han at soldatene «tilegnet seg en forholdsvis udetaljert skrivestil», hovedsakelig for å ikke risikere at brev som kunne lekke verdifull strategisk informasjon havnet i feil hender.³³¹ Her viser Sæther kildekritiske refleksjoner, hvor han nevner at Waffen-SS sin egen sensur og soldatenes udetaljerte skrivestil antageligvis har påvirket en del av brevenes natur.

Det er et av tegnene Sæther viser til kildekritikk. Et annet eksempel er at selv om «ingen av dem [frontkjemperne] vedkjenner å ha deltatt i dette [massedrap på Østfronten]», så trekker Sæther konklusjonen at det nærmest er «utopisk å tro at alle nordmenn som befant seg på Østfronten (...) på et eller annet tidspunkt ikke deltok i slike handlinger».³³² Det som er interessant er at denne tematikken nærmest er fraværende i boken, men allikevel trekker han denne konklusjonen. Alt i alt kan man si at Sæther viser en viss kompetanse når det gjelder ferdigheten kildekritikk, men samtidig kommer denne ferdigheten til uttrykk i varierende grad.

Spørsmålet om forbrytelser

I boken står det om nordmenn som vitnet til ulike overgrep, blant annet ugjerninger rettet mot jøder.³³³ Sæther viser også til et spørsmål om nordmenn var skyldige i overgrep mot sivilbefolkningen og partisanene. Dette spørsmålet besvares egentlig ikke, men Sæther hevder at «det er vanskelig å tenke seg at tilfangetatte partisaner i Jugoslavia ble behandlet mildere enn dem i Sovjetunionen».³³⁴ Sæther har skrevet at ingen av frontkjemperne på eget initiativ nevner hvordan det ble drevet med utsulting i kampen mot Sovjetunionen og heller ikke

³²⁹ Sæther, 2010, s. 336.

³³⁰ Sæther, 2010, s. 336.

³³¹ Sæther, 2010, s. 336-338.

³³² Sæther, 2010, s. 347.

³³³ Se blant annet Sæther, 2010, s. 94-95 som forteller om nordmenn som vitnet til hvordan jøder ble jaget av folk med våpen eller jaget ut i veien for å bli påkjørt av biler, samt en jøde som ble slått i hjel av en sivilist med en spade.

³³⁴ Sæther, 2010, s. 185.

massedrap ble tatt opp på frontkjempernes eget initiativ, i tillegg innrømte ingen av frontkjemperne selv krigsforbrytelser. Det var kun et fåtall som kommenterte utryddelsen av jødene, noen tvilte også på om antall drepte jøder faktisk er korrekt.³³⁵

Det vises til overgrep av sovjetiske styrker,³³⁶ i tillegg fortelles det om overgrep som skjedde hjemme i Norge. Frontkjemper Reidar Haaland, som i 1943 ble dimittert, fikk etter hvert en rolle som etterforsker i Gestapo. Sæther skriver: «under avhør av fanger gjorde han seg skyldig i flere overgrep»,³³⁷ som viser at hvert fall en av frontkjemperne var i stand til å utføre grusomheter (og da uten at dette var ved en krigsfront). Dette kan riktignok ha vært et spesialtilfelle, men dersom noen var i stand til å utføre slike gjerninger her i hjemlandet – hvorfor skal man ha grunn til å tro at det ikke var noen nordmenn som deltok i krigsforbrytelser ved den brutale krigføringen på Østfronten? Det er jo bevist, også i Sæther sin bok, at Waffen-SS har blitt knyttet til grove overgrep på Østfronten.³³⁸

Utenom det som er nevnt over er tematikken om de norske frivilliges egen rolle i ugjerningene som tok sted på Østfronten belyst i svært liten grad, men som nevnt tidligere så landet også Sæther allikevel på konklusjonen om at nordmenn på et tidspunkt kunne ha deltatt i slike handlinger.³³⁹ En kan konkludere med at Sæther sliter med å ta tak i en sentral side av tematikken, til tross for at hans tankegang når det gjelder spørsmålet om forbrytelser virker å vise evne til refleksjon.

Selvframstilling

Sæther fremstiller seg selv som ærlig ovenfor frontkjemperne ved at han har vært åpen om at han en dag ville skrive en bok om dem: «jeg [har] deltatt på flere veteranmøter hvor tidligere frontkjemperne har deltatt, og presentert prosjektet som ligger bak boken».³⁴⁰ Dette er et eksempel på at forfatteren fremstiller seg selv sannferdig, en dyd som Paul skriver om i sin fjerde tese,³⁴¹ hvert fall ovenfor frontkjemperne selv. Om framstillingen av frontkjemperne som leseren sitter igjen med etter å ha lest «*En av oss*». *Norske frontkjemperne i krig og fred* er

³³⁵ Sæther, 2010, s. 347-348.

³³⁶ Se Sæther, 2010, s. 154 hvor det står at to norske soldater var vitne til mishandlede tyske kvinner etter at de hadde et tidligere sovjetisk-kontrollert område.

³³⁷ Sæther, 2010, s. 287.

³³⁸ Sæther, 2010, s. 77.

³³⁹ Sæther, 2010, s. 347.

³⁴⁰ Sæther, 2010, s. 329.

³⁴¹ Paul, 2014, s. 360.

like sannferdig kan nok diskuteres, da leseren fort kan ha fått et feilaktig syn på frontkjemperne i forbindelse med tematikken rundt krigsforbrytelser. Dette kan diskuteres i lys av etos: har historikeren en faglig forpliktelse og et moralsk ansvar om å ta opp tematikk som Holocaust (som Poulsen i sin bokanmeldelse påpekte var en sentral del av tematikken)?³⁴² Undertegnede vil argumentere for at dersom man skal gjøre en avgrensning hvor man utelater en sentral del av tematikken, så er det ekstra viktig å sørge for at leseren ikke kan sitte igjen med et skjevt inntrykk av det som fremstilles. Dette kan for eksempel gjøres ved å påpeke at man utelater en viktig del av tematikken, men at man ikke ønsker å undergrave betydningen av denne tematikken. Man kan også ta et helt nøytralt standpunkt og oppfordre leser til å lese annen forskning dersom man ønsker å finne ut mer om denne sentrale delen av tematikken. Sæther har, etter min mening, ikke gjort nok for å sørge for at leser blir bevisst på at «*En av oss*» ikke tar for seg denne tematikken i strekkelig grad.

Forfatterens egen beskrivelse av arbeidsmetodene hans i forbindelse med intervjuene og undersøkelsene som er gjennomført³⁴³ får han til å fremstå grundig i sitt arbeid, grundigheten er også en av dydene som Paul skriver om i sin fjerde tese.³⁴⁴ Denne grundigheten kommer til uttrykk ved at Sæther har gjennomført en spørreundersøkelse med nøyaktighet. Blant annet forklarer han en skala han har benyttet, i tillegg forklarer han at han har måttet følge opp to av frontkjempernes svar da disse frontkjemperne hadde mangelfulle svar.³⁴⁵ Dette viser at Sæther har vært nøyaktig og grundig i dette arbeidet, og at arbeidet ikke er preget av slurv eller latskap. Denne nøyaktigheten kommer ikke bare til uttrykk her, men også i forordet hvor Sæther selv skriver: «i denne framstillingen vil jeg gå nøye inn på ulike frontopplevelser fra første til siste stund».³⁴⁶ Dermed knyttes forfatterens persona seg til nøyaktighet, som er en av dydene Paul har skrevet om i sin femte tese.³⁴⁷

Sæthers persona knytter seg til godet som handler om forståelse. Forfatteren viser at han er forståelsesfull, blant annet ved å innlede boken med at det for mange av frontkjemperne hadde vært vanskelig å fortelle om fortiden³⁴⁸ som soldater og tiden etter krigen da hvert

³⁴² Poulsen, 2012, s. 345.

³⁴³ Se Sæther, 2010, s. 329-355 hvor en grundig gjennomgang av intervjuene og spørreundersøkelser er nedskrevet.

³⁴⁴ Paul, 2014, s. 358-359.

³⁴⁵ Sæther, 2010, s. 330-331.

³⁴⁶ Sæther, 2010, s. 16.

³⁴⁷ Paul, 2014, s. 360.

³⁴⁸ Sæther, 2010, s. 13.

enkelt individ per definisjon var en landssviker.³⁴⁹ I tillegg viser han forståelse, og kanskje også sympati, for frontkjemperne i tiårene etter krigen. Blant annet viser han til at det i tiden etter krigen var vanskelig for mange frontkjemper å finne «naturlige samtalepartnere som de kunne dele sine spesielle erfaringer med, kanskje også fordi andre (de nærmeste) ikke ville vite».³⁵⁰ Han viser også forståelse for de frontkjemperne som gir uttrykk for at de helst vil glemme krigen.³⁵¹ Alt i alt er Sæthers persona sterkt preget av en menneskelig forståelsesevne ovenfor frontkjemperne.

Kildereferanser

Kilderefereringen i boken er godt gjennomført. Det er fotnoter i hvert kapittel og disse fotnotene finner man igjen i en lang liste over noter bakerst i boken. Denne listen er delt inn i kapitler, slik at man enkelt kan finne frem til det man vil undersøke nærmere. I tillegg presiserer Sæther at noen av frontkjemperne har blitt intervjuet tidligere enn publiseringsdatoen for hans verk, og at det på den måten kan komme informasjon som har vært tilgjengelig i tidligere verk. Sæther poengterer at han etter beste evne har forsøkt å oppgi fotnoter som forklarer opplysninger som har vært inkludert i tidligere verk,³⁵² dette fremstår som ryddig og oversiktlig. Her knyttes Sæthers persona til dyden integritet, som Paul skriver om der han viser til et sitat hvor dette begrepet klassifiseres som en dyd.³⁵³

Oppsummering

Selv om det er vanskelig å vite nøyaktig hva som var Sæthers motiv for denne boken, har oppgaven belyst at hans intensjon om å presentere et nytt perspektiv på historien kan være knyttet opp mot hans historikerbakgrunn. Kildegrunnet som er benyttet i Sæthers arbeid kunne vært av et bredere omfang med bedre representativitet. Hans intervjuer ser ut til å ha vært nøye gjennomført, men en mangel på kritisk perspektiv med hensyn til vanskelige tema kan antydes. Det er ikke tvil om at Sæther har god kunnskap når det gjelder hvordan man arbeider med muntlige kilder og intervju, men en tilnærming hvor kildekritikk stod mer sentralt i arbeidet med det muntlige materialet kunne vært fordelaktig. Mangel på belysning av viktig tematikk svekker historikerens persona, da denne tematikken fortjener mer plass i et slikt arbeid. Riktignok skal det sies at han ikke konkluderer med at nordmenn ikke deltok i

³⁴⁹ Sæther, 2010, s. 348.

³⁵⁰ Sæther, 2010, s. 320.

³⁵¹ Sæther, 2010, s. 350.

³⁵² Sæther, 2010, s. 343.

³⁵³ Paul, 2014, s. 362 (merk at det står om integritet i Pauls fotnote 67).

krigsforbrytelser. Han fremstiller seg selv som ærlig og redelig, med et arbeid som er preget av grundighet. Forfatterens persona er preget ulike dyder, ferdigheter og goder: integritet, grundighet, nøyaktighet, forståelse (ovenfor frontkjempernes situasjon), kunnskap og han viser tegn til kildekritikk. I tillegg er den påvirket av hans eget forhold til studieobjektet, hvor det virker som han har opplevd motstridende forpliktelser. Disse motstridende forpliktelsene er i form av at han vil beholde sitt gode forhold til frontkjempermiljøet, men samtidig opplever han motstridende konflikter som historiker. Det ender med at hans forpliktelser ovenfor frontkjempermiljøet har triumfert ettersom han stiller seg svært lite kritisk til et meget sentralt tema i historien om frontkjemperne: deres deltagelse i krigsforbrytelser. I overskriften «Vegard Sæther – Krigshistorikeren som utelukket den virkelige krig?» har jeg lånt begrepet «den virkelige krig» av Niels Bo Poulsen i hans anmeldelse av «*En av oss*», fra 2012. I boken anmeldelsen har Poulsen skrevet at Sæther «'kaster håndklædet i ringet', når det gjelder om at afdække den virkelige krig på østfronten frem for den version SS-veteranerne foretrekker at huske».³⁵⁴ Om Sæther har «kastet inn håndkleet» når det gjelder denne delen av frontkjemper-tematikken, får man bedømme selv.

³⁵⁴ Poulsen, 2012, s. 346.

7 Sigurd Sørлие – Krigshistorikeren som fokuserer på Holocaust

Sigurd Sørлие (f. 1975) er en utdannet historiker med doktorgrad fra Universitetet i Oslo.

Boken hans *Solkors eller hakekors: Nordmenn i Waffen-SS 1941-1945* (2015) var et resultat av hans doktorgradsavhandling i forbindelse med HL-senterets forskningsprosjekt, som startet opp i kjølvannet av debatten om norske frontkjemper som blusset opp i 2004.

Doktorgradsavhandlingen ble ferdigstilt i 2014, mens boken ble utgitt året etter. Sørлие, sammen med Emberland og Kott, utgjorde forskergruppen som fikk ansvar for HL-senterets forskningsprosjekt. Per dags dato er han førsteamanuensis og er ansatt ved Institutt for forsvarsstudier i Forsvaret. Han har bidratt stort i forbindelse med frontkjemper-tematikken. Som vi har sett har han skrevet bokanmeldelser av bøker som dreier seg om Waffen-SS og frivillige som tjenestegjorde i denne organisasjonen. Han har skrevet artikler, kronikker og holdt vitenskapelige foredrag som tar for seg samme tematikk. Hans forskningsbidrag fra HL-senteret har ført til et stort verk som vi skal ta for oss i denne oppgaven.³⁵⁵

I debatten som oppstod rundt NRK-serien «Frontkjemper» spilte Sørлие en viktig rolle, hvor han stod på samme side som blant annet historikerne Terje Emberland, Lars Borgersrud og Arnfinn Moland. Disse historikerne tok sterk avstand fra serien etter at de følte at serieskaperne ikke hadde lyttet til innspillene deres. I denne debatten skrev han, sammen med de overnevnte historikerne, flere kronikker om frontkjemperne og hvordan de ikke var ‘soldater som alle andre’.³⁵⁶

Sørliens kompetanseområder innebærer også minnekultur. Oppgaven har allerede referert til hans artikkel «From Misguided Idealists to *Genocidaires*: The Waffen-SS Volunteers in Norwegian Memory Culture» som tar for seg hvordan den norske allmennheten har omtalt gruppen og oppfattet dens rolle under 2. verdenskrig, artikkelen berører også frontkjempernes egen minnekultur. Her understreker han at tanken om at frontkjemperne var som soldater som ‘andre’ er misledende. Han angriper også myten om at gruppen ble foraktet etter andre verdenskrig og at de ble fremstilt som onde eller mindreverdige, og konkluderer med at dette ikke stemmer.³⁵⁷

³⁵⁵ Se Forsvaret, 2024 for oversikt over publikasjoner.

³⁵⁶ Se Sørлие et al., 5. april 2021.

³⁵⁷ Sørлие, 2014a, s. 294.

7.1 Sammendrag av *Solkors eller hakekors: Nordmenn i Waffen-SS 1941-1945*

Solkors eller hakekors: Nordmenn i Waffen-SS 1941-1945 er en omfattende analyse av de norske frontkjempernes motiver, erfaringer og holdninger. Boken tar for seg grunner til hvorfor disse menneskene vervet seg til å kjempe på tysk side, i tillegg til deres bakgrunn. Det gis en detaljrik beskrivelse av hvordan denne gruppen opplevde å gå gjennom den tyske soldatutdanningen, både den militære og den ideologiske opplæring. Sørli forteller om hvordan frontkjemperne opplevde hverdagen ved fronten, og hvordan opplevelsene ved fronten påvirket holdninger og reaksjoner blant gruppen. Kanskje det viktigste i boken er hvor omfattende spørsmålet om norske Waffen-SS frivillige deltagelse i krigsforbrytelser tas tak i. Sørli vektlegger å fortelle historien 'nedenfra' slik han forklarer i et av innledningskapitlene. Dette perspektivet kan være nyttig for å forstå mer av de «ordinære soldater og deres livsbetingelser, følelser, tanker og atferd». ³⁵⁸

Spørsmålet om hvorfor de norske frontkjemperne vervet seg står sentralt i boken. Blant annet var antisemittisme og rasisme viktige elementer i den komplekse sammenhengen av hvorfor de frivillige vervet seg. Samtidig kunne de også være styrt av andre faktorer: eventyrlyst, karriere, problemer i hjemmet og mer. ³⁵⁹

Boken tar for seg utdanningen som de norske frivillige møtte i tyske leire. Trolig til overraskelse for noen var ikke den ideologiske utdanningen var av særlig stort omfang, men de nazistiske verdiene og ideene ble allikevel indoktrinert. ³⁶⁰

Hva gjelder frontlivet til de norske frontkjemperne kan man gjennom dagbøker, brev og beretninger lese om en hverdag preget av elendighet. Allerede i bokens første side blir man møtt med en 18 år gammel frontkjemper som skjøt seg selv i armen i håp om å kunne dra hjem fra fronten. I senere avhør skal denne 18-åringen ha oppgitt at han slet med nerver og frykt i skyttergravene. ³⁶¹ Ellers får man et inntrykk av hvor fælt det måtte ha vært på fronten ved at man leser om mangel på mat og drikke, søvn og hygiene, som bidro til at sykdommer spredte seg gjennom skyttergravene og ble en del av hverdagen. ³⁶²

³⁵⁸ Sørli, 2015, s. 36-37.

³⁵⁹ Sørli, 2015, s. 134-141.

³⁶⁰ Se Sørli, 2015, kapittel 4.

³⁶¹ Sørli, 2015, s. 17.

³⁶² Se Sørli, 2015, kapittel 5.

Når det gjelder spørsmålet om nordmenns deltagelse i alvorlige krigsforbrytelser, skriver Sørliie at det finnes flere kilder som sannsynliggjør at norske frivillige i Wiking deltok i slikt – her drap på sivile, inkludert jøder. Det skrives også om vitner til norske frontkjemper deltagelse i mishandling og drap av sovjetiske krigsfanger. Ellers viser Sørliie til frontkjemper egne beretninger som forteller om krigsforbrytelser mot sivile.

7.2 Analyse av boken

Motiv

Motivet for denne doktorgradsavhandlingen skiller seg trolig fra motivene Ulateig hadde for sine bøker. Sørliies verk, er som nevnt flere ganger, et resultat av forskningsprosjektet som HL-senteret i 2005 fikk ansvar for etter at regjeringen besluttet å bevilge midler til det omfattende prosjektet³⁶³ som skulle utforske nordmenn i Waffen-SS nærmere.³⁶⁴ Ut fra kjennskap til konteksten rundt perioden på midten av 2000-tallet og et blikk rettet mot de viktige spørsmålene Sørliie stiller i sitt kapittel om problemstillinger, kan man tolke det slik at motivet for denne avhandlingen var å etablere omfattende kunnskap om nordmenn i Waffen-SS på flere plan. Kanskje særlig viktig, med tanke på bakgrunnen for bevilgning av penger til prosjektet, er spørsmålet om disse nordmennene visste om eller deltok i krigsforbrytelser, som Sørliie fremhever var et av de viktigste spørsmålene som ble diskutert både i den offentlige debatten og i historieskrivingen.³⁶⁵

Som Paul skriver i sin niende tese kan historikere bli påvirket av faktorer som karrieremuligheter, belønningssystemer innenfor academia og posisjon i makthierarkier. Alt dette kan være relevant for motivet bak denne doktorgradsavhandlingen, ettersom en doktorgrad unektelig vil løfte kandidatens karrieremuligheter og posisjon. I tillegg ble det tildelt økonomiske midler til forskningsprosjektet, både fra regjeringen og Institusjon Fritt Ord, Norges hjemmefrontmuseum og Institutt for forsvarsstudier.³⁶⁶ Om disse økonomiske midlene er verdt å jakte, sett opp mot ansvaret, arbeidsmengden og stresset som et slikt forskningsprosjekt medfører er nok usikkert. Paul skriver om at historikere oppfordres til å følge sine egne veier, men at det allikevel eksisterer impulser som kan føre til at man velger retninger som kan gi mer innflytelse, berømmelse eller økonomiske fordeler. Alt dette kan

³⁶³ Emberland & Kott, 2012, s. 9-10.

³⁶⁴ Sørliie, 2015, s. 15.

³⁶⁵ Sørliie, 2015, s. 18.

³⁶⁶ Sørliie, 2015, s. 15.

ligge til rette for motivet bak doktorgradsavhandlingen, men det er vanskelig å vite sikkert. Faktisk er det umulig å vite, dersom vi skal ta utgangspunkt i tanken om at det er umulig å antyde en teksts motiv, slik Quentin Skinner skriver i *Visions of politics: Regarding method*.³⁶⁷

Om man betrakter Sørliens interessefelt og kompetanseområder, som inkluderer militærhistorie, andre verdenskrig, norsk forsvarshistorie og krig og minnekultur,³⁶⁸ kan man nok anta at det i minste fall er en viss interesse for prosjektets forskningsobjekt og problemstilling. Uten tilstrekkelig kompetanse og interesse ville nok ikke Sørlie vært en av de tre som fikk tildelt forskerstillingene som ble utlyst ved HL-senteret i 2005. I tillegg ville det nok krevd ekstra pågangsmot for å holde på med et slikt omfattende prosjekt over så mange år dersom dette ikke var tematikk som forskeren hadde, i stor grad, nysgjerrighet for. Her kan tilfellet være at alle faktorene kan spille inn i et helhetlig bilde av bokens motiv: historikerens egen nysgjerrighet og interesse for feltet, mulighet for forbedring av karrieremuligheter og posisjon innen akademia.

Kildegrunnlag og kildebruk

Sørlie benytter seg av et omfattende kildemateriale som består av ulike kildetyper, dette gjelder både internasjonale kilder og norske kilder. I det leseren blar opp i boken og blir møtt med bokens forord vil man allerede her få et inntrykk i hvor grundig dette arbeidet er gjennomført, og hvor stort og mangfoldig kildegrunnlaget er. Når man leser i forordet leser man om forskningsreiser med historikerkollegaer, intervjuer av frontkjempere, tilgang til privatarkiver, institusjoner og individer som har stilt med kilder, i tillegg til eksperthjelp fra Norge og andre land. Det rettes takk til bibliotekarer som har hjulpet Sørlie med å finne fram og få tak i kilder. Sørlie har jobbet med internasjonale kilder og utenlandske forsknings- og arkivinstitusjoner, og bibliotek, hvor han har fått tekster oversatt. De mange takker som rettes til et stort antall mennesker, grupper og institusjoner setter lista høyt for hva en kan vente av kildemateriale videre i boken.

Som tidligere nevnt har Sørlie vært opptatt av å fortelle historien med et «nedenfra»-perspektiv. Dette perspektivet har han selv skrevet at kan føre til «mer kreativ kildebruk og

³⁶⁷ Skinner, 2002, s. 95.

³⁶⁸ Forsvaret, 2024.

større bevissthet om kildenes begrensninger».³⁶⁹ Ut fra det omfattende kildematerialet som legger grunnlaget for boken å dømme, stemmer nok dette.

Begrepet 'etos' har røtter tilbake til Aristoteles sin tid hvor han skrev om retoriske virkemidler. Ifølge Roger D. Cherrys artikkel om etos og persona fra 1988 har begrepet ofte blitt brukt av 'rhetorical theorists' for å uttrykke «focus on credibility, on the speaker's securing the trust and respect of an audience by representing him – or herself in the speech as knowledgeable, intelligent, competent, and concerned for the welfare of the audience».³⁷⁰ Som tidligere nevnt henger begrepene 'etos' og 'persona' sterkt sammen, og har ofte blitt sett på som begreper som overlapper hverandre. Om vi går ut fra sitatet nevnt over, hvor etos har som formål å bygge kredibilitet, troverdighet og respekt av leseren så gjør forordet til boken nettopp dette. På mange måter legger dette grunnlaget for leserens forventninger til boken videre. Forordet fungerer som en forsterkning av forfatterens etos hvor han får leserens respekt og troverdighet, samtidig som han fremstår som kunnskapsrik, intelligent og kompetent.

Bakerst i boken finner vi en oversikt over kildene Sørli har benyttet seg av. Denne oversikten danner en liste på intet mindre enn 30 sider. Listen inneholder kilder som ikke er publisert, kilder fra ulike museum, institusjoner og arkiv – i tillegg til upubliserte manuskripter, universitetsoppgaver, avhandlinger og mer. Oversikten over kildene som er benyttet i ulike arkiv er oversiktlig inndelt ut fra hvilke land man finner arkivene, dette oppleves ryddig og det gjør det enklere for de som eventuelt vil etterprøve opplysningene i boken. Kildelisten viser også til publiserte kilder, dette gjelder trykte kilder, kildesamlinger, litteratur, aviser og tidsskrifter. Underveis i tekstens fotnoter refereres det også til personlig kommunikasjon som intervjuer som har blitt gjennomført. Det er ingen tvil om at dette verket er basert på et enormt omfang av kilder som er nøye undersøkt, og som har resultert i solid forskning.

En problematikk vi har vært innom tidligere i oppgaven er hvordan kildematerialet i forbindelse med norske frontkjempere ofte kan være upålitelig, oppstykket eller vanskelig å finne. Denne problematikken viser også Sørli til: «Kildematerialet er til dels vanskelig tilgjengelig, fragmentarisk, spredt – og i stor grad – upålitelig».³⁷¹ Sørli forklarer at kilden

³⁶⁹ Sørli, 2015, s. 36-37.

³⁷⁰ Cherry, 1988, s. 256.

³⁷¹ Sørli, 2015, s. 39.

som er mest aktuell for problemstillingen og som også er tilgjengelig, er frontkjempernes egne beretninger. Som vi har sett under kapittelet «Kildegrunnlag og kildebruk» i analysen av *Veien mot undergangen* kan bruken av muntlige kilder være problematiske. Denne problematikken, i lys av frontkjempernes egne beretninger, beskriver Sørлие under «Kilder»-kapittelet:

Disse kildene er svært problematiske. Hensynet til den pågående rettsprosessen påvirket de forklaringene som ble gitt under landssvikoppgjøret, og heller ikke de senere intervjuene og beretningene er nødvendigvis pålitelige kilder til de frivilliges opplevelser under krigen. Menneskers historiske erindring foregår i samtiden og er gjenstand for stadig svekkelse, bearbeidelse og omtolkning. Hvilke minner og inntrykk som formidles til andre, avhenger av hvem vi snakker med, og traumatiske og problematiske minner kan bli refortolket eller fullstendig utelatt. Mange tidligere krigsfrivillige hadde minner av svært traumatisk karakter. I tillegg forelå det et sterkt behov for å rettferdiggjøre egne valg og handlinger både overfor seg selv og omgivelsene, blant annet som følge av landssvikstempelet og bevisstheten om det nasjonalsosialistiske Tysklands forbrytelser.³⁷²

Sørлие er åpenbart veldig klar over problematikken rundt bruken av frontkjempernes egne beretninger som kilder. Denne kunnskapen, kildebevisstheten og evnen til kildekritisk tenkning styrker historikerens persona i et akademisk perspektiv. Og om vi skal sammenligne Sørliens håndtering av dette særegne kildematerialet opp mot Ulateig sin i *Veien mot undergangen*, så ser vi at Ulateig «tror at de aller fleste av dem [frontkjemperne] ønsker å være ærlige»³⁷³ mens Sørлие derimot har valgt å begrunne sine valg mer grundig, og også poengtere at beretningene hovedsakelig burde brukes som supplement til andre kilder med forbehold om at de brukes med varsomhet.³⁷⁴ Varsomhet er en av dydene som Herman Paul viser til i sin fjerde tese,³⁷⁵ og i *Solkors eller hakekors: Nordmenn i Waffen-SS 1941-1945* kommer det til uttrykk at Sørлие har opptrådt i tråd med denne dyden. Forfatteren understreker også at hans forskning i all hovedsak er basert på upubliserte og publiserte kilder fra den historiske samtiden.³⁷⁶

³⁷² Sørлие, 2015, s. 39.

³⁷³ Ulateig, 2002, s. 6.

³⁷⁴ Sørлие, 2015, s. 39.

³⁷⁵ Paul, 2014, s. 358.

³⁷⁶ Sørлие, 2015, s. 39.

I boken forklares også problematikk rundt andre kildetyper, som for eksempel det Sørliere refererer til som «egodokumenter» (eksempelvis dagbøker og brev fra felten).³⁷⁷ Det hevdes at denne typen kilder har større verdi for historikere enn beretningene fra etterkrigstiden, men det vises også til problematikk i bruken av denne kildetypen. Blant annet gikk disse 'egodokumentene' gjennom to typer sensur: den ene var SS sine egne sensurorganer og den andre var soldaters egen selvsensur som de bedrev med for å ikke bryte feltpostreglementet.³⁷⁸ En måte man kunne unngå SS sine sensurorganer var ved å sende brev hjem gjennom medsoldater som skulle på permisjon. En må allikevel, som Sørliere understreker, ta hensyn til denne problematikken – i tillegg til ideen om at SS kan ha forsøkt å påvirke budskap som ble formidlet gjennom brevene.³⁷⁹

Spørsmålene om forbrytelser

Delen som omhandler krigsforbrytelser, får dedikert god plass i denne boken. Faktisk er kapittelet «Forbrytelser» det kapittelet som strekker seg over flest sider. Tidlig i boken, i delen om tidligere forskning og nåværende status på forskningen, viser Sørliere til Emberland og Kott som «legger videre frem ytterligere dokumentasjon på at nordmennene og deres avdelinger ble direkte involvert i drap på sivile, partisaner og krigsfanger under sin tjeneste på østfronten og Balkan».³⁸⁰ Sørliere viser også til Emberland og Kott ved en senere anledning, hvor han forteller at de grundig tar for seg temaet om Wikings omfattende involvering i krigsforbrytelser.³⁸¹ Flere av frontkjempernes egne beretninger forteller om hvordan de var vitner til krigsforbrytelser til sivile.³⁸²

En frontkjemper som har blitt skrevet om tidligere i denne oppgaven, Sverre Ryen, skrives også om i Sørlieres doktorgradsavhandling. Sørliere konkluderer også med at det er vanskelig å vite sikkert hva som skjedde i den konkrete situasjonen hvor Ryen med sitt kompani «gikk fra hus til hus, satte geværpipene inn gjennom dørene og trakk av»,³⁸³ men ut fra tolkningen til undertegnede antydes det også her at Ryen deltok i massakre på kvinner og barn. Ifølge Sørliere er det flere omstendigheter som peker i retning at innbyggerne av landsbyen, enten delvis

³⁷⁷ Sørliere, 2015, s. 41.

³⁷⁸ Sørliere, 2015, s. 42.

³⁷⁹ Sørliere, 2015, s. 42: her referer Sørliere videre til Latzel, *Deutsche Soldaten*, s. 30-31.

³⁸⁰ Sørliere, 2015, s. 33 som viser til sitat fra Emberland & Kott, *Himmlers Norge*.

³⁸¹ Sørliere, 2015, s. 234.

³⁸² Se for eksempel s. 358 hvor en nordmann opplyste til journalisten Evald O. Solbakken at han var vitne til mishandling og drap av flere hundre jøder.

³⁸³ Ulateig, 2006, s. 239.

eller helt, ble drept. En av disse forklaringene er at det sannsynligvis skulle en del til for at Ryen skulle beskrive det han vitnet som «triste scener», og at Ryen trolig ikke ville brukt en slik formulering dersom disse kvinnene og barna ikke var drept.³⁸⁴

Sørliie hevder at: «På et generelt plan hersker det således liten tvil: Det er all grunn til å tro at i det minste enkelte nordmenn (...) begikk grove folkerettsbrudd, inkludert drap»,³⁸⁵ men også at det «på et konkret plan (...) imidlertid [har vist seg] vanskelig å dokumentere at norske frivillige begikk slike forbrytelser».³⁸⁶ Han påstår at det finnes en rekke kilder som «sterkt sannsynliggjør at norske frivillige i Division Wiking deltok aktivt i drap på sivile – herunder også jøder.»³⁸⁷ Blant annet nevnes historien, som oppgaven også refererte til i «Tar ansvar»-kapittelet, hvor en nordmann gikk «bort til jøden og sendte en kule gjennom hodet på ham» etter at han hadde blitt tvunget til å spise et halvråttent hestehode og fått flere slag i hodet.³⁸⁸ I tillegg nevnes historier hvor 'Odd' hadde tatt hevn for hans kameraters dødsfall ved å slå ihjel «noen jødekvinner» og også at han deltok i mishandling av et jødisk ektepar. 'Olav' var involvert i å feste en håndgranat i en jødes munn, for så å trekke ut sikringen og løpe. Videre fortelles det om flere forferdelige hendelser hvor nordmenn var involvert i drap på sivile, inkludert jøder.³⁸⁹ Hva gjelder den systematiske mordpolitikken, står det skrevet at de fleste nordmennene i Wiking var «klar over at jøder ble drept i stor skala» og noen ga også full støtte til jødeutryddelsen.³⁹⁰

Boken forteller også om nordmenn som erkjente deltagelse i mishandling og drap av sovjetiske krigsfanger:

*Vi tok aldri fanger. Når russerne hadde gjort motstand til det siste og ville overgi seg, (...) og kom frem med oppstrakt armer, skjøt vi dem enten ned eller slo dem i hodet med geværkolben.*³⁹¹

En politirapport hvor tidligere omtalte 'Odd' avhøres, lyder slik:

*Da de fikk tak i dem, ble den ene sparket bevisstløs og begravet i levende live.*³⁹²

³⁸⁴ Sørliie, 2015, s. 396.

³⁸⁵ Sørliie, 2015, s. 378.

³⁸⁶ Sørliie, 2015, s. 378.

³⁸⁷ Sørliie, 2015, s. 380.

³⁸⁸ Sørliie, 2015, s. 380.

³⁸⁹ Se Sørliie, 2015, side 380-385.

³⁹⁰ Sørliie, 2015, s. 412-414.

³⁹¹ Sørliie, 2015, s. 385.

³⁹² Sørliie, 2015, s. 386.

Totalinntrykket å ha lest boken er at forfatteren ikke forsøker å snu seg vekk fra tematikken, men heller griper tak i det og besvarer spørsmålene vedrørende krigsforbrytelser på grundig vis. Sørлие viser hvordan de norske frontkjemperne deltok i mishandling og drap av sovjetiske krigsfanger, at det må ha vært kjennskap til masseutryddelsen av jødeutryddelsen blant gruppen og at et mangfold av kilder sannsynliggjør at de norske frivillige deltok i drap av sivile, inkludert jøder. Det poengteres jevnlig at man med fordel kan stille seg kritisk til noen historier, både der dette er naturlig å poengtere og også der det kanskje ikke virker så naturlig å poengtere.³⁹³ Gjennom boken poengterer han også selv om man kan sannsynliggjøre nordmenns deltagelse i krigsforbrytelser, så gjelder ikke dette *hele* gruppen frontkjemper. Historikerens persona knytter seg her til objektivitet-dyden, samt goder som rettferdighet³⁹⁴ hvor han hele tiden behandler stoffet på en rettferdig og objektiv måte.

Selvframstilling

I boken *De som falt* (2009) påpeker forfatter Eirik Veum at frontkjemperne var svært skeptiske og negative til HL-senterets forskningsprosjekt på grunn av premissene for prosjektet, derfor nektet også mange av dem å samarbeide med prosjektets forskere.³⁹⁵ I forordet takker Sørлие de frontkjemperne som har latt seg intervju i forbindelse med arbeidet av denne boken. Denne takken kommer til uttrykk slik: «Blant de tidligere krigsfrivillige var det mange som var skeptiske til prosjektet og som takket nei til å stille opp som muntlige kilder. På denne bakgrunnen er det desto større grunn til å takke dem som faktisk lot seg intervju.»³⁹⁶ Sørliens etos styrkes ved at han gjennomfører forskningen på et vis hvor han ikke tilsynelatende ikke er avhengig av frontkjempernes samarbeid, han vektlegger heller å være grundig i gjennomførelsen og dersom frontkjemperne nektet å samarbeide så fikk ham heller finne en alternativ måte å besvare spørsmålene sine. I tillegg fremstilles han i positivt ved å være takknemlig ovenfor de frontkjemperne som faktisk lot seg intervju.

Videre skriver Sørлие «Jeg har hele tiden ønsket å yte dem rettferdighet – ikke ved ukritisk å gjengi deres versjon av historien, men ved å gjøre et grundig arbeid og opptre redelig og balansert.»³⁹⁷ Her fremstiller han seg selv som rettferdig, objektiv og kildekritisk.

³⁹³ Her refererer jeg til frontkjempernes egne innrømmelser, for eksempel hvordan Sørлие på s. 384 skriver at «det aldri kan utelukkes» at frontkjemperne diktet opp historier for å få oppmerksomhet.

³⁹⁴ Paul har skrevet om både objektivitet og rettferdighet i sin femte tese på s. 360-361 i artikkelen *What is a scholarly persona? Ten theses on virtues, skills and desires*.

³⁹⁵ Veum, 2009, s. 333.

³⁹⁶ Sørлие, 2015, s. 13.

³⁹⁷ Sørлие, 2015, s. 13.

Fremstillingen av godet rettferdighet kommer til uttrykk ved at Sørliie har skrevet at han alltid har forsøkt å forholde seg rettferdig ovenfor frontkjemperne, og at han hele tiden har ønsket å opptre redelig og balansert. Her kommer også dyden objektivitet til uttrykk, i tillegg til at denne dyden – sammen med ferdigheten kildekritikk – kommer til uttrykk ved at han poengterer at han ikke gjengir frontkjempernes egen versjon av historien ukritisk. «Å opptre redelig» slik Sørliie beskriver det som gjør at hans persona knytter seg til dyden nøyaktighet, hvor man forsøker å være så klar, tydelig og ikke overse relevante faktorer.

Det at Sørliie understreker at han ikke har vært ute etter å gjenfortelle frontkjempernes egen historie på en ukritisk måte kan kanskje tolkes som en indirekte kommentar til andre som tidligere har gjort dette – for eksempel Ulateig i 2002? Eventuelt er dette bare for å vise til at dette er en del av problematikken i arbeid med dette temaet, at ‘noen’ har gjengitt frontkjempernes egen historie uten å stille seg kritisk til disse historiene. Denne problematikken opplevde Sørliie, med flere historikere, i praksis da NRK, i 2021, publiserte serien *Frontkjempere*. Dersom dette kan tolkes som en slik kommentar, så kan man vise til at Sørliie, riktignok på meget indirekte vis, setter et skille mellom seg selv og ‘andre’ (de som har vært ukritisk til frontkjempernes egne beretninger) og på denne måten få frem poenget om at han «har mer rett» enn ‘de andre’.

Forfatteren har skrevet at han hele tiden har ønsket å yte frontkjemperne rettferdighet, blant annet ved å «gjøre et grundig arbeid».³⁹⁸ Her knytter han seg direkte til dyden grundighet som Paul har skrevet om i sin fjerde tese. Her har Paul faktisk skrevet at grundighet er en dyd som er vanskelig å praktisere, og at årsaken til dette er at grundighet krever en høy motivasjon fra forskeren. Han viser til et sitat fra den amerikanske filosofen Linda Zagzebski som sier at en av utfordringene med både grundighet og rettferdighet stammer av en manglende lidenskap for sannheten.³⁹⁹ Det første avsnittet under dette delkapittelet viste hvordan Sørliie selv knytter seg til godet rettferdighet, men dette avsnittet viser også at han har knyttet seg til dyden grundighet – en dyd som ifølge Paul er vanskelig å praktisere uten en lidenskap for sannheten. Persona-begrepet er ofte sammensatt av begreper (dyder, ferdigheter og goder) som hører tett sammen. Det ser man også her hvor dyden grundighet nærmest er avhengig av en lidenskap for sannheten, som vil si at Sørliie har en stor interesse av å finne sannheten (i den grad historikere er ute etter å finne ‘sannheten’) dermed knyttes han også til ærlighet som er en dyd

³⁹⁸ Sørliie, 2015, s. 13.

³⁹⁹ Paul, 2014, s. 358-359.

fra Pauls fjerde tese. Her har Paul skrevet at dyder ofte henger sammen med ferdigheter, som for eksempel at dyder som ærlighet og nøyaktighet henger tett sammen med ferdigheten kildekritikk.⁴⁰⁰ Hvis vi kombinerer alt dette, i tillegg til det vi så under «Kildegrunnlag og kildebruk»-delkapittelet, så kan man ganske trygt konkludere med at Sørлие sitt arbeid er grundig gjennomført.

Opgaven har allerede gitt eksempler på Sørliens bevisste forhold til kildekritikk. Han har ikke gjengitt frontkjempenes versjon av historien ukritisk, men har heller hatt et ønske om å gjøre et grundig arbeid slik at han kan trekke rettferdige konklusjoner. Under «Kildebruk og kildegrunnlag» så vi hvordan forfatteren var bevisst på at man måtte bruke de problematiske, muntlige kildene med varsomhet. Dette antyder Sørлие at han har gjort, noe som gjør at han knytter seg opp mot dyden varsomhet.⁴⁰¹ Denne dyden har i dette tilfellet direkte sammenheng med ferdigheten kildekritikk, som igjen har sammenheng med ærlighet og nøyaktighet (vist i avsnittet over).

Gjennom boken viser Sørлие at han er, eller i hvert fall kan være, forståelsesfull. Når det gjelder spørsmålet «hvorfors drepte de?», hvor «de» leses som menneskene som selv utførte drapshandlinger, viser han til flere typer forklaringer. En interessant form for forklaring har rot i psykologien. Her viser Sørлие til konformitetsekperimentet av den polsk-amerikanske psykologen Solomon Asch i 1951, Milgram-eksperimentet og «Standford Prison Experiment».⁴⁰² Førstnevnte viste hvordan konformitetspress kan påvirke et individs atferd i en gruppe, Milgram-eksperimentet viste at et vanlig individ har stor lydighet til en autoritetsperson og sistnevnte viste hvordan en vanlig gruppe mennesker kan opptre fiendtlig og bli fiendtlige ovenfor fremmede dersom omstendighetene tillot det (eksperimentet ble avbrutt etter kort tid). Ved å vise til psykologien, og andre typer forklaringer, viser Sørлие at han er interessert i å *forstå* hvordan gjerningsmennene har vært i stand til å drepe. Samtidig viser Sørлие at han er forståelsesfull (som er et gode⁴⁰³), til tross for beretninger hvor frontkjemperne skal ha nektet ordre, i forbindelse med spørsmålet om hvorfor ikke flere nektet å gjøre som beordret:

⁴⁰⁰ Paul, 2014, s. 360.

⁴⁰¹ Paul, 2014, s. 358: varsomhet kan virke som en ferdighet, men som Paul sier så kan dyder og ferdigheter ligne. Varsomhet er altså en dyd.

⁴⁰² Sørлие, 2015, s. 365-366.

⁴⁰³ Paul, 2014, s. 359.

Dersom kravet om å delta i henrettelser eller endog massakrer kom fra en overordnet er det uansett sannsynlig at de aller fleste ville ha følt seg tvunget til å adlyde ordre. I et militært system er det lite rom for å reservere seg mot å utføre pålagte oppgaver, uansett hvor ubehagelige de måtte føles for den enkelte. Et vesentlig formål med all tradisjonell militær opplæring er nettopp å få soldatene til å adlyde enhver ordre uten å nøle.⁴⁰⁴

Kildereferanser

I oppgavens omtale av Ulateigs kildereferanser ble det nevnt at hans bøker kunne vært tjent med inkludering av fotnoter. *Solkors eller hakekors: Nordmenn i Waffen-SS 1941-1945* er gjennomsyret med fotnoter. Dette er hele tiden meget grundig gjennomført. Fotnotene er hele tiden nøye ført, og flere fotnoter gir leseren relevant informasjon. Dette fremstår som veldig ryddig og oversiktlig, det bidrar til en god opplevelse for leseren. Forfatterens etos styrkes av et såpass grundig arbeid.

Oppsummering

For å oppsummere analysen kan man si at selv om det kanskje kan være vanskelig å avgjøre bokens motiv, så er det lite tvil om at Sørliie har hatt en sterk motivasjon og lidenskap for sannheten og et ønske om å bringe et nytt perspektiv til hvordan man ser på historien. Om det ikke er åpenbart fra før, kan man begrunne det i at dyden grundighet her er uttrykt og dette er en dyd som oftest virker å være avhengig av en lidenskap for sannheten. Det virker også som om historikerens forhold til studieobjektet, eventuelt hans fravær av nær relasjon til studieobjektet, har ført til en objektiv, rettferdig og kildekritisk tilnærming til forskningen. Historikerens persona er preget av ulike dyder, ferdigheter og goder: troverdighet, rettferdighet, varsomhet, nøyaktighet, objektivitet, kompetanse, at forfatteren er kildekritisk, forståelse og kunnskapsrik. Forfatterens etos står sterkt og gjennom det grundige arbeidet får han en respekt av leseren.

⁴⁰⁴ Sørliie, 2015, s. 377.

8 Konklusjon

For å besvare problemstillingen har oppgaven sett på hvordan historikernes persona har kommet til uttrykk i de ulike bøkene. Det har blitt identifisert kjennetegn som er knyttet til historikerens persona, som viser hvordan historikerens persona kan komme til uttrykk i en tekst. Disse kjennetegnene går under kategoriene dyder, ferdigheter og goder. Oppgaven har vist hvordan flere av disse kan gå igjen, men også at de kan variere i større eller mindre grad. I tillegg er det noen dyder, ferdigheter og/eller goder som kun har vist seg framtrædende i enkelte verk. For å konkludere kan man si at dyder, ferdigheter og goder som henger sammen med historikerens arbeid kan være avhengig av historikerens motiv og forpliktelser, og også historikerens selv. Oppgaven har vist hvordan persona kan ha betydning for historikerens metode og sluttprodukt.

Oppgaven har sett på ulike typer historiker-persona og hvordan man kan gjenkjenne disse ved å identifisere ulike kjennetegn: dyder, ferdigheter og goder. Dette er faktorer som påvirker hvordan noe blir sagt og det kan også påvirke historikerens tilnærming til stoffet, for eksempel hans/hennes metode. I tillegg har analysen vist hvordan forfatterens forhold til forskningsobjektet kan ha påvirket arbeidet deres. Det har også blitt belyst hvordan historikerens persona kan bli preget av hva historikerens ønsker å undersøke.

Analysen har forsøkt å avdekke forfatterens motiv for å skrive de respektive bøkene. Det har vist seg vanskelig å peke ut hva som nøyaktig er, eller kan ha vært, motivet til disse bøkene. Som vist til fra Quentin Skinner sin bok, kan det faktisk være umulig å vite hva noens motiv er. En mening er at dette kun er noe forfatteren selv vet og man kan egentlig ikke finne ut av dette motivet med mindre forfatteren sier nøyaktig hva motivet er – og da med forbehold om at forfatteren snakker sant. Allikevel har oppgaven etter beste evne forsøkt å peke ut motiver, eller gjerne hensikten med de ulike bøkene ettersom intensjonen bak en bok ofte kan være lettere å lese seg til gjennom teksten enn det er å finne ut forfatterens motiv.

Det har blitt vist at Ulateig og Sæther sine henholdsvis gode og nære forhold til frontkjemperne, trolig har påvirket de på en slik måte at de har stilt seg mindre kritiske til frontkjempernes egne beretninger og deres egen versjon av historien. Dette ser man spesielt i Ulateigs *Veien mot undergangen* og Sæthers «*En av oss*» hvor begge bøkene i stor grad baserer seg på frontkjempernes egne fortellinger, og at disse bøkene ikke er like opptatt av å

belyse en sentral del av historien om frontkjemperne: frontkjempernes forhold til, og eventuelle deltagelse i, krigsforbrytelser på Østfronten. Det kan tenkes at det har vært vanskelig å stille spørsmål om denne delen av historien ettersom det kan oppleves som ukomfortabelt. I *Jakten på masseorderne* er Ulateigs metode preget av større avstand til frontkjemperne og han baserer seg i større grad på arkiv og dokumenter i dette arbeidet, noe som har ført til at han ser historien fra et annet perspektiv og evner å stille seg mer kritisk til stoffet. Avstand fra forskningsobjektet ser man også i Sørli sin bok, hvor han belyser flere viktige sider av tematikken og evner å ende opp med en fremstilling som oppleves rettferdig, og også balansert i den forstand at det ikke er en nådeløs dom av frontkjemperne. Han klarer å vise en forståelse for frontkjempernes opplevelser, samtidig som han er kritisk til deres gjenfortellinger.

Et interessant funn er hvor stor påvirkning historikerens forhold til studieobjektet kan ha. Både i Ulateigs *Veien mot undergangen* og Sæthers «*En av oss*» har man opplevd en tendens til at begge forfatternes forholdsvis nære og gode relasjon til studieobjektet har ført til at de ikke har vært så kritiske som de kanskje ville vært dersom de ikke hadde hatt en nær relasjon til studieobjektet. Mangelen på et tilstrekkelig kritisk blikk i begge bøker virker tilsynelatende å være grunnet historikerens nære forhold til frontkjemperne. I dette tilfellet har man altså sett at nær tilknytning til forskningsobjektet, som i dette tilfellet er ganske omdiskutert, kan føre til at man ikke er like kritisk og at man ikke tar opp viktig tematikk som kan oppleves som vanskelig/ukomfortabelt, noe som igjen kan føre til at den endelige teksten bærer preg av en apologetisk tone. I *Jakten på masseorderne* har oppgaven vist hvordan Ulateigs økte distanse til studieobjektet har ført til et arbeid som er preget av en persona som fører sterkere kildekritikk. Ulateigs motiv for boken han skrev i 2006 var annerledes enn boken som ble publisert i 2002, og dette har også preget dydene, ferdighetene og godene som kommer til uttrykk. I Sørli sin bok ser man et arbeid hvor historikeren har mye større avstand til studieobjektet og er ikke like preget av en nær relasjon til frontkjemperne. Oppgaven har vist at Sørli sin bok virker å være rettferdig fremstilt hvor det er praktisert god kildekritikk.

Et annet interessant funn, selv om dette er fra et smalt utvalg, er hvordan både en journalist og en historiker kan ha et ønske om å bringe noe fra fortiden som folk vet lite om, til lys. Oppgaven har vist at grunnene til dette *kan* være forskjellige, men at metoden deres for å gjøre dette antageligvis vil være forskjellig. Om vi følger den amerikanske professoren Lisa M. Lane sin tankegang så trenger ikke en journalist å komme med et nytt perspektiv, men kan

heller fokusere på en interessant historiefortelling som fanger leserens oppmerksomhet. Journalisten er ikke like strengt bundet til å grave i kilder, som en historiker gjerne er. I tillegg trenger ikke, ifølge Lane, en journalist å komme med en balansert fremstilling og på grunn av dette trenger ikke journalisten å benytte seg av like mange kilder som en historiker.⁴⁰⁵ Persona-begrepet er absolutt et nyttig begrep innenfor historiefaget, og kan også være et godt verktøy. Det kan være veldig nyttig å se nærmere på den implisitte og eksplisitte selvframstillingen til den som forteller, og hvordan dette påvirker kan påvirke tekster. Dette er informasjon man har hatt tilgang til tidligere, og er i så måte ikke ny kunnskap da man har visst dette fra før. Men det å se på hvordan historikeren forteller noe, er sterkt knyttet til hans eller hennes persona og derfor kan det også nyttig å ha kjennskap til dette begrepet.

Med denne oppgaven ville jeg undersøke hva man kan få ut av å anvende persona-begrepet, et begrep som i historiefaget ikke har blitt forsket på i stor grad, på et kontroversielt og (tidligere) tabubelagt tema – frontkjemperne – særlig i en periode hvor spørsmålet om deres deltagelse i krigsforbrytelser og Holocaust er blitt aktualisert. Det jeg faktisk har funnet ut er at et skarpt fokus på forfatterens selvframstilling (deres motiver for å forske på temaet, beskrivelse av arbeidsmetoder, beskrivelse av forholdet til eget studieobjekt, med mer) belyser hvordan etiske spørsmål spiller en rolle i historikernes arbeid, fra hvorfor man velger å skrive om et tema, til hvilke metoder man bruker, til hvordan man fremstiller sine funn i tekst. Jeg kunne kanskje hatt et større utvalg, men da kunne jeg ikke gått like mye i dybden. I tillegg har jeg ikke fått fininnstilt persona-begrepet i lys av dette materialet, men jeg har endt opp med en litt grovmasket kategorisering av «journalisten» og «historikeren». Pauls begrep er nok i utgangspunktet rettet mer mot å finne ulike typer historikere, og sånn sett kunne jeg kanskje behøvd et større materiale.

Hva er veien videre for forskning knyttet til begrepet *persona*? Denne oppgaven har analysert bøkene til tre ulike historikere, hvor totalt fire bøker har blitt analysert. Dette er ikke et veldig bredt utvalg, så det ville vært interessant å se om tendensene man ser i denne oppgaven stemmer overens med annen forskning dersom man utvider utvalget betraktelig. I tillegg har disse tre historikerne for seg et forskningsobjekt, de norske frontkjemperne, som bærer preg av diskusjon, følelser og uenighet. Det vil også være interessant å se på hvordan historikernes relasjon til forskningsobjektet kan påvirket arbeidet deres, dersom historikernes

⁴⁰⁵ Lane, 2018; Lane, L. M., personlig kommunikasjon, 3.-9. mai 2024.

forskningsobjekt ikke er like følsomt og omdiskutert som nettopp det frontkjemperne er. Et nært forhold mellom forsker og et forskningsobjekt som bærer mindre preg av kontroverser, vil trolig ikke påvirke blikket på en slik måte at forskning «lider» i like stor grad som vi har sett i *Veien mot undergangen* og «*En av oss*». Dermed vil det være interessant å se hvordan persona uttrykkes når arbeidet til forskerens nære relasjon er tematikk som ikke er like omdiskutert som de norske frontkjemperne, for eksempel se hvordan dette påvirker historikerens arbeidsmetode, tilnærming, motiv og trekk som dyder, ferdigheter og goder.

9 Litteraturliste

Bøker

- Andresen, A., Rosland, S., Ryymin, T. & Skålevåg, S. A. (2019) *Å gripe fortida* (2. utg). Det norske samlaget.
- Blindheim, S. (1977). *Nordmenn under Hitlers fane*. Norges Boklag.
- Browning, C. (1992). *Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland*. HarperCollins.
- Böhler, J. & Gerwarth, R. (Red). (2017). *The Waffen-SS: A European History*. Oxford University Press.
- Christensen, C. B., Poulsen, N. B. & Smith, P. S. (1998). *Under hagekors og Dannebrog. Dansker i Waffen-SS 1940-1945*. Aschehoug.
- Christensen, C. B., Poulsen, N. B. & Smith, P. S. (2005). *Under hagekors og Dannebrog. Dansker i Waffen-SS 1940-1945*. Aschehoug.
- Christensen, C. B., Poulsen, N. B. & Smith, P. S. (2019). *Waffen-SS – Europas nazistiske soldater*. Gyldendal.
- Emberland, T. & Kott, M. (2012). *Himmlers Norge: Nordmenn i det storgermanske prosjekt*. Aschehoug.
- Folkenborg, H. R. (2018). *Én fortid – mange fortellinger: introduksjon til historiebruk*. Cappelen Damm Akademisk.
- Grove, K. & Heiret, J. (2020). Å arbeida med munnlege kjelder. I L. Melve & T. Ryymin (Red.), *Historikerens arbeidsmåter* (s. 122-147). Universitetsforlaget.
- Gutmann, M. R. (2017). *Building a Nazi Europe: The SS's Germanic Volunteers*. Cambridge University Press.

Gustavo, C. (1990). *Hitler and the Peasants: Agrarian Policy of the Third Reich, 1930-1939*. Berg Publishers Limited.

Hitler, A. (1972). *Mein Kampf*. (R. Manheim, Overs.). The Houghton Mifflin Company. (Opprinnelig utgitt 1925).

Hoffmann, C. (2013). Nasjonalhistorie og minoritetshistorie: jødisk historiografi i Norge. I Heiret, J., Ryymen, T. & Skålevåg, S. A. (Red.). *Fortalt fortid. Norsk historieskriving etter 1970* (s. 240-263). Pax Forlag.

Krivosjejev, G. F. (1997). *Soviet Casualties and Combat Losses in the Twentieth Century*. Stackpole Books.

Lehman, I. M. (2016). Cherry's contribution to the rhetorical theory for self-representation: ethos and persona. Does the 'real self' of the writer exist? I K. Ciepiela (Red.), *Identity in Communicative Contexts* (s. 189-200). Peter Lang AG.

Maerz, S. (2010). *Okkupasjonstidens lange skygger: Fortidsbearbeidelse i Norge som identitetsdiskurs*. Unipub.

Melve, L. & Ryymen, T. (Red.). (2020). *Historikerens arbeidsmåter*. Universitetsforlaget.

Melve, L. & Ryymen, T. (Red.). (2020). Hvordan komme frem til de gode spørsmålene? I L. Melve & T. Ryymen (Red.), *Historikerens arbeidsmåter* (s. 16-25). Universitetsforlaget.

Melve, L. (2020). Kildekritikk – en kort historikk. I L. Melve & T. Ryymen (Red.), *Historikerens arbeidsmåter* (s. 34-43). Universitetsforlaget.

Melve, L. (2020). Kilder, kildekritikk og historieskrivingens vitenskapelighet – noen historiske eksempler. I L. Melve & T. Ryymen (Red.), *Historikerens arbeidsmåter* (s. 200-214). Universitetsforlaget.

- Melve, L. & Ryymän, T. (Red.). (2020). Valg av kildematerialer, arbeidsmåte og tilnærming. I L. Melve & T. Ryymän (Red.), *Historikerens arbeidsmåter* (s. 26-33). Universitetsforlaget.
- Michelet, M. (2018). *Hva visste hjemmefronten?* Gyldendal Forlag.
- Palmer, R. R., Colton, J. & Kramer, L. (2014). *A History of Europe in the Modern World* (11. utg.). McGraw-Hill Education.
- Paul, H. (2022). *Historians' Virtues: From Antiquity to the Twenty-First Century*. Cambridge University Press.
- Ringvej, M. (2023). Avmaktens skyteskive: Om debatten rundt *Hva visste hjemmefronten?* I M. Tangestuen (Red.), *Krigen, Holocaust og Hjemmefronten* (s. 11-30). Dreyers Forlag Oslo.
- Ryymän, T. (2020). Å arbeide med tekstanalyse. I L. Melve & T. Ryymän (Red.), *Historikerens arbeidsmåter* (s. 44-69). Universitetsforlaget.
- Sachnowitz, H. & Jacoby, A. (1976). *Det angår også deg. Fortalt til Arnold Jacoby*. J. W. Cappelens forlag.
- Skinner, Q. (2002). *Visions of politics. Volume 1, Regarding method*. Cambridge University Press.
- Stein, G. H. (1966). *The Waffen SS: Hitler's Elite Guard at War, 1939-1945*. Cornell University Press.
- Stugu, O. S. (2021). *Den andre verdenskrigen i norsk etterkrigsminne*. Det norske samlaget.
- Sæther, V. (2010). «En av oss». *Norske frontkjempere i krig og fred*. Cappelen Damm AS.
- Sørli, S. (2014a). From Misguided Idealists to *Genocidaires*: The Waffen-SS Volunteers in Norwegian Memory Culture. I R. Zimmermann (Red.). *From patriotic memory to a*

universalistic narrative: shifts in Norwegian memory culture after 1945 in comparative perspective (s. 273-295). Klartext Verlag.

Sørli, S. (2015). *Solkors eller hakehors: Nordmenn i Waffen-SS 1941-1945*. Universitetet i Oslo.

Ulateig, E. (1987). *Dagbok frå ein rotnorsk nazist*. Det Norske Samlaget.

Ulateig, E. (2002). *Veien mot undergangen: Historien om de norske frontkjemperne*. Forlaget Reportasje.

Ulateig, E. (2006). *Jakten på masseorderne*. Forlaget Reportasje.

Vestrheim, G. (2018). *Klassisk retorikk*. Dreyers Forlag Oslo.

Veum, E. (2009). *De som falt. Nordmenn drept i tysk krigstjeneste*. NRK Aktivum.

Waage, H. H., Tamnes, R., & Vik, H. H. (Red.). (2013). *Krig og fred i det lange 20. århundre*. Cappelen Damm Akademisk.

Wegner, B. (1990). *The Waffen-SS. Organization, ideology and function*. Blackwell Pub.

Fagartikler og tidsskrifter

- Brustein, W. I. & King, R. D. (2004). Anti-Semitism in Europe before the Holocaust. *International Political Science Review*, bind 25 (1), s. 35-53.
- Cherry, R. D. (1988). Ethos Versus Persona. *Written Communication: An International Quarterly of Research, Theory, and Application*, bind 5 (3), s. 251-276.
- Cornell University Press. (1983). Back matter. *Central European History*, bind 16 (3), s. 3.
- Daston, L. & Sibum, H. O. (2003). Introduction: Scientific Personae and Their Histories. *Science in Context*. bind 16 (1-2), s. 1-8.
- Figueiredo, I. D. (2001). De norske frontkjemperene: hva litteraturen sier og veien videre. *Historisk tidsskrift*, Bind 80 (4), s. 531-551.
- Grondelski, J. M. (1991). What is the Holocaust? *New Blackfriars*, bind 72 (854), s. 482-488.
- Guetzkow, J., Lamont, M. & Mallard, G. (2004). What Is Originality in the Humanities and the Social Sciences? *American Sociological Review*, bind 69 (2), s. 190-212.
- Hajek, K. M., Paul, H. & ten Hagen, S. L. (2024). Objectivity, honesty, and integrity: How American Scientists talked about their virtues, 1945-2000. *History of Science*, bind 62 (1), s. 1-28.
- Heiret, J. (2023). Hva kan vi vite om det norske holocaust? En analyse av Michelet-debatten. *Historisk tidsskrift*, bind 102 (1), s. 7-26
- Helland, F. (2024). Holocaust ved skyting. SS-Wiking på dødsmerkene i Galicia. *Agora*, (1-2), s. 176-207.
- Levy, D. & Sznajder, N. (2002). Memory Unbound: The Holocaust and the Formation of Cosmopolitan Memory. *European Journal of Social Theory*, 5 (1), s. 87-106.

Paul, H. (2014). What is a Scholarly Persona? Ten theses on virtues, skills, and desires. *History and Theory*, bind 53 (3), s. 348-371.

Paul, Herman. (2016). Sources of the Self: Scholarly Personae as Repertoires of Scholarly Selfhood. *Low Countries Historical Review*, bind 131 (4), s. 135-154.

Simonsen, K. B. (2019). Holocaustbenektelse i *Folk og Land* (8. mai), 1948-1975. En diskurs tar form. *Historisk Tidsskrift*, bind 98 (1), s. 8-25.

Storeide, A. H. (2019). Local and National Memories of WWII in a Transnational Age: The Case of Norway. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, bind 32, s. 459-474.

Sørensen, Ø. (1989). Forskningen om krigen i Norge: tradisjonelle og nye perspektiver. *Nytt Norsk Tidsskrift*, bind 6 (1), s. 40-58.

Sørli, S. (2024). I dødens tjeneste. De SS-frivillige og holocaust. *Agora*, (1-2), s. 151-175.

Bokanmeldelser

- Kjekstad, E. (2006). *Svart bok for norske SS-soldater* [Anmeldelse av *Jakten på masseorderne*, av E. Ulateig]. *Nationen*, 2006, 27. november, s. 20.
- Larssen, L. D. (2002). Spenning og rot om frontkjemperne [Anmeldelse av *Veien mot undergangen*, av E. Ulateig]. *Tønsbergs Blad*, 2002, 28. desember, s. 13.
- Poulsen, N. B. (2012). *Vegard Sæther: «En av oss»*. *Norske frontkjempere i krig og fred*. [Anmeldelse av «En av oss», av V. Sæther]. *Nordisk Østforum*, bind 26 (3-4), s. 343-346.
- Pryser, T. (2006). *Jakten på masseorderne* [Anmeldelse av *Jakten på masseorderne*, av E. Ulateig]. *GD*, 2006, 28. november. Hentet fra <https://www.gd.no/boker/jakten-pa-masseorderne/s/1-934610-2438557>
- Rye, O. (2006). *Nordmenn deltok i massedrapene* [Anmeldelse av *Jakten på masseorderne*, av E. Ulateig]. *Arbeidets Rett*, 2006, 24. november, s. 31.
- Sørli, S. (2018). *Jochen Böehler and Robert Gerwarth (eds), The Waffen-SS: A European History*. [Anmeldelse av *The Waffen-SS: A European History*, av H. Böehler & R. Gerwarth]. *Journal of Contemporary History*, bind 53 (2), s. 446-447.
- Sørli, S. (2019). Martin R. Gutmann, *Building a Nazi Europe: The SS's Germanic Volunteers* [Anmeldelse av *Building a Nazi Europe: The SS's Germanic Volunteers* av Martin R. Gutmann]. *European History Quarterly*, bind 49 (2), s. 320-322.
- Westlie, B. (2003). *Krigens hunder: Om den nordiske frontkjemperlitteraturen* [Anmeldelse av *Veien mot undergangen*, av E. Ulateig]. *Prosa: tidsskrift for skribenter*, bind 9 (5), s. 5-12.
- Zoellick, R. B. (1995). *Journalists as Historians*. [Anmeldelse av *Self-Inflicted Wounds: From LBJ's Guns and Butter to Reagan's Voodoo Economics*, av H. Rowen]. *Foreign Policy*, (98), s. 198-202.

Avisartikler

ALFA. (1970). Der Führers død. *Folk og Land*.

Borgersrud, L., Sørлие, S., Emberland, T. & Moland, A. (2021, 5. april). Krigsforbrytelsen og skjønmmalingen. *Dagsavisen*.

<https://www.dagsavisen.no/debatt/2021/04/05/krigsforbrytelsen-og-skjonnmalingen/>

Flyum, O. (2013, 1. oktober). Olav Tuff (91): Vi brente en kirke med sivilister. *NRK*.

<https://www.nrk.no/dokumentar/--nordmenn-deltok-i-drap-pa-sivile-1.11262316>

Hagen, T. I. (2021, 10. mai). Hitlers høyest dekorerte nordmann nektet for landssvik. *NRK*.

<https://www.nrk.no/innlandet/xl/hitlers-hoyest-dekorerte-nordmann-nektet-for-landssvik-1.15424053>

Hjeltnes, G. (2021, 16.april). Frontkjempernes blodspor gjennom Europa. *Aftenposten*.

<https://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/i/vAJlJL/frontkjempernes-blodspor-gjennom-europa>

Jakobsen, O. & Svarstad, A. (1999, 3. desember). Bok finansiert av nazi- penger. *Dagbladet*.

<https://dagbladet.no/nyheter/bok-finansiert-av-nazi--penger/65561378>

Mæland, K. B. (2021, 29. april). Kringkastingsrådet roser «frontkjemperne». *Nettavisen*.

<https://www.nettavisen.no/nyheter/kringkastingsradet-roser-frontkjemperne/s/12-95-3424120849>

Pedersen, B. E. (2021, 23. februar). Kritiserer Vega forlag. *Dagsavisen*.

<https://www.dagsavisen.no/kultur/2014/09/05/kritiserer-vega-forlag/>

Sandberg, T. (2004, 30. juni). Ny dokumentasjon om krigenshistorie. *Østlendingen*.

<https://www.ostlendingen.no/arkiv/ny-dokumentasjon-om-krigenshistorie/s/2-2.2757-1.4483646>

Stenwig, S. (2021, 12. april). «Frontkjemperne» på NRK er en mislykket dokumentar.

Aftenposten.

<https://www.aftenposten.no/meninger/debatt/i/R97bjx/frontkjempere-paa-nrk-er-en-mislykket-dokumentar>

Svarstad, A. (2021, 2. april). NRK glorifiserer SS-frontkjemperne i ny serie. *Nettavisen*.

<https://www.nettavisen.no/norsk-debatt/nrk-glorifiserer-ss-frontkjemperne-i-ny-serie/o/5-95-210600>

Sæther, V. & Thoresen, K. F. (2021, 21. april). På tide å svare om «Frontkjemper».

Aftenposten. <https://www.aftenposten.no/meninger/debatt/i/WOzxRK/paa-tide-aa-svare-om-frontkjemper>

Sørli, S., Emberland, T., Borgersrud, L. & Moland, A. (2021, 5. april). Frontkjemperne var ikke soldater som alle andre. *VG*.

<https://www.vg.no/nyheter/meninger/i/PRJx7J/frontkjemperne-var-ikke-soldater-som-alle-andre>

Thoresen, K. F. (2021, 6. april). En frontkjemperens motiv. *NRK*. <https://www.nrk.no/ytring/en-frontkjemperens-motiv-1.15444853>

Avhandlinger, masteroppgaver, hovedoppgaver og universitetsoppgaver

Blindheim, S. (1974). *Frontkjemperbevegelsen*. [Hovedoppgave]. Universitetet i Oslo.

Dahl, O. A. (1972). *Frontkjemperbevegelsen i Norge, med særlig vekt på «Den Norske Legion»* [Hovedoppgave]. Universitetet i Oslo.

Stenwig, S. (2014). *Ideologi eller pragmatisme? En studie av nordmenn i tysk krigstjeneste som flyktet til Sverige 1941-1945* [Masteroppgave]. NTNU.

<https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/handle/11250/243189>

Stumlien, T. M. (2023). Fremstillingen av norske frontkjemper i norsk historieskrivning etter ca. 2000 [Eksamensoppgave, HIS303]. Universitetet i Bergen.

Stumlien, T. M. (2023). Historisk forskningslitteratur: Ikke-tyske frivillige i Waffen-SS og deres rolle i krigsforbrytelser og folkemord [Eksamensoppgave, HIS301].

Universitetet i Bergen.

Strømsnes, C. S. (2023). *Hva er en ekte historiker? Om scholarly persona og troverdighet i Michelet-debatten* [Masteroppgave]. Høgskulen på Vestlandet.

<https://hvlopen.brage.unit.no/hvlopen-xmlui/handle/11250/3087524?show=full>

Sørli, S. (2014b). *Solkors eller hakehors: Nordmenn i Waffen-SS 1941-1945* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.

Nettsider

Amnesty International. (u.å.). *Krig*. <https://amnesty.no/krig>

Banik, V. K. (2024, 8. mars). Holocaust. I *Store Norske Leksikon*. <https://snl.no/Holocaust>

Cappelen Damm. (u.å.). *Det angår også deg*. https://cappelendamm.no/_det-angar-ogsa-deg-herman-sachnowitz-arnold-jacoby-9788202529451

Courtade, M. (2021, 22. oktober). *Antisemittisme*. Antirasistisk senter. <https://antirasistisk.no/antisemittisme/>

Dahl, H. F. (2024, 26. januar). Folk og land. I *Store Norske Leksikon*. https://snl.no/Folk_og_land

Det Norske Akademis Ordbok. (u.å.). *Persona*. <https://naob.no/ordbok/persona>

Forsvaret. (2024, 17. mars). *Sigurd Christian Sørлие*. <https://www.forsvaret.no/forskning/ansatte-FHS/sorlie-sigurd-christian>

HL-senteret. (u.å.). HL-senterets oppdrag. *Senter for studier av Holocaust og Livssynsminoriteter*. <https://www.hlsenteret.no/om/HL-senterets%20oppdrag/hl-senterets-oppdrag.html>

Holocaust Museum Houston. (u.å.). *Minority Victims of the Holocaust*. Holocaust Museum Houston. <https://hmh.org/library/research/minority-victims-guide/>

Imperial War Museums. (u.å.). *What was the Holocaust?* Imperial War Museums. <https://www.iwm.org.uk/history/what-was-the-holocaust>

International Holocaust Remembrance Alliance. (u.å.). *About the International Holocaust Remembrance Alliance*. <https://holocaustremembrance.com/who-we-are>

International Holocaust Remembrance Alliance. (u.å.). *Arbeidsdefinisjon av antisemittisme*. <https://holocaustremembrance.com/resources/arbeidsdefinisjon-av-antisemittisme>

International Network for Theory of History. (u.å.). *Herman Paul*.

<https://www.inth.ugent.be/researchers/herman-paul>

Lane, L. M. (2018, 9. juni). *Why journalists write such good history books*. Lisahistory.

<https://lisahistory.net/wordpress/2018/06/why-journalists-write-such-good-history-books/>

Universiteit Leiden. (u.å.). *Herman Paul*.

<https://www.universiteitleiden.nl/en/staffmembers/herman-paul#tab-1>

Universiteit Leiden. (u.å.). *Herman Paul: publications*.

<https://www.universiteitleiden.nl/en/staffmembers/herman-paul/publications#tab-4>

Annet

Innst. O. nr. 29 (2007-2008). *Innstilling fra justiskomiteen om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 mv. (skjerpene og formildende omstendigheter, folkemord, rikets selvstendighet, terrorhandlinger, ro, orden og sikkerhet, og offentlig myndighet).*

Justiskomiteen. <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Odelstinget/2007-2008/inno-200708-029/?lv1=0#a5.1.1>

NOU 1997: 22. (1997). *Inndragning av jødisk eiendom i Norge under den 2. verdenskrig.* Justis- og beredskapsdepartementet.

NRK TV. (2019, 10. september). *6. nov. 2004 – Lørdagsrevyen* [Videoklipp]. Hentet fra <https://tv.nrk.no/serie/dagsrevyen/200411/NNFA41131104/avspiller>

NRK TV. (2021, 6. april). *Frontkjempere – Den første bølgen.* [TV-serie]. NRK. Hentet fra <https://tv.nrk.no/serie/frontkjempere>

Stortinget. (2018, 23. mars). *Innledning: Opphevelsen av Jødeparagrafen i Norges Grunnlov. En kortfattet historikk og beskrivelse av dokumentasjonen.*

<https://stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Grunnloven/grunnloven-18142014/Jodeparagrafen/Innledning/>

Veum, E. (2002, 6. november). *Nordmenn i Waffen-SS – bødler eller frontkjempere?* (Metoderapport). NRK. <https://www.skup.no/sites/default/files/metoderapport/2004-51%2520Nordmenn%2520i%2520Waffen-SS.pdf>